

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Komunikacji Społecznej i Mediów
Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej

Julia Reinert

KIM SĄ ŚLĄZACY?
BADANIE POSTRZEGANIA ŚLĄSKOŚCI

Praca magisterska napisana pod kierunkiem
dr Karoliny Lachowskiej

Wrocław 2025

University of Wrocław
Faculty of Social Communication and Media
The Institute of Journalism and Social Communication

Julia Reinert

WHO ARE THE SILESIAANS?
STUDY OF THE PERCEPTION OF SILESIAAN IDENTITY

Master's thesis written under the supervision of
PhD Karolina Lachowska

Wrocław 2025

Streszczenie

Tematem pracy jest postrzeganie śląskości oraz omówienie śląskiej tożsamości. W części teoretycznej przedstawiona zostaje historia Śląska, co pozwala na zrozumienie pogranicznego i wielokulturowego charakteru tego regionu. Śląska tożsamość jest przedstawiona w kontekście definicji identyfikacji regionalnej, etnicznej i narodowej. Ważnym elementem tożsamości jest etnolekt śląski, tym bardziej biorąc pod uwagę aktualną dyskusję na temat jego językowości. Zjawiska takie jak stereotypy, mniejszość niemiecka oraz dążenia do autonomii również wpływają na postrzeganie śląskości. W części badawczej za pomocą badania sondażowego zostaje omówione podejście Ślązaków do swojej tożsamości. Analiza treści przedstawia obraz śląszczyzny wśród użytkowników Internetu, natomiast wywiady mają na celu poszerzenie perspektywy na temat postrzegania śląskości przez samych Ślązaków.

Słowa kluczowe: Ślązacy, Śląsk, tożsamość śląska, etnolekt śląski, pogranicze

Summary

The subject of this work is the perception of Silesians and the discussion of Silesian identity. The theoretical part presents the history of Silesia, which allows to understand the borderland and multicultural nature of this region. Silesian identity is presented in the context of the definition of regional, ethnic and national identification. Its important element is the Silesian ethnolect, especially considering the current discussion on silesian regional language. Phenomena such as stereotypes, the German minority and the aspirations for autonomy also influence the perception of Silesia. In the research part, the approach of Silesians to their identity is discussed using a survey. Content analysis presents the image of silesian ethnolect among Internet users, while interviews aim to broaden the perspective on the perception of Silesian identity by Silesians themselves.

Key words: Silesians, Silesia, Silesian identity, silesian ethnolect, borderland

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1. Historia Śląska	7
1.1 Historia Śląska do XX wieku	7
1.2 Historia Śląska od XX wieku	14
1.3 Śląsk jako pogranicze	27
Rozdział 2. Ślązacy	31
2.1 Tożsamość Ślązaków	31
2.2 Etnolekt Śląski	45
2.3 Postrzeganie śląskości	58
Rozdział 3. Badanie sondażowe na temat postrzegania śląskości	66
3.1 Metodologia badań	66
3.1.1 Problem badawczy, cel i hipotezy badania	66
3.1.2 Opis kwestionariusza	66
3.1.3 Dobór respondentów	67
3.2 Analiza wyników badań	68
3.2.1 Charakterystyka respondentów	68
3.2.2 Analiza wyników	71
Tożsamość	71
Postrzeganie Śląska i Ślązaków	75
Etnolekt śląski	82
Odczucia	85
3.3 Podsumowanie	88
Rozdział 4. Analiza treści komentarzy pod postami o ustawie dotyczącej śląskiego języka regionalnego	90
4.1 Metodologia badań	90
4.1.1 Problem badawczy, cel i hipotezy badania	90
4.1.2 Charakterystyka materiału badawczego	90
4.1.3 Klucz kategoryzacyjny	91
4.2 Analiza wyników badań	92
Argumenty popierające język śląski	92
Argumenty przeciwko językowi śląskiemu	93
Definiowanie etnolektu śląskiego	94
Określenia Ślązaków	95
Powołanie na autorytet	96
Porównanie z innymi językami lub dialektami	96
Osobiste historie	97
4.3 Podsumowanie	98
Rozdział 5. Wywiady pogłębione ze Ślązakami na temat ich tożsamości	100
5.1 Metodologia badań	100

5.1.1 Problem badawczy, cel i hipotezy badania	100
5.1.2 Opis scenariusza wywiadu	100
5.1.3 Dobór uczestników	102
5.2 Analiza wyników badań	102
Tożsamość	102
Podejście do śląskości	103
Etnolekt śląski	107
Przyszłość i spostrzeżenia	108
5.3 Podsumowanie	109
Zakończenie	111
Bibliografia	113
Aneks	118
Kwestionariusz ankietowy	118
Scenariusz wywiadu pogłębionego	122
Spis tabel	124

Wstęp

“Tu na Śląsku zawsze tak było, że trzeba było godać, kim sie jest”.¹ To cytat, który choć pochodzi z lat 90., nadal jest aktualny. Ślązacy wciąż słyszą pytanie, kim jesteście? Ślązacy są ludnością zamieszkującą pogranicze trzech narodów, posługują się własną mową i mają poczucie odrębności. Obecnie w świetle polskiego prawa nie są uznani za mniejszość etniczną, ani za naród. Również język śląski nie został uznany. Nie można jednak ignorować obecności Ślązaków w polskim społeczeństwie, o czym świadczą m.in. liczne deklaracje w Narodowym Spisie Powszechnym.

Ta praca dotyczy postrzegania śląskości. Jest też próbą odpowiedzi na pytanie: kim są Ślązacy? Problem tożsamości śląskiej i jej złożoności jest poruszany w socjologii, etnografii, a ze względu na dyskusję o definiowaniu etnolektu śląskiego, również w językoznawstwie. Celem pracy jest połączenie tych różnych ujęć śląskości oraz zbadanie postrzegania Ślązaków.

Pierwszy rozdział dotyczy historii Śląska – genezy nazwy i ludności, pierwszej państwowej przynależności i dziejów aż do początku XXI wieku. Przedstawienie całego przekroju historii pozwala zobaczyć jak różne państwa i narody wpływały na charakter Śląska. Ten rozdział porusza także pograniczność badanego regionu, która wpływa na złożoną identyfikację jego mieszkańców. Omówiona historia i pograniczny charakter pozwalają na zrozumienie często trudnych doświadczeń, które wpływają również na dzisiejszych Ślązaków.

Drugi rozdział jest teoretycznym ujęciem tożsamości śląskiej. Przedstawia różne rodzaje tożsamości regionalnej, narodowej lub etnicznej oraz ujmuje je w kontekście Ślązaków. Porusza także kwestie uznania mniejszości etnicznej oraz narodowej, a także Ślązaków w świetle wyników Narodowego Spisu Powszechnego. W tym rozdziale zostaje podjęty temat etnolektu śląskiego – argumentów za i przeciw jego uznaniu za język regionalny. Przedstawione zostały również stereotypy i autostereotypy, rola mniejszości niemieckiej w regionie śląskim oraz działalność organizacji tworzonych przez Ślązaków.

Następny rozdział rozpoczyna część badawczą. Badanie sondażowe dotyczy postrzegania Śląska i Ślązaków, tożsamości i jej determinantów. Badanie obejmuje

¹ M. G. Gerlich, *O poczuciu przynależności narodowej i stosunku do “obcych”. Uwagi na marginesie badań nad świadomością narodową współczesnych Górnślązaków*, „Konteksty” 1994, nr 1-2, s. 131. [cytuję za: M. S. Szczepański, *Region pogranicza kulturowego w perspektywie socjologicznej: przypadek Górnego Śląska* „Studia Etnologiczne i Antropologiczne” 1999, nr 2, s.166.]

również kwestie etnolektu śląskiego i jego wpływu na tożsamość, a także odczuć związanych ze śląskością – dumy i przywiązania Ślązaków.

Rozdział czwarty przedstawia wyniki analizy treści komentarzy pod postami przedstawiającymi informacje na temat projektu ustawy o śląskim języku regionalnym. Etnolekt śląski jest ważną częścią tożsamości i kultury śląskiej, dlatego to badanie zostało poświęcone kwestii, jak jest postrzegany i jak definiowany przez użytkowników platformy X. Badanie pozwala na poznanie perspektywy nie tylko Ślązaków, ale i innych osób.

Piąty rozdział dotyczy wywiadów pogłębionych ze Ślązakami na temat ich tożsamości. Badanie pełni rolę uzupełnienia wyników ankiety oraz analizy treści i porusza tematy pojmowania śląskości, doświadczeń uczestników wywiadów, różnic między regionami, śląszczyzny oraz przypuszczeń na temat przyszłego podejścia do Ślązaków.

Rozdział 1. Historia Śląska

1.1 Historia Śląska do XX wieku

Celem pierwszego rozdziału jest przybliżenie historii Śląska, której skutki odzwierciedlają się w dzisiejszej rzeczywistości. Ze względu na wielokrotne zmiany granic, obszar ten ulegał wpływom kultury polskiej, czeskiej i niemieckiej. Przedstawienie historii pozwala zrozumieć pograniczny charakter regionu oraz problemy z jakimi mierzą się jego mieszkańcy.²

Istnieje kilka teorii o genezie nazwy Śląsk, jednak nadal nie wiadomo skąd ona pochodzi. Jedna z teorii mówi o tym, że nawiązuje ona do rzeki Ślęzy oraz słowiańskiego plemienia Ślęzan.³ Niemieccy badacze wskazali na pochodzenie od germańskich Silingów. Z kolei inni naukowcy uważają, że nazwa Śląska ma indoeuropejskie korzenie.⁴

Również granice nie są proste do zdefiniowania i można wyróżnić różne ich typy. Granica definiowana jest jako linia, która dzieli obszary polityczne, administracyjne, kulturowe, etniczne oraz te naturalne jak np. obszary leśne. Granica jest także ograniczającą barierą.⁵ Definicja Słownika Języka Polskiego wskazuje na cechę różnicowania czy zamykania pewnych sfer.⁶ Człowiek określa granice między przestrzeniami, ludźmi, pojęciami i jako jednostka, i jako społeczność, co jest również ważnym czynnikiem tworzenia się grup.⁷ Koncepcja genezy granic wskazuje na argumenty za tworzeniem się tych linii podziału. Granice naturalne są oparte na “prawie natury”, historyczne na tradycji, a narodowe określane są na podstawie zasięgu języka czy kultury.⁸

W przypadku tego rozdziału ważne są granice geograficzne, warunkowane naturą, a jeszcze ważniejsze historyczne, które w przypadku omawianego terenu

² B. Solga, *Granice historyczne Śląska a współczesne przemiany społeczno-gospodarcze*, “Studia Śląskie” 2011 nr 70, s. 93.

³ R. Żerelik, *Dzieje Śląska do 1526 roku*, [w:] *Historia Śląska*, red. Marek Czapliński, Wrocław 2002, s. 14.

⁴ B. Solga, op.cit., s. 98.

⁵ Ibidem, s. 94.

⁶ hasło: granica, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, (red.) W. Doroszewski, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/granica.html> (dostęp: 13.11.2024).

⁷ M. Šerý, P. Šimáček, *Perception of the historical border between Moravia and Silesia by residents of the Jeseník area as a partial aspect of their regional identity*, “Moravian Geographical Reports” 2021 nr 20, s. 3.

⁸ K. Heffner, B. Solga, *Granice Śląska – granice na Śląsku. Ewolucja i współczesne wymiary*, [w:] *Granice Śląska w interdyscyplinarnej perspektywie*, red. R. Gładkiewicz, T. Sółdra-Gwiżdż, M. S. Szczepański, Opole-Wrocław 2012, s. 127.

określane są jako “historyczny Śląsk”. Jako teren geograficzny, Śląsk leży w dorzeczu górnej, a także środkowej Odry oraz górnej Wisły. Historyczny Śląsk obejmował prowincję powstającego państwa polskiego, którą zamieszkiwały plemiona śląskie,⁹ a wcześniej dotyczył terenu zamieszkiwanego przez Ślęzan. Pojęcie rozszerzyło się na dalsze tereny, dlatego w XII wieku dotyczyło już całej prowincji. Początkowo rozróżniano Opolszczyznę od Śląska, ale ten podział zniknął w połowie XV wieku.¹⁰ Pojęcie Śląska i jego granic nie są jednoznaczne. Różnice w postrzeganiu pojęcia wynikają z obranej perspektywy (historycznej, kulturalnej, etnologicznej), a granice i różne ich koncepcje, zmieniały się na przestrzeni lat ze względu na zmiany terytorialne państw czy związane z tym migracje.¹¹

Początkowa historia Śląska nie jest pewna, najbardziej prawdopodobna hipoteza mówi o przynależności tych terenów do Państwa Wielkomorawskiego w IX wieku. Następnie, chwilowo należały one do Księstwa Czech. Polska włączyła ten obszar dopiero w 990 roku, jednak nadal toczyły się walki z Czechami o odzyskanie Śląska.¹² Po śmierci Bolesława Chrobrego w 1025 r. nastąpił kryzys w państwie, a na przełomie 1038 i 1039 r., za przyzwoleniem cesarskim, książę czeski Brzetysław, przejął teren Śląska i Opola. Tereny te wróciły do państwa polskiego już w 1050 r.¹³

W celu uniknięcia konfliktów o dziedziczenie tronu, Bolesław Krzywousty podzielił w 1138 roku państwo polskie między swoich synów. Tym samym najstarszy syn Władysław II otrzymał Śląsk oraz władzę seniora. Doprowadziło to do konfliktu między nim a resztą braci, a skutkiem tego sporu była jego ucieczka do Niemiec.¹⁴ Państwo niemieckie próbowało przywrócić władzę Władysława II za pomocą najazdów, jednak nie osiągnęło sukcesu. Natomiast ówczesny władca Śląska, Bolesław Kędzierzawy, musiał złożyć hołd cesarzowi Fryderykowi I Barbarossie. Cesarz wyraził również zgodę na koronację księcia czeskiego Władysława, co skutkowało prawem Czech do trybutu z ziemi polskiej.¹⁵ Kolejne lata na Śląsku były naznaczone licznymi konfliktami o zwierzchnictwo. Jednocześnie na tych ziemiach rozwijał się Kościół

⁹ A. Barciak, *Historyczne granice Śląska*, [w:] *Granice Śląska w interdyscyplinarnej perspektywie*, red. R. Gładkiewicz, T. Sołdra-Gwiżdż, M. S. Szczepański, Opole-Wrocław 2012, s.17-18.

¹⁰ R. Żerelik, op. cit., s. 16.

¹¹ A. Barciak, op. cit., s. 17.

¹² T. Babczyński, T. Kubik, R. Ptak, G. Strauchold, *GIS as a tool to analyze the history of Silesia and Changes in its Political (and Cultural) Geography*, “*Studia Geohistorica*” 2016 nr 4, s. 115.

¹³ R. Żerelik, op. cit., s. 41-42.

¹⁴ T. Babczyński, T. Kubik, R. Ptak, G. Strauchold, op. cit., s. 115.

¹⁵ R. Żerelik, op. cit., s. 47.

i biskupstwa, co spowodowało napływ kultury zachodniej, szczególnie w architekturze.¹⁶

Najlepszym okresem dla średniowiecznego Śląska były rządy Henryka Brodatego oraz jego żony Jadwigi, która później została świętą patronką Śląska. Władca wprowadził m.in. lokację na prawie niemieckim, co skutkowało powstaniem wielu miast i wsi.¹⁷ Początkowo osiedlali się głównie lokatorzy pochodzenia niemieckiego, wprowadzając nowe formy gospodarki rolnej.¹⁸ Po śmierci Henryków Śląskich i najazdach mongolskich nastąpił okres regresu, a ziemie śląskie znalazły się pod panowaniem Czechów i zostały podzielone na wiele małych i słabych księstw.¹⁹ Stało się na to podstawie układu znoszącego prawo dziedziczenia między wrocławskimi a raciborskimi książętami, co utrwaliło podział na *ducatus Opoloniensis* oraz *ducatus Slesiae*.²⁰

Ostatecznie w 1335 roku Kazimierz Wielki zawarł układ z monarchią Luksemburgów, zrzekł się Śląska i uznał zwierzchnictwo Jana Luksemburskiego.²¹ Śląsk został politycznie oddzielony od Polski, a powstała granica polsko-śląska istniała aż do pierwszej połowy XX wieku. Przez dwa stulecia zwierzchnictwa Korony Czeskiej wydarzyły się przemiany polityczne oraz cywilizacyjne. Rozwijało się życie Kościoła, działalność osadnicza i lokacyjna miast, a także osad górniczych. Asymilacji podlegali mieszkańcy polsko- i niemieckojęzyczni, w wyniku mieszania się ludności nastąpiło różnicowanie się społeczności Śląska. Dolny Śląsk pozostał w przeważającej części niemiecki, natomiast Górny Śląsk i jego miasta, w których posługiwano się niemieckim, uległy sławizacji. Pomimo rozdrobnienia Śląska, starano się wypracować wspólną politykę.²² W drugiej połowie XV wieku wykształcił się sejm śląski.²³

W 1515 r. zawarto układ wiedeński, który stwierdzał, że syn i córka Władysława Jagiellończyka wezmą ślub z wnukami cesarza Maksymiliana I Habsburga. Syn Władysława, Ludwik Jagiellończyk, został królem czeskim i węgierskim, a po jego śmierci, zgodnie z warunkami umowy, władzę nad Śląskiem przejęli Habsburgowie. W momencie przejęcia władzy na terenie Śląska obecne było rozdrobnienie oraz

¹⁶ Ibidem, s. 51-52.

¹⁷ T. Babczyński, T. Kubik, R. Ptak, G. Strauchold, op. cit., s. 115.

¹⁸ R. Żerelik, op. cit., s. 56.

¹⁹ T. Babczyński, T. Kubik, R. Ptak, G. Strauchold, op. cit., s. 115.

²⁰ B. Solga, op. cit., s. 99.

²¹ R. Żerelik, op. cit., s. 77.

²² B. Solga, op. cit., s. 99-100.

²³ R. Żerelik, op. cit., s. 100.

poczucie odrębności w formie własnych praw i urzędów władzy stanowej.²⁴ Z tego powodu celem polityki Habsburgów była silna władza królewska. W tym czasie w Europie rozwijała się reformacja Marcina Lutra, dlatego na Dolnym Śląsku postępowała germanizacja, a ludność przechodziła na protestantyzm, natomiast Górny Śląsk pozostawał polski i katolicki.²⁵ Pomimo starań Ferdynanda w wprowadzaniu polityki unifikacji, księżęta i stany polskie były silne politycznie i chroniły swoją odrębność. Tym samym rozwijało się poczucie przynależności do wspólnoty śląskiej kultury, co wiązało się z tworzeniem dzieł o historii Śląska oraz utworów poetyckich.²⁶

W 1609 r. podpisano List majestatyczny, który był gwarancją wolności religijnej cesarza Rudolfa II dla Czech i Śląska.²⁷ Habsburgowie nadal dążyli do umocnienia swojej władzy, natomiast kraje czeskie chciały umocnić prawa stanów. W 1618 roku wybuchła wojna trzydziestoletnia. Początkowo Ślązacy czekali na rozwój wydarzeń, jednak już tego samego roku wsparli militarnie czeskich powstańców.²⁸ Pojawiały się nadzieje, że będzie możliwość powstania ewangelickiego państwa śląskiego, które byłoby niezależne, jednak o panowanie na Śląsku walczyły również ewangelickie potęgi: Brandenburgia, Szwecja, Saksonia oraz katoliccy Habsburgowie. W 1648 roku zawarto pokój westfalski i zakończono wojnę. Śląsk pozostał pod panowaniem cesarza.²⁹

Skutkami wieloletniej wojny były ogromne zniszczenia, śmierć wielu ludzi oraz załamanie gospodarki. Liczba ludności zmniejszyła się ze względu na działania militarne, ale również emigrację z powodów religijnych. Na Śląsku brakowało rzemieślników, specjalistów, a w szczególności górników. Innym skutkiem wojny oraz kontrreformacji była zmiana etniczności miejscowej ludności z powodu napływu polskich katolików.³⁰

W 1740 r. w wyniku ataku króla pruskiego Fryderyka II, rozpoczęła się pierwsza wojna śląska. Ślązacy, szczególnie w okolicach Wrocławia, w dużej mierze wyczekiwali rozwoju wydarzeń i cechowali się bierną postawą. Na terenie Górnego Śląska, gdzie dominowali katolicy, skłaniano się do poparcia Habsburgów i tworzono

²⁴ G. Wąs, *Dzieje Śląska od 1526 do 1806 roku*, [w:] *Historia Śląska*, red. Marek Czapliński, Wrocław 2002, s. 118-119.

²⁵ T. Babczyński, T. Kubik, R. Ptak, G. Strauchold, op. cit., s. 117.

²⁶ G. Wąs, op. cit., s. 138.

²⁷ Ibidem, s. 161.

²⁸ Ibidem, s. 165.

²⁹ Ibidem, s. 170-172.

³⁰ B. Solga, op. cit., s. 100.

niewielkie oddziały.³¹ W 1742 r. podpisano pokój w Berlinie.³² Już w 1744 roku wybuchła druga wojna śląska, która zakończyła się rok później. Trzecia wojna śląska trwała od 1756 do 1763 r. i była częścią wojny siedmioletniej.³³

W wyniku tych wojen doszło do podziału Śląska na część pruską i austriacką. Prawie cały Śląsk, z wyjątkiem księstwa opawskiego i cieszyńskiego, a także części nyskiego i karniowskiego, dostał się pod panowanie pruskie. Granica między państwami Habsburgów i Hohenzollernów przetrwała do końca I wojny światowej, a podzielone tereny doświadczyły odmiennych reformacji. Fryderyk II wprowadził duże zmiany ustrojowe, administracyjne i militarne. Śląsk podzielono na rejencje: wrocławską, legnicką, opolską i dzierzoniowską. Kolejne lata powojenne to czas zmian społeczno-gospodarczych oraz postępującej industrializacji.³⁴ Władca Prus nie spotkał się z oporem wobec nowej polityki, ponieważ (pomijając militarną przewagę) brakowało elit politycznych.³⁵ Jednak nowe ustalenia polityki militarnej spotkały się z niezadowoleniem Ślązaków, gdy już podczas wojen pruskich wprowadzono obowiązkową służbę wojskową. W wyniku takiej decyzji, wiele młodych osób uciekło za granicę.³⁶ Jednak Fryderykowi II zależało na włączeniu tych terenów do państwa brandenbursko-pruskiego, dlatego przyjeżdżał na Śląsk w celu przeglądu wojsk. Spotykał się również z urzędnikami oraz przedsiębiorcami. Omijał jedynie Górny Śląsk, ponieważ ze względu na przeważającą liczbę polskojęzycznych mieszkańców nie był w stanie się z nimi porozumiewać. Przypuszcza się także, że był nieufny wobec katolików, którzy byli większością.³⁷

Wiek XIX był dla Śląska szczególnie istotny, a industrializacja sprawiła, że stał się znany jako ważny region przemysłowy w Europie. W tym czasie działy się wojny napoleońskie, przynosząc wielkie zniszczenia i zadłużenia, jednak wymusiły reformy gospodarcze i społeczne. Ich efektem była unifikacja Śląska z Prusami i tym samym nadszedł koniec bogactwa i odrębności tej prowincji.³⁸

Na Górnym Śląsku dominował przemysł ciężki, powstawały kopalnie. W okręgu wrocławskim przeważał przemysł odzieżowy, spożywczy, maszynowy oraz metalowy.

³¹ G. Wąs, op. cit., s. 187-189.

³² Ibidem, s. 191.

³³ Ibidem, s. 228.

³⁴ B. Solga, op. cit., s. 100.

³⁵ G. Wąs, op. cit., s. 202.

³⁶ Ibidem, s. 213.

³⁷ Ibidem, s. 243.

³⁸ M. Czapliński, *Dzieje Śląska od 1806 do 1945 roku*, [w:] *Historia Śląska*, red. Marek Czapliński, Wrocław 2002, s. 250.

Rozwijał się również Śląsk Cieszyński, który został dobrze skomunikowany z innymi regionami. Charakterystyczne dla tej epoki było powstawanie wielkich koncernów przemysłowych, których właścicielami byli magnaci, mieszkający na Śląsku.³⁹ Wraz z rozwojem przemysłu i górnictwa, pojawiały się pierwsze osiedla robotnicze, jednak warunki życia rodzin górniczych i hutniczych były słabe.⁴⁰ W 1900 roku zbudowano pierwsze wzorcowe osiedle Nikiszowiec, w którego obrębie znalazł się park, pralnia, szkoła i kościół.⁴¹

W pierwszej połowie XIX wieku zasięg języka polskiego znacznie się cofał, przykładem tego zjawiska była likwidacja nabożeństw w polskich kościołach. Szczególnie działo się tak na terenie Dolnego Śląska ze względu na starania upowszechnienia języka niemieckiego w szkołach i kościołach. Nadal jednak język polski był używany w codziennej komunikacji wiejskich rodzin. Na Górnym Śląsku zasięg języka polskiego nie cofał się aż tak wyraźnie, z wyjątkiem wielkich przemysłowych miast, gdzie emigrowała ludność niemiecka.⁴² Również w Kościele Ewangelickim starano się zlikwidować kazania w języku polskim, a władze pruskie dążyły do upowszechnienia języka państwowego. Niektórzy przedstawiciele władz uważali, że językiem, którym się posługiwano na Górnym Śląsku, nie był polski, ale połączenie czeskiego, polskiego, niemieckiego i morawskiego, co było dla nich przejawem braku kultury tej ludności. Jednak w tym samym czasie, działali również niemieccy obrońcy języka polskiego.⁴³

Podczas Wiosny Ludów pojawiły się postulaty narodowe Polaków, głównymi przedstawicielami tych ruchów byli Emanuel Smółka, Józef Lompa i ks. Józef Szafranek. Domagano się swobodnego używania języka polskiego w szkołach, wprowadzenia go w ramach lekcji oraz tworzenia szkół polskich. Chciano także, aby mówiono po polsku na rozprawach dotyczących osób posługujących się tym językiem. Powstawały również pierwsze polskojęzyczne gazety ("Dziennik Górnos Śląski" w Bytomiu).⁴⁴ Tworzono sztuki dramatyczne, powieści i wiersze, które były pisane dialektem śląskim, a ich autorem był Karl von Holtei.⁴⁵

³⁹ Ibidem, s. 300-302.

⁴⁰ Ibidem, s. 260.

⁴¹ Ibidem, s. 312.

⁴² Ibidem, s. 261.

⁴³ Ibidem, s. 277-278.

⁴⁴ Ibidem, s. 282.

⁴⁵ Ibidem, s. 288.

Wraz z postępującymi zmianami rozwijała się świadomość narodowa Górnślązaków. Do tej pory byli oni określani po prostu jako ludność śląska, jednak coraz częściej stawiani byli przed wyborem narodowościowym. Na Dolnym Śląsku ten problem nie był tak widoczny, ponieważ w większości jego mieszkańcy czuli się Niemcami. Natomiast na Górnym Śląsku, ludność była zachęcana do deklaracji jako Niemcy, Polacy albo Czesi i coraz ciężiej było zachować neutralność. Była to częsta sytuacja na terenach pogranicza w ówczesnej Europie. Dyskryminacja ze strony niemieckiej zachęcała do opowiedzenia się za polskością, jednak nie oznaczało to definitywnego poczucia więzi z narodem polskim. Zaletą deklaracji za narodem niemieckim była możliwość łatwiejszego i szybszego awansu społecznego. Nadal pozostawali ludzie, którzy nie chcieli deklarować żadnej narodowości, a najważniejsza była dla nich „śląskość”.⁴⁶

Powstanie styczniowe wywarło duże wrażenie na Ślązakach, szczególnie tych o propolskim nastawieniu. Ważną postacią na Śląsku był Karol Miarka, który początkowo wykazywał postawę proniemiecką, ale w późniejszym czasie został symbolem ewolucji postaw Górnślązaków. Był zaangażowany w tworzenie polskiej prasy, która walczyła z germanizacją. Przeszkodą dla polskich działaczy, ale jednocześnie powodem dalszego rozwoju polskiej świadomości narodowej, był *Kulturkampf*, który oznacza czas walki niemieckiego rządu z katolikami. W celu osłabienia Kościoła na Górnym Śląsku w 1872 r. wprowadzono nakaz języka niemieckiego we wszystkich szkołach, a cztery lata później stał się jedynym językiem urzędowym.⁴⁷

Śląsk Cieszyński pozostał w granicach Austrii, która prowadziła politykę neoabsolutyzmu. W tym czasie toczono walkę narodową, szczególnie między stronami propolskimi i proniemieckimi. Państwo nie ustaliło celowej polityki germanizacyjnej, ale poprzez istnienie wielu instytucji i wprowadzenie przekonania, że skończenie niemieckiej szkoły jest gwarancją awansu, postępował proces wynarodowienia. Pojawiały się również spory między Polakami i Czechami o to, który język powinien być używany w szkołach i kościołach. Oba narody grupowały się, tworzyły własne czasopisma i szkoły. Pojawił się również pierwszy separatyzm śląski pod postacią Śląskiej Partii Ludowej, która powstała już na początku XX wieku.⁴⁸

⁴⁶ Ibidem, s. 295-296.

⁴⁷ Ibidem, s. 318-323.

⁴⁸ Ibidem, s. 331-334.

1.2 Historia Śląska od XX wieku

Przełom XIX i XX wieku to czas rozwoju poczucia narodowego i formowania się podziału. Pomimo, że w większości przypadków była to jednak bardziej tożsamość etniczna niż narodowa, można przyjąć, że ludność polska lub śląska koncentrowała się w zachodniej części oraz wsiach na Górnym Śląsku. Ze względu na uprzemysłowienie wschodniej części i napływ pracowników, większość ludzi czuła się Niemcami.⁴⁹

I wojna światowa wybuchła w 1914 roku i chociaż nie objęła bezpośrednio działaniami wojennymi Śląska, miała znaczący wpływ na jego dalsze losy. Zabójstwo władcy Austro-Węgier Franciszka Ferdynanda zaniepokoiło wielu ludzi, a wojna nie była dla nich zaskoczeniem. W Prusach można było odczuć patriotyczny nastrój, wprowadzono stan wojenny i powszechną mobilizację. Natomiast polscy działacze zostali przewencyjnie aresztowani na krótki czas ze względu na podejrzenia o szpiegostwo. Zawieszono również większość polskich gazet.⁵⁰

Wojna negatywnie wpłynęła na gospodarkę: brakowało surowców, stracono kontakty handlowe, ograniczono transport na rzecz wojska i wprowadzono system kartkowy już pod koniec 1914 roku. Szczególnie ucierpiał Dolny Śląsk, na którym działało wiele małych przedsiębiorstw, a ze względu na zastój, zostało zmuszonych do zamknięcia. Panowało również duże bezrobocie.⁵¹

Władze aktywnie prowadziły propagandę, szczególnie świętując zwycięstwa. Jednocześnie gazety publikowały cały czas listy poległych. Większe zakłady na Górnym Śląsku, szczególnie z zakresu przemysłu maszynowego i metalurgicznego, dostarczały duże ilości sprzętu militarnego. Wraz z poborem nowych roczników do wojska, brakowało siły roboczej, a zarazem odnotowywano spadek produkcji przemysłowej. W wielu miejscach pracy mężczyzn zaczęły zastępować kobiety.⁵²

Podczas wojny wiele ludzi zginęło na froncie, dodatkowo osoby, które pozostały na Śląsku również umierały ze względu na narastanie chorób takich jak gruźlica czy grypa hiszpanka. Rosła także liczba osób z niepełnosprawnościami spowodowanymi służbą w wojsku. Narastała frustracja i Niemców, i polskich Ślązaków. Szczególnie niezadowoleni byli polscy Górnoszlązacy, ponieważ pomimo walki za Rzeszę, władze niemieckie nie były przychylnie aspiracjom narodowym i językowym. Powodowało to

⁴⁹ M. Szmeja, *Czy zmiana identyfikacji? Ślązacy we współczesnym społeczeństwie polskim*, "Studia Migracyjne - Przegląd Polonijny" 2013 nr 1, s. 180.

⁵⁰ M. Czapliński, op. cit., s. 342-343.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, s. 344-345.

umacnianie się przekonania, że uniknięcie dyskryminacji jest możliwe w granicach Polski.⁵³

Zgodnie z traktatem wersalskim, kończącym pierwszą wojnę, Śląsk był podzielony między Polskę, Czechosłowację i Niemcy.⁵⁴ Podziały miały być ustalone na podstawie kryteriów etnograficznych, jednak w rzeczywistości uwzględniono również aspekty polityczne i gospodarcze. Szybko rozwiązano sprawę Śląska Cieszyńskiego. Już w 1918 roku Polacy i Czesi zakładali organizacje, aby zabezpieczyć swoje cele. Polacy stworzyli Radę Narodową Księstwa Cieszyńskiego. Również, gdy ogłoszono Republikę Czechosłowacką, Czesi powołali własną radę i ogłosili objęcie władzy na Śląsku Cieszyńskim. Tymczasowe rozgraniczenie nie zadowoliło żadnej ze stron, nadal prowadzono propagandę, w późniejszym czasie użyto także wojska. Proponowano również zaangażowanie wojska francuskiego na spornych terenach, utrzymanie związków z Austrią, a nawet niepodzielność i neutralność Śląska Cieszyńskiego. Ostatecznie o podziale postanowiła Rada Ambasadorów, która określiła granicę, tym samym Polska otrzymała powiat bielski i część powiatu cieszyńskiego do rzeki Olzy, a Czesi dostali pozostałe tereny, na których znajdowały się kopalnie i istotne węzły kolejowe.⁵⁵

Po czeskiej stronie początkowo mieszkało 75-100 tys. Polaków, ale w późniejszych latach liczba ta malała ze względu na migracje lub zmiany deklaracji narodowościowych. Gospodarka cały czas opierała się na przemyśle: produkcji węgla i hutnictwie. Czeskie partie nacjonalistyczne zdobywały coraz więcej wpływów, dużą popularnością cieszyły się także partie robotnicze i socjalistyczne. Działały również partie mniejszości polskiej. Rząd czeski ogłosił w 1928 r. likwidację odrębności kraju śląskiego, co spowodowało sprzeciw większości partii. Powoli znikwały szkoły z językiem polskim i niemieckim, co dla tych narodów stanowiło dowód polityki czechizacji. Pojawiły się problemy w okresie wielkiego kryzysu oraz częste zwalniania Niemców i Polaków, otrzymanie czeskiego obywatelstwa również było utrudnione. Nadal jednak działało wiele polskich, niemieckich i czeskich stowarzyszeń, organizacji czy spółek. W późniejszym czasie mniejszość polska pod wpływem polskiego rządu

⁵³ Ibidem, s. 48.

⁵⁴ M. Szmeja, *Silesian Identity: Social and Political Problems*, "Journal of Borderlands Studies" 2007 nr 1, s. 102.

⁵⁵ M. Czapliński, op. cit., s. 349-351.

zażądała autonomii Zaolzia. Następnie w roku 1938 po konferencji monachijskiej, Polska zajęła tereny państwa czeskiego.⁵⁶

W Niemczech wybuchła rewolucja listopadowa, która objęła działaniami również tereny Śląska, a jej skutkiem było powstanie Republiki Weimarskiej. Nowo powstałe państwa żądały swoich praw do różnych terenów śląskich. Z tego powodu stworzono niemieckie oddziały ochotników, które przekształcono później w regularne oddziały i wysłano m.in. do stłumienia powstania wielkopolskiego. Na terenach Rzeszy ukazały się tendencje separatystyczne, które pojawiły się również na Górnym Śląsku. Ideę „Wolnego Państwa Górny Śląsk” popierały osoby, które nie chciały podziału regionu, dla których najważniejsza była „śląskość”, ale popierali je także przedstawiciele wielkiego przemysłu oraz część katolików.⁵⁷

Ludność polska tworzyła rady oraz manifestacje, na których domagano się dołączenia Górnego Śląska do Polski. Motywacją tych działań, była wcześniej wspomniana wizja lepszej przyszłości. W celu przeciwdziałania sprzeciwowi polskich Ślązaków władze niemieckie pozwoliły na naukę polskiego w szkołach. Nie było to jednak wystarczające i w 1919 roku zbojkotowano wybory parlamentarne i rozpoczęto polskie manifestacje. Przedstawiciele zwycięskich mocarstw postanowili, że w takiej sytuacji zostanie przeprowadzony plebiscyt.⁵⁸

Powstanie wielkopolskie zainspirowało działaczy polskich, którzy stworzyli na Śląsku Polską Organizację Wojskową Górnego Śląska. Pomimo decyzji o plebiscycie, na Górny Śląsk wysłano niemieckie oddziały wojskowe, zastraszano uczestników wieców oraz aresztowano członków POW. Również w kopalniach wybuchły protesty. Pierwsze powstanie śląskie wybuchło w sierpniu 1919 roku. Nie ustalono strategii, dowództwa oraz brakowało uzbrojenia, dlatego szybko niemieckie siły zepchnęły walczących ze zdobytych obszarów, a ze względu na brak wsparcia polskiego rządu, zaprzestano walk po paru dniach. Nastąpiło aresztowanie powstańców.⁵⁹

W 1920 roku przybyła Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa. Teren pod władzą komisji obejmował rejencję opolską, pominięto obszary, które od razu uznano za niemieckie. Polskim komisarzem plebiscytowym został Wojciech Korfanty, a niemieckim Kurt Urbanek. Rozpoczęto intensywną propagandę, szczególnie ważna była prasa. Tworzono także propolską prasę w języku niemieckim oraz

⁵⁶ Ibidem, s. 351-352.

⁵⁷ Ibidem, s. 352-356.

⁵⁸ Ibidem, s. 357-358.

⁵⁹ Ibidem.

proniemiecką w języku polskim, by zachęcić jak największą liczbę osób. Oba rządy, polski i niemiecki, obiecali autonomię dla Śląska w ramach poszczególnych krajów. Również po obu stronach, dochodziło do ataków, starć i strajków. Polacy na Górnym Śląsku rozpoczęli drugie powstanie śląskie w sierpniu 1920 roku. Walki objęły m.in. powiaty katowicki, pszczyński, bytomski i rybnicki. Celem powstańców było likwidowanie niemieckich organizacji zbrojnych oraz stworzenie policji plebiscytowej, która byłaby polsko-niemiecka. Dochodziło też do akcji odwetowych. Zakończono strajk oraz powstanie po utworzeniu Policji Plebiscytowej. Między drugim powstaniem a plebiscytem cały czas kontynuowano propagandę, dochodziło do terroru, ataków i rozpraszania manifestacji.⁶⁰ W niemieckiej propagandzie pojawiły się uwagi, że Górnoszlązacy nie mają rozwiniętego poczucia narodowego, natomiast w polskiej propagandzie pojawiały się argumenty, że kiedy Śląsk był pod panowaniem niemieckim, jego mieszkańcy byli poddani przymusowej manipulacji i germanizacji.⁶¹

Plebiscyt odbył się w marcu 1921 roku. Brały w nim udział osoby zamieszkujące Śląsk, ale, na prośbę rządu polskiego, również osoby urodzone na tych obszarach, ale zamieszkujące inne tereny. Za Polską głosowało 40,3%, a za Niemcami 59,4% osób. Większość emigrantów opowiedziała się po stronie niemieckiej. Ustalono jednak, że ważniejsze miały być wyniki według liczby gmin: 674 gmin głosowało za Polską, a 624 za Niemcami. Polska strona wskazywała, że na wyniki wpłynęły niepomysłna sytuacja kraju, dobra gospodarka przeciwnika, przekupstwa czy szantaże. Niemiecka strona uważała, że język nie był wyznacznikiem tożsamości, ponieważ w wielu polskojęzycznych gminach, większość i tak uzyskały Niemcy.⁶²

Wojciech Korfanty przedstawił plan podziału (tzw. "linia Korfantego") aliantom. Przewidział on 59% terytoriów i 70% ludności dla Polski. Anglia i Włochy chciały podzielić Śląsk według wyników plebiscytu w taki sposób, że Polska dostałaby jedynie niewielki obszar. Natomiast Niemcy próbowali wykazać, że nie należy dzielić Śląska. Wojciech Korfanty pod wpływem ugrupowań politycznych i POW zgodził się na zbrojną manifestację. W maju 1921 roku wybuchło trzecie powstanie śląskie pod przywództwem samego Korfantego. Pomimo oficjalnego zdystansowania się rządu polskiego, powstańcy dostali wsparcie personalne i finansowe. Również strona niemiecka została wsparta przez niemiecki rząd. W tym czasie rozpoczęto strajk

⁶⁰ Ibidem, s. 359-361.

⁶¹ P. Bujak, *Tożsamość śląska. Rzeczywistość czy XX-wieczna kreacja?*, "Pogranicze. Polish Borderlands Studies" 2016 t. 4 nr 1, s. 63.

⁶² M. Czapliński, op. cit., s. 362.

generalny. Przywódcy powstania zależało na demonstracji siły zbrojnej, natomiast walczącym zależało na zajęciu jak największego terenu, co udało się przekraczając tzw. linię Korfanteo i docierając do Odry, Gogolina, Olesna i Ozimka. Do obu stron dołączyło wiele ochotników, władze alianckie również wysłały swoje wojska, ale raczej nie brały udziału w bezpośrednich starciach. Strategiczne znaczenie miała Góra Świętej Anny, która początkowo była zajęta przez powstańców, jednak wkrótce cały teren został przejęty przez Niemców. Niemcy krytykowali również okrucieństwo powstańców w formie terroru, tortur i morderstw na cywilach. Zwykli mieszkańcy Śląska cierpieli także ze względu na rabunki, porwania zakładników oraz gwałty, które dotyczyły ich z obu stron. Pod wpływem krytyki powstania, rząd polski naciskał na Korfanteo, aby zakończyć walki.⁶³

Podział Śląska wyznaczyła Rada Ligi Narodów, a zatwierdziła Rada Ambasadorów w październiku 1921 roku.⁶⁴ Do Polski dołączono małą wschodnią część Śląska, ale były to tereny przemysłowe z licznymi fabrykami, które miały niemieckich właścicieli, dołączono również małą i biedną część zachodniej Opolszczyzny. Niemcy otrzymali resztę Śląska Opolskiego oraz Dolny Śląsk, który był bardziej rolniczy.⁶⁵

W polskiej historii interpretuje się powstania jako walkę o polskość lub niemieckość Śląska. Jednak z perspektywy Ślązaków zauważa się, że w wielu wypadkach była to „bratobójcza wojna domowa”.⁶⁶ Po dwóch stronach konfliktu często stawali krewni i sąsiedzi o różnym poczuciu narodowym. Tym samym po zakończeniu powstań i plebiscytu rodziny mogły zostać rozdzielone granicą państwową.⁶⁷

Pomimo podziału nadal na terenach Śląska mieszkali Niemcy, Polacy, Czesi i Żydzi. Niektóre miejscowości po polskiej stronie utrzymywały niemiecki charakter i działały tam niemieckie szkoły czy ośrodki kultury. Każdemu państwu zależało jednak, żeby granice państwowe były identyczne z kulturowymi lub narodowymi, dlatego prowadzono politykę germanizacji, polonizacji i czechizacji.⁶⁸

W związku z wydzieleniem granic nastąpiła częściowa migracja w zależności od poczucia narodowego. Niemcy i Polska chciały potwierdzenia lojalności i związku

⁶³ Ibidem, s. 362-364.

⁶⁴ Ibidem, s. 365.

⁶⁵ M. Szmaja, *Silesian Identity: Social...*, s. 102.

⁶⁶ A. Kożyczkowska, *(Nie-)Polak, (nie-)Niemiec - Ślązak, czyli o rozpoznaniu własnej etniczności*, „Edukacja Międzynarodowa” 2022 nr 1, s. 46-47.

⁶⁷ P. Bujak, op. cit., s. 63.

⁶⁸ Z. Woźniczka, *Górny Śląsk jako region wielu granic - uwagi historyka*, „Anthropos?” 2010 nr 14-15, s. 56.

z narodem.⁶⁹ Na terenie Śląska dołączonego do Rzeczypospolitej pojawiły się problemy wraz z napływem ludności z innej części Polski. Zderzyły się różne zwyczaje, sposób mówienia. Przyjezdni uważali, że Górnolązacy są niemczeni. Pomimo wspólnego wyznania, Ślązacy byli bardziej konserwatywni ze względu na ważną rolę Kościoła w historii tych terenów.⁷⁰

Kolejne konflikty pojawiły się na rynku pracy ze względu na brak inteligencji na Górnym Śląsku. Sprowadzono wykształcone i wykwalifikowane osoby z innych części Polski. Takie osoby obejmowały najwyższe pozycje w społeczeństwie, a także niższe, choć nadal wymagające minimum średniego wykształcenia. Różnice między autochtonami a napływową ludnością spowodowały napięcie i niezadowolenie Ślązaków. Czuli się zdegradowani, a ich stanowiska (najczęściej robotnicze) były bardziej zagrożone redukcją etatów. W tym czasie pojawiły się również określenia jak „gorol” na Polaków spoza Śląska.⁷¹ Wzrost nastrojów separatystycznych był powiązany z niezadowoleniem z ówczesnej sytuacji, z brakiem poczucia narodowego z Polską czy z Niemcami oraz bezrobociem. Takie osoby były nazywane „chacharami”.⁷²

Władze wojewódzkie śląska na czele z Michałem Grażyńskim starały się zdobyć poparcie wśród Ślązaków, szczególnie wśród posługujących się językiem polskim. Zlecono stworzenie kanonu śląskich pieśni, które wydano jako śpiewniki. Wiele z tych piosenek było piosenkami powstańczymi, które w rzeczywistości powstały kilka lat po zakończeniu konfliktu. Również w kinematografii pojawiły się filmy, które miały realizować cele polityki i procederu „wymyślenia śląskości”.⁷³

Również w Niemczech sytuacja była problematyczna. Po objęciu władzy przez Adolfa Hitlera wymagano od wszystkich osób niemieckiej deklaracji narodowej. Wprowadzono także politykę germanizacji. Zmieniono imiona i nazwiska na bardziej niemieckojęzyczne, tak samo postąpiono z nazwami geograficznymi, nazwami miejscowości. Zakazano całkowicie używania gwary śląskiej oraz polskich nabożeństw.⁷⁴ Osoby, które protestowały mogły być skazane na karę, również na zesłanie do obozów zagłady. Polityka germanizacji była skuteczna. W ciągu jednej generacji Śląsk tracił swój charakter, a na początku lat 40. liczba osób deklarujących

⁶⁹ M. Szmeja, *Czy zmiana identyfikacji? Ślązacy...*, s. 180.

⁷⁰ U. Swadźba, *Czy na Śląsku są jeszcze gorole? Analiza socjologiczna konfliktu etnicznego*, „Górnoląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa” 2012 nr 3, s. 50-51.

⁷¹ Ibidem.

⁷² M. Czapliński, op. cit., s. 400.

⁷³ P. Bujak, op. cit., s. 63.

⁷⁴ M. Szmeja, *Czy zmiana identyfikacji? Ślązacy...*, s. 181.

polskość zmalała, chociaż nie jest to równoznaczne z poparciem Niemiec czy nazistów.⁷⁵

Ważnym miejscem w niemieckiej kulturze propagandowej był amfiteatr na Górze św. Anny, którego widowiska nawiązywały do starogermańskich wieców. Również Wrocław był ważnym miejscem kulturalnym. Codzienne życie było zróżnicowane i pomimo występowania prześladowań i wzmożonej germanizacji, wielu Ślązaków znalazło się w dobrej sytuacji ekonomicznej ze względu na dobrą gospodarkę. Polepszył się ich stan życia, a życie kulturalne było dla nich imponujące.⁷⁶

Druga wojna światowa rozpoczęła się na Śląsku już 1 września 1939 roku prowokacją w niemieckiej radiostacji w Gliwicach, tym samym niemiecka armia wkroczyła na tereny polskiego Śląska. Rozpoczęto obronę, chociaż były miejscowości, w których witano wojsko Rzeszy i okazywano radość na ich widok. Nastroje proniemieckie wynikały z poczucia przynależności do Rzeszy, z braku jednoznacznej deklaracji narodowej oraz niezadowolenia z polityki Rzeczypospolitej. Jednak gdy ważniejsze pozycje społeczne obejmowali przybysze niemieccy, nie wykazywano już takiego entuzjazmu. Wraz z przejmowaniem terenów wprowadzono zakaz działalności polskich organizacji. W październiku 1939 roku województwo śląskie oraz część ziem zachodnich zostały włączone do Rzeszy.⁷⁷

Wraz z przyłączeniem terenów do Rzeszy, zastosowano politykę germanizacji. Zakazano języka polskiego, tym samym posługiwania się śląskim, który uważany był za jego odmianę. Zmuszono do rejestracji narodowości niemieckiej. Pod wpływem niemieckich prześladowań, ale również przez zalecenie polskich władz i duchownych, 90% ludności wcześniejszego województwa śląskiego złożyło deklarację niemieckiego języka i narodowości. Później w latach 1941-1942 przeprowadzano zapisy do *Deutsche Volksliste*, w której zastosowano cztery kategorie. Pierwsza i druga dotyczyła deklarowanych Niemców, natomiast trzecią kategorią były częściowo spolonizowane osoby, których na Górnym Śląsku było ok. 74%. Poparcie zapisów ze strony polskiego rządu i Kościoła wynikało z chęci zapobiegania prześladowań, straty majątku, a także w celu uniknięcia kary śmierci.⁷⁸ Skutkiem wpisania na listę była obowiązkowa służba w niemieckiej armii. Ślązacy zgłaszali się dobrowolnie zarówno do armii polskiej, jak

⁷⁵ M. Szmeja, *Silesian Identity: Social...*, s. 102.

⁷⁶ M. Czapliński, op. cit., s. 387-391.

⁷⁷ Ibidem, s. 406-407.

⁷⁸ T. Kamusella, *Silesian: From Gwara to Language after 1989*, "Rocznik Polsko-Niemiecki" 2016 nr 24/1, s. 86-87.

i niemieckiej. Niektórzy walczyli w kampanii wrześniowej w obronie Katowic i Lwowa oraz w Polskich Siłach Zbrojnych. Natomiast do 1943 roku do Wehrmachtu ogólnie włączono 250 tys. Górnślązaków. Później około 40 tys. osób przeszło na stronę polską, deklarując swoją polskość.⁷⁹

Na terenach przejętych przez Rzeszę tworzono organizację SA oraz SS. Na początku wojny zgłaszali się niektórzy Ślązacy, chcąc polepszyć swoją sytuację. Angażowano również kobiety. Szacowano, że do nazistowskich organizacji dołączyło ok. 50 tys. osób, co mogło wynikać z braku utrwalonej świadomości narodowej, rozczarowania polityką Polski oraz nacisku ze strony władz niemieckich. Zdarzało się również, że zgłaszali się byli powstańcy śląscy albo zapisywano kogoś bez jego zgody i wiedzy, a rezygnacja z przynależności była wręcz niemożliwa.⁸⁰

Dolny Śląsk nie był tak istotny gospodarczo jak Górny Śląsk dla Rzeszy. Ze względu na pobory do wojska brakowało siły roboczej, dlatego tworzono przy zakładach obozy koncentracyjne. Dolny Śląsk był również miejscem migracji Niemców uciekających z bombardowanych terenów, zajmowali oni mieszkania pozostawione po Żydach.⁸¹

W pierwszej połowie 1945 roku sowiecka armia osiągała kolejne sukcesy w walce z armią niemiecką w wyniku czego zajęła prawie cały Śląsk. Szczególnie istotny strategicznie był Wrocław, który wkrótce też został zdobyty.⁸² Ostatecznie po zakończeniu wojny, za wyjątkiem Zaolzia, Górny Śląsk znalazł się w polskich granicach. Na tych terenach nadal znajdowała się ludność niemiecka, która nie miała czasu na ewakuację przed przybyciem Armii Czerwonej. Polska i ZSRR miały różne podejścia do tej ludności. Powstawały Sowietkie Komendantury Wojenne wspierane przez Niemców, którzy deklarowali komunistyczne poglądy. Te organizacje pozwalały na używanie języka niemieckiego i na powstawanie niemieckich organizacji. Natomiast polskiej stronie zależało, żeby zlikwidować ślady niemieckości oraz manifestować polskość Śląska.⁸³ Odzyskany Śląsk, a także północne tereny, nazywano Ziemią Odzyskanymi, co mogło być przejawem chęci rządu polskiego, aby udowodnić etniczną polskość tych terenów. Używano także określeń “prastary teren piastowski” albo

⁷⁹ Z. Woźniczka, op. cit., s. 57.

⁸⁰ M. Czapliński, op. cit., s. 409.

⁸¹ Ibidem, s. 411-413.

⁸² Ibidem, s. 422-424.

⁸³ Z. Woźniczka, op. cit., s. 57-58.

“zawsze polski”.⁸⁴ Wprowadzono politykę repolonizacji, która objęła działania takie jak zakazywanie języka niemieckiego, zmiana nazw i napisów na polskojęzyczne wersje, kazano również zmienić niemiecko brzmiące imiona i nazwiska. Osoby, które były uznane za Niemców zostały objęte represjami, deportowano ich do ZSRR, przymusowo wysiedlano do Niemiec albo umieszczano ich w obozach pracy, które powstawały na miejscu dawnych niemieckich obozów jenieckich. W obozach tworzonych przez Urzędy Bezpieczeństwa dużą część stanowili Niemcy i Ślązacy skazani za narodowość.⁸⁵

Armia Czerwona, przebywająca na terenach Polski, miała znaczny udział w przestępczości. Poza aresztowaniami, przeprowadzano spalenia i niszczenie budynków, rabunki, gwałty oraz wywożono maszyny przemysłowe, dzieła sztuki.⁸⁶ Między styczniem a marcem 1945 roku masowo aresztowano mężczyzn. Trafiali oni do obozów albo byli zsyłani do ZSRR jako robotnicy przymusowi. Kryterium aresztowania niekoniecznie była narodowość lub obywatelstwo, a zdolność do pracy. Skutkiem tych działań było rozbitcie wielu rodzin, strata pracowników oraz nieufność Ślązaków do władzy. Szacuje się, że do Polski wróciło ok. 20% przymusowych pracowników, dane wynikają z wysokiej śmiertelności, braku ustalonego miejsca pobytu, ale również z wyboru wyjazdu do Niemiec po zakończeniu pracy.⁸⁷

Kolejnym problemem Ślązaków po wojnie była weryfikacja narodowa, prowadzona od 1945 do 1949 roku. Dawni mieszkańcy III Rzeszy musieli wykazać swoje związki z narodem polskim i jego kulturą. W przypadku braku decyzji, co do narodowości (polskiej lub niemieckiej), zmuszeni byli opuścić Polskę.⁸⁸ Trudna sytuacja dotyczyła głównie Górnego Śląska, ponieważ przeważającą część mieszkańców Dolnego Śląska stanowiła ludność niemiecka o jednoznacznej tożsamości narodowej. Pograniczność terenów Górnego Śląska sprawiła, że proces weryfikacji był problematyczny i brakowało zrozumienia specyfiki tego regionu. Początkowo wydawano tymczasowe zaświadczenia o przynależności do Polski, czego słabością był brak przyznawania obywatelstwa, które gwarantowało pełnię praw. Warunkami jego otrzymania było mieszkanie na Ziemiach Odzyskanych i zachowanie polskiej

⁸⁴ M. Szmeja, *Socjologiczne przesłanki powstania “narodu śląskiego”*, [w:] K. Kossakowska-Jarosz (red.), *Śląskość - siła tradycji i współczesne problemy*, Opole 2005, s. 111.

⁸⁵ Z. Woźniczka, op. cit., s. 58-59.

⁸⁶ Ibidem, s. 60.

⁸⁷ E. Kaszuba, *Dzieje Śląska po 1945 roku*, [w:] *Historia Śląska*, red. Marek Czapliński, Wrocław 2002, s. 431-433.

⁸⁸ M. Szmeja, *Czy zmiana identyfikacji? Ślązacy...*, s. 181.

narodowości, brak przynależności do NSDAP i brak uznania jako nazistowski zbrodniarz, złożenie deklaracji lojalności wobec Polski oraz bycie prześladowanym z powodu narodowości przez Niemców. Rok po rozpoczęciu weryfikacji narodowej, można było się ubiegać o obywatelstwo polskie po spełnieniu warunków. Ślązacy, którzy chcieli posiadać obywatelstwo polskie musieli udowodnić swoje polskie pochodzenie na podstawie dokumentów, polsko brzmiącego nazwiska lub na podstawie wykazania swojego związku z Polską przez działanie w polskich organizacjach, znajomość języka polskiego, znajomość obyczajów czy solidarowanie się w walce o polską sprawę narodową w czasie panowania Niemców.⁸⁹

Koniec wojny przyniósł liczne migracje. Ze względu na zmianę granic na Śląsk napłynęło wiele osób z Kresów Wschodnich. Mieszanie się osób z różnych regionów wywołało wiele konfliktów między autochtonami a przyjezdnymi. Pojawiało się również przekonanie, że Ślązacy to Niemcy, co nie wpłynęło dobrze na ich postrzeganie w powojennej Polsce. Również ze strony Ślązaków pojawiały się uprzedzenia i wrogość wobec napływowej ludności. Wśród migrujących Kresowiaków pojawili się przedstawiciele inteligencji lwowskiej, co spowodowało powstanie instytucji kulturalnych na ziemiach śląskich.⁹⁰

Wraz z rozwojem śląskiego przemysłu wzrosło zapotrzebowanie na pracowników w przemyśle wydobywczym, którzy przeprowadzali się w poszukiwaniu pracy. Zderzyły się grupy ludzi o różnych podejściach. Pojawiało się wiele osób, które nie miały wysokich kwalifikacji i szukały łatwego zarobku, co skutkowało utrwaleniem się negatywnego wizerunku "werbusa-gorola". Dochodziło do konfliktów, szczególnie w miejscowościach, gdzie znajdowały się hotele robotnicze, a ich powodem było odmienne standardy wykonywania pracy, normy społeczne i obyczaje. Nie dotyczyło to wszystkich pracowników napływowych – dochodziło również do asymilacji tych dwóch grup m.in. przez mieszane małżeństwa. Konflikty dotyczyły także miejsc pracy i stanowisk, które częściej przydzielano osobom napływowym, którzy wyróżniali się kwalifikacjami i przynależnością do PZPR. Innym powodem niezadowolenia Ślązaków był proces przydzielania mieszkań, do których przyjezdni pracownicy mieli pierwszeństwo. Ze względu na niedobór towarów w latach 70. i 80. autochtoniczni mieszkańcy traktowali również napływową ludność jako konkurencję. Do migracji dochodziło przez cały czas trwania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, a jej skala

⁸⁹ E. Kaszuba, op. cit., s. 460.

⁹⁰ Z. Woźniczka, op. cit., s. 60-61.

sprawiła, że Ślązacy stawali się mniejszością. Wraz z wymianą pokoleniową zanikały również konflikty.⁹¹

Wraz z zakończeniem wojny i wytyczeniem nowych granic, ustalono nowe podziały administracyjne. Górny Śląsk został przydzielony do województwa śląskiego (śląsko-dąbrowskiego), w jego granicach znalazły się niektóre tereny w okolicach Nysy, które należały do Dolnego Śląska. Przyłączono również tereny spoza Śląska – Zagłębie Dąbrowskie oraz okolice Bielska-Białej. W granicach województwa wrocławskiego znalazł się Dolny Śląsk, nie włączono jedynie północnych ziem Zielonej Góry i Świebodzina. Już w 1950 roku podzielono województwo śląskie na województwo katowickie, które było uprzemysłowione oraz na województwo opolskie z częścią województwa wrocławskiego, które miało charakter rolniczy. Kolejna reforma nastąpiła w roku 1975, kiedy stworzono więcej województw. Dolny Śląsk znalazł się w granicach 7 województw, a Górny Śląsk w 4 województwach. Ostatnia zmiana nastąpiła w 1999 roku. Dolny Śląsk prawie w całości został w województwie dolnośląskim, niewielkie tereny zostały przyłączone do województwa opolskiego. Zielona Góra została włączona w województwo lubuskie. Województwo opolskie zyskało dodatkowo powiat oleski. Województwo katowickie przemianowano na województwo śląskie, pomimo tego, że tylko 48% jego terenów stanowi historyczny Górny Śląsk.⁹²

Powojenną Polskę zdominował komunizm, który ideologicznie stał w sprzeczności z wartościami Ślązaków takimi jak przywiązanie do religii, kryteria pracy oparte na wydajności. Polityka państwa zakładała również homogenizację narodowościową, natomiast Ślązacy byli grupą pograniczną, której tożsamość nie była jednoznaczna. Polityka i podejście do ziem śląskich sprawiło, że polskość nie była dla nich atrakcyjna, czasami wręcz wykluczająca, co dodatkowo potęgowało wzajemne uprzedzenia między autochtonami a ludnością napływową.⁹³

Władze komunistyczne starały się zyskać przychylność mieszkańców Śląska, dlatego podejmowały się różnych działań. Jednym z nich było powołanie Zespołu Pieśni i Tańca “Śląsk” pod dyрекcją Stanisława Hadyny. Repertuar inspirowany był śląskim regionalizmem, ale wprowadzał również wątki ideologiczne i był pozbawiony ludowego charakteru. Natomiast stroje sceniczne były tworzone przez zawodowych

⁹¹ U. Swadźba, op. cit., s. 52-53.

⁹² B. Solga, op. cit., s. 101-102.

⁹³ P. Bujak, op. cit., s. 64.

projektantów na podstawie albumów etnograficznych. Wspierano również śląską kinematografię – powstały filmy Kazimierza Kutza, utrwalające śląski regionalizm.⁹⁴

Od 1950 roku rozpoczęła się kolejna emigracja do Niemiec, wynikała ona z niezadowolenia mieszkańców Śląska ze swojej sytuacji. Emigrowali również ci, którzy dalej znajdowali się w kręgach kultury niemieckiej. W Polsce tłumaczono to błędną weryfikacją, zastraszaniem otoczenia lub sytuacją rodzinną. W Niemczech nazywano ich “spóźnionymi przesiedleńcami”, a w Polsce pogardliwie “kielbasa Deutsche” lub “volkswagen Deutsche”. Trywializacja motywów przez resztę społeczeństwa wynikała prawdopodobnie z tego, że ogólny standard życia był niski, a ze względu na niejasną sytuację narodowościową, część Ślązaków miała szansę polepszyć swoją sytuację ekonomiczną. Osoby pochodzące z Śląska Opolskiego, który wcześniej był częścią Niemiec, na mocy prawa niemieckiego, jako potomkowie, byli uznawani za obywateli niemieckich i mogli emigrować do RFN jako Niemcy.⁹⁵ W 1955 roku podjęto się współpracy między Polską a Niemcami i przeprowadzono akcję łączenia rodzin. Pośrednikiem był Międzynarodowy Czerwony Krzyż, co spowodowało kolejne migracje, szczególnie z Dolnego Śląska. Do 1970 roku z Polski wyemigrowało 85 844 osób.⁹⁶ Skutkami wyjazdów do Niemiec było powstawanie grup Ślązaków. Powstał m.in. Związek Ślązaków w Bawarii czy Związek Wypędzonych.⁹⁷

W latach 70. zwiększało się znaczenie gospodarcze i polityczne Górnego Śląska, a zmniejszało Dolnego Śląska. Ze względu na gospodarkę opartą na węglu i stali był on ważnym regionem dla ówczesnego rządu i Edwarda Gierka, co przejawiało się w medialnej propagandzie. Skutkiem intensywnego uprzemysłowienia regionu była degradacja i spustoszenie w przyrodzie, jednak było to ignorowane na rzecz kolejnych osiągnięć gospodarczych. Równocześnie pogorszyły się warunki życia mieszkańców. Pojawiły się problemy i destabilizacja gospodarcza, która skutkowałą wzrostem cen żywności i niezadowoleniem mieszkańców.⁹⁸ Gospodarka Śląska jest specyficzna ze względu na przeważający przemysł wydobywczy, różnorodność gałęzi przemysłu, które są równomiernie rozmieszczone oraz koncentrację mocy produkcyjnej na tym obszarze.⁹⁹

⁹⁴ Ibidem, s. 64-65.

⁹⁵ M. Szmeja, *Czy zmiana identyfikacji? Ślązacy...*, s. 182.

⁹⁶ M. Szmeja, *Socjologiczne przesłanki powstania...*, s. 116.

⁹⁷ Z. Woźniczka, op. cit., s. 63.

⁹⁸ E. Kaszuba, op. cit., s. 521-525.

⁹⁹ Ibidem, s. 537.

W celu rozwiązania problemów państwa wprowadzono nowy system pracy w górnictwie, który nazywany był czterobrygadówką. Wyczerpująca i nieustanna praca, która powodowała trudności w organizacji, napływ ludności do pracy oraz wypadki górnicze powodowały silne niezadowolenie górników. Jednak podczas gdy w grudniu w 1970 roku w innych rejonach odbywał się strajk, na Górnym Śląsku nic się nie zmieniło. Reszta Polski odbierała Ślązaków jako zwolenników rządu. Natomiast na Dolnym Śląsku pojawiły się protesty.¹⁰⁰

W 1980 roku wybuchły kolejne strajki, najbardziej słynne w Stoczni Gdańskiej, do których tym razem przyłączył się Śląsk. Najpierw Dolny Śląsk, a następnie również Górny Śląsk. Najbardziej znanym wydarzeniem na tych terenach było stłumienie strajku w kopalni „Wujek”, podczas którego kilka górników zginęło, a wiele zostało rannych.¹⁰¹

W 1989 roku nastąpił przełom demokratyczny, co spowodowało zmianę w postawie Ślązaków, którzy zaczęli się udzielać społecznie i politycznie jako odrębna grupa. Zmieniło się również podejście do migracji, która nie była widziana jako zdrada, ale jako szukanie lepszych warunków życia.¹⁰² Migracja wiązała się również z transformacją gospodarczą, która zmniejszyła produkcję wydobywczą, a tym samym zmniejszyło się zatrudnienie. Redukcja zatrudnienia i zamknięcia kopalń sprawiły, że pojawiło się bezrobocie oraz odpływ mieszkańców.¹⁰³

Kolejną zmianą było uznanie mniejszości niemieckiej przez polski rząd oraz powstanie organizacji takich jak Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim.¹⁰⁴ Pojawiły się również organizacje osób utożsamiających się tylko ze Śląskiem i popierających jego autonomię. W latach 90. założono Ruch Autonomii Śląska, Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej oraz Związek Ludności Narodowości Śląskiej, którego rejestracja nie została uznana.¹⁰⁵

Demokratyzacja Polski pozwoliła Ślązakom na aktywną działalność społeczną, polityczną i rozwój regionalizmu. Podejmuje się próby uznania śląskiej narodowości oraz śląskiego języka. Obecnie w perspektywie prawnej Ślązacy nie są uznani jako mniejszość narodowa, ani jako mniejszość etniczna.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Ibidem, s. 526-529.

¹⁰¹ Ibidem, s. 530-532.

¹⁰² M. Szmeja, *Nowe tożsamości śląskie. Skąd się biorą? Pogranicze i spojrzenie na Śląsk*, „Studia Śląskie” 2018 nr 83, s.107.

¹⁰³ U. Swadźba, op. cit., s. 54-55.

¹⁰⁴ P. Bujak, op. cit., s. 65.

¹⁰⁵ T. Kamusella, op. cit., s. 91-92.

¹⁰⁶ M. Szmeja, *Nowe tożsamości śląskie...*, s. 108-109.

1.3 Śląsk jako pogranicze

Temat Śląska i jego granic wiąże się z pojęciami “obszarów stykowych” oraz “pogranicza”, ich ujęcie pozwala na dokładniejsze zrozumienie charakterystyki i specyfiki tego regionu.

Granice posiadają funkcję rozgraniczającą dwa różne obszary, jednak granica jest również miejscem styku np. dwóch systemów organizacji. Istnieje także tendencja do przenikania się wzajemnie tych dwóch terenów.¹⁰⁷ Tzw. obszary stykowe są miejscem, gdzie styka się kilka regionów. Są one sumą peryferyjnych obszarów sąsiednich regionów, które do siebie przylegają. Obszary stykowe, pomimo ich podziału między regiony, województwa lub państwa, mogą stanowić funkcjonalną całość. Obszary, których granice można określić jako niestabilne politycznie i które są często zmieniane, nazywa się również *shatterbelt*.¹⁰⁸

Ogólne pojęcie pogranicza jest uniwersalne i może dotyczyć wielu zjawisk takich jak bogactwo i nędza, szczęście i nieszczęście. Można, więc powiedzieć, że pogranicze to obszar, w którym stykają się dwa różne zjawiska. Natomiast w kontekście Śląska podstawowym typem pojęcia jest pogranicze geograficzne, które definiowane jest jako teren wyraźnie oddzielający obszary poprzez sztuczne lub naturalne granice. Mogą to być granice państwowe lub administracyjno-polityczne.¹⁰⁹

Pogranicze jest definiowane jako miejsce przenikania się i zachodzenia na siebie dwóch obszarów. Również słowniki definiują to pojęcie jako zetknięcie się dwóch dziedzin lub jako teren leżący przy granicy obszarów wyodrębnionych naturalnie, administracyjnie czy historycznie. Podkreślony zostaje inny ważny aspekt, jakim jest posiadanie cech wspólnych. Na pograniczu zachowuje się także właściwości odrębne dla dwóch narodów, krajów, kultur, zjawisk, ale wytwarzają się również nowe, specyficzne dla danego pogranicza.¹¹⁰

Kolejna definicja pogranicza wskazuje na inną cechę. Pogranicze jest obszarem, na którym stykają się państwa, ich granica dzieli różne grupy etniczne lub narodowe, jednak nie jest nieprzenikalna. Efektem tego jest etniczne przemieszanie, które jest naturalne w sytuacji bliskości dwóch państw. Według badaczki Antoniny Kłoskowskiej,

¹⁰⁷ K. Heffner, B. Solga, *Granice Śląska – granice na Śląsku. Ewolucja i współczesne wymiary*, [w:] *Granice Śląska w interdyscyplinarnej perspektywie*, red. R. Gładkiewicza, T. Słodry-Gwiżdż, M. S. Szczepańskiego, Opole-Wrocław 2012, s. 130-131.

¹⁰⁸ B. Solga, op. cit., s. 95-98.

¹⁰⁹ M. S. Szczepański, op.cit., s. 162-163.

¹¹⁰ J. Tambor, *Fenomen pogranicza na przykładzie Śląska*, “Annales Instituti Slavici Universitatis Debreceniensis. Slavica” 2010 nr 39, s.1-2.

która jest autorką tej definicji, pogranicza mają bardziej charakter przejściowy, niż stykowy. Inna badaczka Alina Awramiuk charakteryzuje również dwa aspekty. Pierwszym z nich jest kontakt z obcymi, a drugim odległość między pograniczem a centrum.¹¹¹

W kontekście Śląska, pogranicze jest obszarem, na którym stykają się państwa i są one oddzielone granicami państwowymi, jednak jest to również miejsce nachodzących się i przenikających różnych elementów. Ważną właściwością pogranicza jest posiadanie zarówno wspólnych cech dwóch stykających się obszarów, jak i całkowicie odrębnych. Powstają również wyróżniki specyficzne dla samego pogranicza. Śląskie pogranicze jest obszarem peryferyjnym, oddalonym od centrów państw.¹¹²

W najogólniejszym znaczeniu Śląsk jest obszarem pogranicza państwowego ze względu na znajdowanie się na granicach Polski, Czech i Niemiec, ale w kontekście geograficznym można ująć również pogranicze administracyjne. Oznacza to, że ze względu na trudności w określeniu granic Górnego Śląska, jak i samej nazwy, ten region nie znajduje się w granicach jednego województwa. Pograniczność administracyjna Górnego Śląska wynika z tego, że w województwie śląskim znajdują się tereny uważane za śląskie, ale oprócz nich znajduje się również m.in. Zagłębie Dąbrowskie i część Małopolski. Poza granicami znajdują się inne śląskie obszary takie jak Śląsk Opolski czy Śląsk Cieszyński.¹¹³ Podkreśla się, że w badaniu pogranicza granice państwowe nie są tak istotne jak jego charakter i pograniczność społeczna. Takie podejście jest bardziej właściwe dla europejskich regionów, w których wykształciło się wiele społecznych pograniczy.¹¹⁴

Skutkiem pograniczności terytorialnej jest pograniczność społeczna. Wynika ona z częstych zmian granic w przeszłości, z powodu których pojawiły się problemy określenia swojej identyfikacji narodowej przez mieszkańców tego regionu. Wraz z przesuwaniem granic wydarzyły się również liczne migracje, co zmieniło strukturę narodowościową Śląska. Dolny Śląsk niemal całkowicie zmienił swój charakter z niemieckiego na polski, natomiast na Górnym Śląsku wytworzył się mieszany układ

¹¹¹ I. Bogoczová, *Mieszana odmiana językowa jako sposób na wielojęzyczność i wieloetniczność pogranicza (na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w Republice Czeskiej)*, „Slavistica Vilnensis” 2023 nr 1, s. 62.

¹¹² J. Tambor, *Fenomen pogranicza...*, s. 2.

¹¹³ Ibidem, s. 3-5.

¹¹⁴ W. Opióła, *About the role of the state border in the theory of borderland*, [w:] *Open Europe: Cultural dialogue across borders vol. 2: Historical Collective Memory within Borderlands*, red. W. Chlebda, Opole 2014, s. 28.

etniczny. Zabiegano o to, by Górnoszlązacy określili się jednoznacznie jako Niemcy, Polacy lub Czesi, jednak równocześnie były i są osoby, które nie czują żadnej z tych narodowości i najważniejsza jest dla nich śląskość. Również obecnie na tych terenach mieszkają osoby o jednoznacznych identyfikacjach narodowościowych i etnicznych, ale także o mieszanych np. Polacy Ślązacy, Ślązacy Niemcy.¹¹⁵ Pogranicze to szczególnie teren, gdzie tożsamość jednostki jest kształtowana w specyficznych okolicznościach, w których można zauważyć przenikanie, krzyżowanie się oraz autonomię czy symbiozę mieszkańców.¹¹⁶

W wyniku styczności różnych krajów powstała pograniczność językowa. Mieszkańcy posługują się językami urzędowymi, ale używanie języków przenika granice wraz z funkcjonowaniem mniejszości narodowych. Trudne jest także określenie etnolektu śląskiego i pojawiają się dyskusje, czy śląski jest jeszcze gwarą, dialektem, czy już językiem. W wyniku pogranicznego charakteru Śląska przez długi czas na ten etnolekt wpływał język niemiecki, stąd pojawia się wiele germanizmów. W późniejszym czasie pojawiło się również wiele polonizmów, a z kolei na Śląsku Cieszyńskim występują bohemizmy, dlatego pograniczność Śląska jest także wewnątrzregionalna. Problemатyczne staje się określenie, co jest mową śląską oraz ogólnie, co jest śląskie, a co śląskie nie jest.¹¹⁷

Na obszarach pogranicznych praktycznie wszystkie wymiary tożsamości regionalnej są pograniczne. Wynikają one z przenikania się i wpływania na siebie nawzajem dwóch różnych obszarów. Pograniczność jest równoznaczna z wieloetnicznością, wielonarodowością oraz wielokulturowością.¹¹⁸ Obecne pogranicze powstało po drugiej wojnie światowej w wyniku przesunięcia się granic.¹¹⁹

Obecne regiony śląskie nie do końca pokrywają się z historycznymi granicami tych obszarów oraz administracyjnym podziałem. Również terminologia jest różnie interpretowana. Są także zróżnicowane wewnętrznie. Śląsk Opolski jest usytuowany na pograniczu społeczno-kulturowym. Zauważa się silną więź regionalną mieszkańców, natomiast słabą więź narodową i państwową, co przejawia się w niejednoznacznej identyfikacji. Po zakończeniu wojny nastąpiło kolejne mieszanie się kultur wraz z napływem mieszkańców Kresów Wschodnich, a następnie adaptacja i integracja

¹¹⁵ Ibidem, s. 5-9.

¹¹⁶ K. Jas, *Poczucie tożsamości narodowej osób w wieku późnej dorosłości żyjących w polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego*, "Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne" 2020 nr 1, s. 143.

¹¹⁷ J. Tambor, *Fenomen pogranicza...*, s. 9-12.

¹¹⁸ Ibidem, s. 13.

¹¹⁹ I. Bogoczová, op. cit., s. 63.

z autochtonami. W wyniku przemian społeczno-politycznych powstały również organizacje mniejszości niemieckiej oraz zjawisko podwójnego obywatelstwa: niemieckiego i polskiego. Ze względu na wymienione sytuacje można mówić o pograniczności Śląska Opolskiego oraz o jego wielokulturowości.¹²⁰

Miejszem pogranicznym jest również Śląsk Cieszyński, szczególnie samo miasto Cieszyn, które jest podzielone granicą polsko-czeską. Tym samym jest to miejsce przenikania się obyczajów, tradycji i ludności o różnych identyfikacjach narodowościowych.¹²¹ W przypadku śląskich regionów funkcjonuje identyfikacja z regionem, co wiąże się z posiadaniem ojczyzny lokalnej. Ojczyzna prywatna albo ojczyzna lokalna definiowana jest jako obszar, który ma emocjonalny wydźwięk dla jednostki. Nie musi ona zamieszkiwać tego miejsca, ale posiada z nim emocjonalną więź. Takie miejsca nazywane są małą ojczyzną.¹²²

Nie tylko tereny są pograniczne, również Ślązacy określani są jako grupa pograniczna. Ich charakterystyka ukształtowała się w wyniku interakcji z sąsiednimi grupami. Posiadają wspólne cechy kulturowe, ale też takie, które są właściwe tylko dla nich. Zapożyczenia następowały zarówno z polskiej, jak i niemieckiej kultury. To co łączy Ślązaków z Polakami to religia, obyczaje i kultura, natomiast z Niemcami dzielą doświadczenia życia w jednym państwie i wspólnym systemie organizacyjnym.¹²³

W wyniku wielokrotnych zmian granic i przynależności państwowej, Śląsk znajdował się pod wpływem kultury niemieckiej, polskiej i czeskiej, co jest widoczne w jego specyficznym charakterze. Powstałe po drugiej wojnie światowej granice utrwaliły pograniczność tego obszaru, która przejawia się w terenie, społeczeństwie oraz języku. Z brakiem jednolitej identyfikacji wiąże się wielokulturowość i wielonarodowość Śląska. Sam Śląsk jako region nie jest jednorodny, można zauważyć różnice między Górnym Śląskiem, Śląskiem Opolskim oraz Dolnym Śląskiem, co również wynika z podziału tych terenów w przeszłości między różne państwa.

¹²⁰ B. Solga, op. cit., s. 103.

¹²¹ K. Jas, op. cit., s. 139.

¹²² Ibidem, s. 147-148.

¹²³ M. Szmeja, *Historyczne i społeczne uwarunkowania powstania mniejszości niemieckiej i narodu śląskiego w Polsce*, „Studia Socjologiczne” 1998 nr 4, s. 58-60.

Rozdział 2. Ślązacy

2.1 Tożsamość Ślązaków

Rozdział drugi ma na celu omówienie definicji tożsamości, a także jej rodzajów: tożsamość narodową i etniczną w kontekście Ślązaków. Ważnym wątkiem jest Narodowy Spis Powszechny, który nie tylko przedstawia zmieniające się statystyki ludności Polski, ale również przyczynił się do dyskusji na temat sytuacji narodowościowej i językowej. Elementem śląskości jest też mowa, która w ostatnich latach była szeroko omawiana w kontekście jej klasyfikacji jako język regionalny lub gwarę. Współczesne wyzwania takie jak stereotypy i autostereotypy, dążenia do autonomii Śląska oraz mity związane z historią tego regionu również wpływają na postrzeganie Ślązaków przez samych siebie, ale i przez osoby spoza regionu.

Problematycznym zadaniem jest określenie, kto tak naprawdę jest Ślązakiem. Badania wykazały, że w zależności od respondenta, Ślązakiem może być każdy, kto mieszka na całym terenie Śląska lub na terenie Górnego Śląska. Niektórzy czują się Ślązakami długo mieszkając na tych terenach, ale pochodzą z innego regionu. Inne opinie wskazują, że Ślązak to ktoś, kto urodził się na Górnym Śląsku i wychował się w rodzinach napływowych, a z kolei inni podkreślali również rodziny mieszane. Dla niektórych Ślązak to autochtoniczny mieszkaniec Górnego Śląska (przy tym wykluczając np. Śląsk Cieszyński), który posługuje się śląskim. Z powodu tak licznych konotacji, ciężko mówić o jednoznaczności etnonimu „Ślązak” i dlatego pojawiają się różne poglądy o etnicznym czy narodowym charakterze tej grupy.¹²⁴

Tożsamość i chęć należenia jest podstawową potrzebą każdego człowieka, który w pewnym momencie mierzy się z pytaniem, kim jest, kim są inni i czym się różnią. To pojęcie może być rozumiane w wielu wymiarach. Tożsamość indywidualna jest składową cech charakteru osoby, zawodu, przynależności etnicznej i religijnej czy przynależności do miejsca, w którym żyje.¹²⁵

Słownik języka polskiego definiuje tożsamość (w rozumieniu indywidualnym) jako świadomość samego siebie lub jako cechy, fakty, które umożliwiają identyfikację danej osoby. W rozumieniu zbiorowym jest to poczucie jedności, a także świadomość

¹²⁴ Z. Kłodnicki, *Śląsk a Ślązacy – głos w dyskusji*, [w:] *Granice Śląska w interdyscyplinarnej perspektywie*, red. Ryszard Gładkiewicz, Teresa Soldra-Gwiżdż, Marek S. Szczepański, Opole-Wrocław 2012, s. 87-88.

¹²⁵ M. Šerý, P. Šimáček, op. cit., s. 3-4.

tego, co łączy daną grupę.¹²⁶ Podobnym pojęciem jest identyfikacja, która definiowana jest jako “ustalenie czyjejs tożsamości” lub jako utożsamienie się danej osoby z inną osobą lub z wartościami innej grupy.¹²⁷ Według Tomasza Kamuselli tożsamość to wypadkowa wielu czynników i doświadczeń z życia człowieka oraz jego własnych wyborów, które podejmował wobec danych uwarunkowań. Jest również procesem, który nie pozostaje niezmienny.¹²⁸ Z kolei Antonina Kłoskowska jako składniki identyfikacji, rozumianej także jako tożsamość, uznaje miejsce i funkcję identyfikacji narodowej oraz przyswojoną narodową kulturę w całościowej tożsamości człowieka. Traktuje także tożsamość narodową i etniczną równorzędnie, ponieważ mają identyczne kryteria. Wyznaczenie granicy między tymi dwoma pojęciami nie jest łatwe i zależy od nazwy, która przysługuje danej grupie – grupa narodowa ma tożsamość narodową, a grupa etniczna czy też etnograficzna ma tożsamość etniczną. Z kolei nazewnictwo zależy od obowiązującego prawa. W przypadku Polski jest to *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*.¹²⁹

Podobieństwo pojęć grupy etnicznej i narodu skutkuje nachodzeniem cech w tych dwóch conceptach – grupa etniczna posiada również podstawowe cechy narodu. Grupa etnograficzna to grupa, którą można wyróżnić na podstawie niezależnych i obiektywnych cech kulturowych, a także, choć nie jest to uznawane za niezbędne, świadomości odrębności grupy. Definicja Romana Reinfussa wskazuje, że grupa etniczna to grupa ludzi, która zamieszkuje dany teren i wyróżnia się od grup sąsiadujących cechami kulturowymi. Taka grupa posiada poczucie przynależności grupowej oraz świadomość odrębności. Związek z zamieszkiwanym terenem podkreśla również Antonina Kłoskowska, która definiuje grupę etnograficzną jako społeczność związaną w szczególny sposób z miejscem zamieszkania w wymiarze praktycznym oraz wymiarze symboliczno-magicznym. Taka grupa posiada bezpośrednie nawykowe styczności, związana jest z sąsiadami, ma kulturę folklorystyczną, która jest jednolita, tradycyjna i mało zmienna dla całej społeczności. Przedstawiciele grupy etnicznej nie posiadają świadomości historycznej czy też samorefleksji, ale ich ścisłość wspólnotowa polega na bliskości kontaktów oraz na nawykowych, podobnych zachowaniach.¹³⁰

¹²⁶ hasło: tożsamość, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, (red.) W. Doroszewski, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/to%C5%BCsamo%C5%9B%C4%87.html> (dostęp: 26.02.2025 r.).

¹²⁷ hasło: identyfikacja, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, (red.) W. Doroszewski, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/identyfikacja.html> (dostęp: 26.02.2025 r.).

¹²⁸ I. Bogoczová, op. cit., s. 63-64.

¹²⁹ J. Tambor, *Kulturowe wyznaczniki tożsamości. Tożsamość mieszkańców województwa śląskiego*, Regionalne Obserwatorium Kultury, Poznań 2017, s. 1-2.

¹³⁰ Ibidem, s. 2-3.

Silny związek z miejscem zamieszkania jest również składową tożsamości regionalnej, nazywanej także lokalną. W budowaniu tego rodzaju tożsamości regionalnej istotny jest wpływ historii danego miejsca i jego mieszkańców, która miała wpływ na rozwój regionu. Ważne dla mieszkańców są tradycje, szczególnie jeśli z powodu jakiegoś wydarzenia zostały zakłócone lub przerwane. Niezmiennosc lub przeciwnie brak ciągłości wpływają na dalszy charakter lokalnych społeczności.¹³¹ Definicje tożsamości regionalnej ujmują ją jako całość wartości, tradycji i pokoleniowości danej zbiorowości regionalnej. Związana z tym tradycja regionalna zostaje ujęta na trzy sposoby: jako zbiór idei i poglądów, jako konstytuujące wartości, które są przekazywane pokoleniowo oraz jako przeszłość, która jest akceptowana i obdarzona niepodważalnym szacunkiem.¹³²

W socjologii wyróżnia się również tożsamość kulturową, która może wiązać się z regionalną. Ten typ tożsamości został ujęty na dwóch poziomach. Pierwszym z nich jest jednostkowy, w ramach występuje poczucie stabilności, spójności i bezpieczeństwa, natomiast drugim poziomem jest poziom społeczny. Ten poziom ujmuje kulturę jako wspólny system norm, wartości i sposobu ich interpretowania przez daną grupę. Dla tożsamości kulturowej duże znaczenie ma tożsamość indywidualna i społeczna.¹³³

Tożsamość kulturalną i regionalną traktuje się również jako dwie odmiany tożsamości społecznej, która rozumiana jest jako zwielokrotnioną tożsamość jednostkową osób posiadających wspólny system wartości. Jako tożsamość społeczną można również określić ponadjednostkowy system autodefinicji, który nie może być zredukowany do autodefinicji pojedynczej osoby.¹³⁴

Podsumowując, tożsamość można rozpatrywać na poziomie indywidualnym oraz grupowym. Kształtowanie tożsamości wynika z funkcjonowania jednostki na tle innych, dzięki czemu zauważając odmiennosc można utożsamić się z daną grupą. Wynika również z potrzeby przynależności.¹³⁵ Tożsamość indywidualna jest wynikiem zarówno życiowych doświadczeń, jak i własnych wyborów. Jest świadomością samego siebie. Natomiast tożsamość grupowa jest świadomością tego, co łączy i co dzieli daną

¹³¹ M. Šerý, P. Šimáček, op. cit., s. 4.

¹³² M. S. Szczepański, *Region pogranicza kulturowego...*, s. 169.

¹³³ K. Jas, op. cit., s. 141.

¹³⁴ K. Nowak, *Wpływ przebiegu granic województw na tożsamość regionalną oraz postrzeganie regionów Małopolski i Śląska*, "Studia Regionalne i Lokalne" 2018 nr 71, s. 66.

¹³⁵ K. Jas, op. cit., s. 138-142.

grupę. Tożsamość grupowa składa się z opozycji my-oni, systemu wspólnych stereotypów, mitów, symboli kolektywnych.¹³⁶

Dyskusja na temat tego, kim są Ślązacy narastała w Polsce od procesu transformacyjnego na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Demokratyzacja państwa sprawiła, że Ślązacy zaczęli udzielać się społecznie, domagając się zauważenia jako osobnej grupy i osobnego narodu.¹³⁷ Mieszkańcy Śląska, również ci, którzy w ciągu swojego życia wyemigrowali poza region, zazwyczaj odczuwają z nim silną więź, uważając go za swoją ojczyznę prywatną. Silna identyfikacja ze Śląskiem wiąże się również z śląską tożsamością. Jest to zjawisko złożone i wielowymiarowe ze względu na różne postrzeganie takiej tożsamości. Część Ślązaków uważa się za członków grupy regionalnej, etnicznej, natomiast niektórzy podkreślają, że są członkami narodu śląskiego. Ważne czynniki, jakie najczęściej się wskazuje, to przywiązanie do regionu, do jego kultury, posługiwanie się śląską mową, posiadanie korzeni polskich i śląskich czy też współuczestnictwo w górnośląskiej wspólnotie pamięci.¹³⁸

Większość polskich badaczy uważa, że nie można mówić o istnieniu narodu śląskiego i najbardziej odpowiednim określeniem jest grupa etniczna. Ślązacy spełniają pięć najważniejszych warunków etniczności według opracowania Andrzeja Porębskiego. Niezmiennie od wielu lat zamieszkują konkretne terytorium jakim jest Śląsk, a ich wspólnota nie wytworzyła się z powodu zmiany granic państwowych. Jako przykład warunku pełnienia podrzędnej roli w danym organizmie państwowym podaje się dyskryminację Ślązaków w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Ostatnim warunkiem jest funkcjonowanie w przynajmniej dwóch kręgach kulturowych, co spełnia się szczególnie na terenie Śląska Opolskiego, gdzie w wielu sytuacjach w domu posługuje się językiem niemieckim czy też mową śląską, a publicznie używa się języka polskiego.¹³⁹

Przyjmując definicję grupy etnicznej jako grupy, która uważa się za odmienną od innych, a także inni uważają ją za odmienną, można określić Ślązaków jako grupę etniczną. Czynniki postrzegania odnosi się do różnych aspektów takich jak kultura wraz z językiem, historia, a czasami również do zajmowanego terytorium. Opozycja my-oni

¹³⁶ M. Telus, *Dyskursywne sposoby konstrukcji tożsamości rozmytych. Zarys projektu badawczego na materiale tożsamości europejskiej w podręcznikach szkolnych*, [w:] *Badanie komunikacji vol. 1*, red. Michael Fleischer, Wrocław 2018, s. 73.

¹³⁷ H. Rusek, *Wielokulturowość z konfliktem w tle – Ślązacy: naród? Narodowość? Grupa etniczna?*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2015 nr 25, s. 121.

¹³⁸ J. Kijonka, *Górnoślązacy. Tożsamość regionalna i etniczna ponad granicami*, „Człowiek i społeczeństwo” 2017 nr 44, s. 111-112.

¹³⁹ P. Bujak, op. cit., s. 69.

jest charakterystyczna dla grup pogranicznych, w których definicję wpisują się Ślązacy.¹⁴⁰

Badania tożsamości Śląska są problematyczne ze względu na trudności związane z wytyczeniem granic, które na przestrzeni wieków były wielokrotnie zmieniane. Jednocześnie częsta zmiana przynależności państwowej jest ważnym czynnikiem kształtowania się świadomości Ślązaków, co przekłada się na wybory narodowościowe i etniczne.¹⁴¹

Ślązacy nie są jednorodną grupą pod względem tożsamości. Można wyszczególnić Ślązaków homogenicznych, którzy w sprecyzowany sposób określają kim są czy też kim się czują. Te osoby jednoznacznie powiedzą o sobie, że są Polakami, Ślązakami lub Niemcami. Można wyróżnić również subkategorię tożsamości, ponieważ występują osoby o podwójnej tożsamości, ale nadal sprecyzowanej i pozbawionej wątpliwości. Mówią o sobie m.in. jako Ślązakach i Polakach lub odwrotnie – Polakach i Ślązakach. Tożsamość złożona dotyczy osób, którzy pomimo braku wątpliwości w to kim są, odczuwają konflikt mający korzenie w skomplikowanej historii rodzinnej. Często wiąże się z tym szukanie samego siebie oraz podkreślanie różnych podłoży własnej tożsamości.¹⁴²

Tożsamość dzieli się również na kategorie tożsamości wzmacnianej i odwróconej. Wzmacnianie tożsamości dzieje się w sytuacji kontaktu z „innymi”, co skutkuje uświadomieniem jednostki o własnej odrębności i jej pochodzeniu. Badania dotyczące Ślązaków w Polsce, przeprowadzane w ramach różnych projektów przez Justynę Kijonkę w latach 2007-2015, wykazały, że najczęściej dzieje się to w przypadku kontaktu z mieszkańcami innych regionów Polski, zazwyczaj podczas wyjazdów wakacyjnych. Wyjeżdżający Ślązacy dostrzegali swoją kulturową odrębność i własną śląską tożsamość. W okresie PRL-u występujące sytuacje często były nieprzyjemne. W tym czasie wzmacnianie tożsamości następowało również w szkołach, gdzie zakazywano posługiwania się mową śląską. Tak samo mieszkańcy Śląska, którzy czuli się Polakami lub Ślązakami, a emigrowali do Niemiec, mając kontakt z innymi emigrantami z tego regionu lub z Niemcami, doświadczali wzmocnienia własnej tożsamości.¹⁴³

¹⁴⁰ M. Szmeja, *Silesian Identity: Social and Political...*, s. 105-106.

¹⁴¹ J. Tambor, *Kulturowe wyznaczniki tożsamości...*, s. 8-9.

¹⁴² J. Kijonka, op. cit., s. 126.

¹⁴³ Ibidem, s. 127.

Odmienne sytuacja miała miejsce w przypadku mieszkańców Śląska o niemieckiej lub niemiecko-śląskiej tożsamości, którzy emigrowali do Niemiec. Dotyczyło to szczególnie starszych generacji, którzy po przeprowadzce czuli się obco ze względu na zmiany w niemieckim społeczeństwie, które zaszły po 1968 roku. Górnoszlązacy zwykle byli bardziej konserwatywni. Również w kwestii języka pojawiały się niewielkie różnice, chociaż nie miały one tak wielkiego znaczenia ze względu na funkcjonowanie wielu dialektów na terenie Niemiec. Emigranci doświadczali zjawiska odwrócenia tożsamości, które polegało na odczuwaniu większej więzi z Polską po spotkaniu z Niemcami, pomimo wcześniejszej deklaracji niemieckiej tożsamości. Taka sytuacja mogła mieć również miejsce w przypadku młodych mieszkańców Śląska, którzy szukając odpowiedzi na pytanie kim są, angażowali się w spotkania organizacji mniejszości niemieckiej, ale ponieważ nie utożsamiali się daną grupą, decydowali się jednak wybrać zrzeszenia związane ze Śląskiem, gdzie znaleźli potwierdzenie własnej śląskości.¹⁴⁴

W kształtowaniu tożsamości Ślązaków istotną rolę odgrywa nastawienie do polskości. Przyczynami antypolskości może być rozczarowanie polskim państwem, poczuciem krzywdy czy też poczuciem ukarania za nie swoje winy, dotyczy to szczególnie starszych roczników o silnej niemieckiej identyfikacji. Antypolskość ma często podłoże w tragicznej historii rodzinnej, jest subiektywna oraz skutkuje zaprzeczeniem powiązań z Polską. W przypadku emigrantów w Niemczech propolskość, odzwierciedla się poprzez działalność w organizacjach polonijnych oraz przez nauczanie języka polskiego. Również w Polsce można zauważyć propolskie i antypolskie postawy. Postawa przeciwko państwu polskiemu najczęściej wynika z niezadowolenia z polityki wobec mniejszości etnicznych na poziomie indywidualnym lub grupowym.¹⁴⁵

Warto również zauważyć różnice między pochodzeniem regionalnym a identyfikacją etniczną. Różnica między tymi dwoma pojęciami wynika z tego, że pochodzenie jest dziedziczone i niemożliwe do zmienienia, natomiast identyfikacja zależy od osobistych decyzji oraz subiektywnego poczucia jednostki.¹⁴⁶ Pojawiają się przypadki, że osoby, które nie mają pochodzenia śląskiego i nie są autochtonami, mieszkając przez wiele lat na Śląsku, utożsamiają się z regionem, czują się jego częścią.

¹⁴⁴ Ibidem, s. 127-128.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ U. Swadźba, M. Żak, *Kształtowanie się identyfikacji etnicznej i tożsamości śląskiej. Analiza Socjologiczna*, "Sociologia a społeczność" 2016 nr 2, s. 58-59.

Chcą być Ślązakami czy Górnślązakami, ponieważ czują więź z zamieszkiwanym miejscem oraz mają pozytywny stosunek do tego terenu. Odczuwają radość i dumę z zachowania obrazowo-kulturowej tożsamości Górnego Śląska, które przejawia się wkomponowaniem szybów kopalnianych w nowoczesne miasto.¹⁴⁷

Zgodnie z założeniem, że tożsamość etniczna nie jest dziedziczona, w człowieku następuje proces etnicznego rozpoznania siebie. Składa się on z trzech etapów, a pierwszym z nich jest tożsamość anegdotyczna. Jej podstawą jest rodzinna opowieść, która pozwala jednostce powiązać się ze swoimi etnicznymi, w tym przypadku śląskimi, przodkami. Na początkowym etapie etniczność jest anegdotą rodzinną. Według Zbigniewa Rokity, autora książki *Kajś. Opowieść o Górnym Śląsku*, taka rodzinna opowieść nie ma większego znaczenia, ale pozwala nie zapomnieć czegoś, co daje możliwość określenia własnej etniczności.¹⁴⁸

Drugim etapem etnicznego rozpoznania siebie jest tożsamość atrakcyjna. Mając taką szansę, wybiera się gotowy wzorzec tożsamości, który jest szeroko omawiany i tłumaczony. Jednak z czasem jednostka dochodzi do wniosku, że nie jest to jego prawdziwa etniczność. Zbigniew Rokita podaje własny przykład sięgnięcia po tożsamość kresową, która była dla niego atrakcyjna i prosta, ponieważ jest często poruszana w szkole i literaturze.¹⁴⁹

Tożsamość klecona, jako trzeci etap rozpoznania tożsamości polega na "lepieniu" własnej tożsamości na podstawie pochodzenia i własnych korzeni. Wiąże się to z potrzebą uprawomocnienia – znalezienia źródeł, które potwierdzałyby własną śląskość. Zbigniew Rokita nazywa to "certyfikatem na śląskość" i wspomina również o głodzie wiedzy, który towarzyszył mu na początku poszukiwania. Badanie własnej śląskiej tożsamości często wiąże się z odkrywaniem niewygodnych informacji. Pojawiają się odnajdywane wśród rodzinnych pamiątek swastyki, część wiedzy jest mocno zmitologizowana. Dodatkowo władza nie zawsze była przychylna Ślązakom, czego efektem były rodzinne tragedie.¹⁵⁰

Po demokratyzacji Polski, a tym bardziej po przełomie XX i XXI wieku w przestrzeni publicznej coraz częściej i bardziej pojawia się śląskość. Mimo to, jak mówi Zbigniew Rokita, nadal pomija się Ślązaków i nie słucha tego, co mówią. Jako przykład alienacji podaje nieuznawanie etniczności śląskiej, brak ochrony kultury

¹⁴⁷ J. Tambor, *Kulturowe wyznaczniki tożsamości...*, s. 9.

¹⁴⁸ A. Kozyckowska, op. cit. s. 43-44.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Ibidem, s. 45-46.

i języka oraz brak gwarancji ich edukacji w szkołach. Skomplikowana i niejednoznaczna historia Śląska sprawiła również, że w niektórych rodzinach nie przetrwała wiedza o przeszłości lub nie jest chętnie przekazywana, tak jak w przypadku wcześniej wspomnianych swastyk.¹⁵¹

Etniczność jest tutaj definiowana jako wiedza na temat przeszłości rodziny, wspólnoty, w której żyje oraz miejsca, które zamieszkuje. Określenie jej jako “swoją” wynika z dawnych wyborów przodków. Brak tej wiedzy może skutkować radykalizacją tożsamości etnicznej i prowadzić do nacjonalizmu. Może też sprawiać wrażenie nieatrakcyjnej. Etniczność jest również zagrożona zmitologizowaniem lub zredukowaniem, co stało się w czasach PRL, kiedy powstał stereotypowy obraz Śląska jako krajobrazu z szybami kopalnianymi. Może wtedy być widziana jako etniczna stylizacja, akceptowalna do obejrzenia w mediach, ale niekonieczne nadająca się do przyjęcia jako swoją. Według pisarza to Ślązacy powinni odpowiedzieć na pytanie, kim są, a ich odpowiedź powinna być publicznie i politycznie uznana, da to gwarancję trwania śląskiej kultury oraz widzialności Ślązaków w publicznej przestrzeni. Odmowa takich działań będzie wiązać się z odebraniem prawa do etnicznego rozpoznania siebie.¹⁵²

Tak jak zostało to wspomniane, pomimo dominacji stanowiska, że Ślązacy nie są narodem, jest to nadal temat sporu. W podejściu antropologicznym naród można rozumieć jako formę zbiorowości etnicznej, która zazwyczaj ma dobrze rozwiniętą organizację oraz jest bardzo liczna. Taka grupa ma prestiż dający międzynarodowe uznanie i prawo do autonomii.¹⁵³

Pojawia się również pojęcie narodu państwowego oraz narodu kulturowego. Naród państwowy definiowany jest jako polityczna wspólnota obywateli, która kształtuje się w istniejącym państwie. Opiera się na obywatelstwie i rozumiana jest również jako lud, państwo czy rząd. Jego przynależność zależy od woli danej jednostki. Naród państwowy ignoruje różnice etniczne. Przykładem są Stany Zjednoczone oraz Szwajcaria.¹⁵⁴

Natomiast naród kulturowy opiera się na języku i kulturze. Jego kształtowanie odbywa się bez państwa, ale dąży on do państwowości. Przynależność do tego typu narodu jest przypisana i odwołuje się do pochodzenia. Język jest najważniejszym

¹⁵¹ Ibidem, s. 46-47.

¹⁵² Ibidem, s. 47-46.

¹⁵³ H. Rusek, op. cit., s. 127.

¹⁵⁴ J. Tambor, *Kulturowe wyznaczniki tożsamości...*, s. 4.

czynnikiem narodowym. Przykładem są Włochy oraz Niemcy. Jolanta Tambor wskazuje, że wobec Śląska należy zastosować kryteria narodu kulturowego.¹⁵⁵

Argument, jaki jest podawany przeciw śląskiej narodowości, to niewystarczająca kodyfikacja języka narodowego, czyli w tym przypadku śląskiego, który przez przeciwników nie jest uznawany za język ze względu na zbyt wielkie zróżnicowanie pomiędzy poszczególnymi obszarami Śląska. Śląski nazywa się również dialektem języka polskiego. Innym argumentem jest niewystarczająca liczba przedstawicieli inteligencji oraz dzieł wysokiej kultury, a także zbyt mała interaktywność między członkami grupy.¹⁵⁶

Zgodnie z *Ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* mniejszość narodowa to grupa obywateli polskich, którzy są mniej liczni od reszty polskiej ludności, znacząco odróżnia się językiem, kulturą lub tradycją. Dąży również do zachowania tych trzech elementów i jest świadoma własnej historycznej wspólnoty narodowej, jednocześnie chcąc ją wyrażać i chronić. Dwa ostatnie warunki, które musi spełnić, to zamieszkiwanie przez przodków od minimum 100 lat obecnych terytoriów Rzeczypospolitej Polskiej, a także utożsamianie się z zorganizowanym narodem we własnych państwie. Ustawa zawiera część, w której wymienione są uznane mniejszości narodowe, jednak nie znajduje się tam mniejszość śląska.¹⁵⁷

Mniejszość etniczna, według polskiego prawa, również musi spełniać większość tych samych warunków, różnica polega na tym, że w przeciwieństwie do mniejszości narodowej, nie musi ona utożsamiać się z narodem, który jest zorganizowany we własnym państwie. Także w tym przypadku Ślązacy nie są uznani za mniejszość etniczną.¹⁵⁸

Nie sprawia to jednak, że nie podejmuje się prób zmiany tej sytuacji. Zwolennikami uznania Ślązaków jako narodu są organizacje działające na Śląsku takie jak Ruch Autonomii Śląska, Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej oraz Związek Ludności Narodowości Śląskiej. Warto zaznaczyć, że grupy takie jak Związek Ludności Narodowości Śląskiej nie zostały oficjalnie zarejestrowane ze względu na brak uznania narodowości śląskiej.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ P. Bujak, op. cit., s. 69.

¹⁵⁷ H. Rusek, op. cit., s. 127.

¹⁵⁸ Ibidem, s. 130.

¹⁵⁹ M. Szmeja, *Silesian Identity: Social...*, s. 107.

Ruch Autonomii Śląska w broszurze pt. *Naród śląski. "Wszelka władza musi pochodzić z woli narodu"* argumentuje, dlaczego ich zdaniem istnieje narodowość śląska. Ślązacy spełniają oczywiście warunek mniejszości liczebnej. Kolejny warunek z ustawy mówi o językowej i kulturowej odrębności. Jako dowód różnicy między śląskim a polskim podają m.in. doświadczenia śląskich uczniów, którym kazano w szkołach mówić po polsku oraz istnienie słów, które mają odmienne znaczenie. Wskazują również dowody na zachowywanie tradycji i działalność różnych organizacji jako świadomość wspólnoty narodowej.¹⁶⁰

Mniejszości narodowe muszą mieć przodków, którzy zamieszkiwali aktualne terytorium Polski od co najmniej 100 lat. W broszurze wskazuje się, że Ślązacy zamieszkują swoje terytorium od ponad 100 lat i jest to "udokumentowane w sposób nie budzący najmniejszych wątpliwości, oczywiście dla ludzi obiektywnych".¹⁶¹ W przypadku ostatniego warunku, który też odróżnia mniejszość narodową od mniejszości etnicznej, jako argument wskazują, że jeśli inne kraje również zastosowałyby taką samą zasadę, to mogłyby nie uznać mniejszości polskiej, bo Polska (w momencie wydania) nie istnieje minimum 100 lat, zakładając, że jej powstanie to odzyskanie niepodległości w 1918 roku. Broszura zakończona jest emocjonalnym wezwaniem do rachunku sumienia i żalu za brak działalności na rzecz Śląska.¹⁶²

Walka o uznanie Ślązaków za mniejszość narodową lub etniczną jest ważna ze względu na wsparcie jakie państwo oferuje uznanym grupom. Pierwszym rodzajem jest wsparcie finansowe, które umożliwia rozwój i podtrzymywanie poczucia odrębności tożsamościowej w obszarach edukacji i kultury. Organizacje mają możliwość realizacji działalności statutowej oraz na przykład nauczania języka danej mniejszości. Drugi rodzaj to wsparcie formalno-prawne, dzięki któremu mniejszości mogą używać swojego języka jako pomocniczego w instytucjach publicznych np. urzędach, a także stosować tabliczki z dwujęzyczną nazwą miejscowości.¹⁶³

W dyskusji na temat uznania narodowości śląskiej bardzo często, jako argument za uznaniem, wskazuje się wyniki Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań. Narodowość śląska oficjalnie pierwszy raz pojawiła się w Republice Czeskiej w 1991

¹⁶⁰ R. Kołodziejczyk, P. Helis, *Naród Śląski. "Wszelka władza musi pochodzić z woli narodu"*, Narodowa Oficyna Śląska, Zabrze 2011-2012, s. 5-7.

¹⁶¹ Ibidem, s. 7.

¹⁶² Ibidem, s. 12-15.

¹⁶³ M. Mazurkiewicz, *Wielokulturowy Śląsk Opolski – perspektywa politologiczna*, "Pogranicze. Polish Borderlands Studies" 2015, t. 3 nr 1, s. 90.

roku w Spisie Powszechnym.¹⁶⁴ Natomiast w Polsce pierwszy raz pojawiła się w Spisie Powszechnym przeprowadzonym w 2002 roku. Narodowość śląską zadeklarowało 173 200 osób, co było pewną nowością dla polskich władz i społeczeństwa ze względu na przekonanie, że Polska jest etnicznie jednolita. Wcześniej od zakończenia II wojny światowej nie pojawiało się nawet pytanie o narodowość i zakładano, że wszyscy czują się Polakami.¹⁶⁵

Kolejny spis odbył się w 2011 roku, umożliwiono w nim deklarację kilku narodowości. Narodowość śląską zadeklarowało 846 700 osób, w tym jako pierwszą 435 800, a jako jedyną 375 600 osób. Był to wyraz własnej odrębności, którą można również rozumieć jako polityczną deklarację. Wyniki spisów pokazały, że w Polsce są osoby identyfikujące się jako Ślązacy. Pojawienie się podwójnych kategorii to także znak złożonej tożsamości. Pomimo tych wyników nadal nie jest łatwo stwierdzić, ile jest Ślązaków, ponieważ nie wszyscy deklarują swoją śląskość jako narodowość.¹⁶⁶

Jako przyczynę wzrostu liczby śląskich identyfikacji narodowych wskazuje się wzmoczoną dyskusję na jej temat podnoszoną przez organizacje jak Ruch Autonomii Śląska czy Związek Ludności Narodowej Śląskiej.¹⁶⁷

W województwie opolskim w 2002 roku narodowość śląską zadeklarowało 24 tys. osób, a w 2011 roku łącznie pojawiło się 100 tys. takich deklaracji. Jednocześnie, między tymi dwoma spisami, spadła liczebność mniejszości niemieckiej z 106 tys. na 78 tys.¹⁶⁸ Przypuszcza się, że nastąpiła zmiana tożsamościowa z niemieckiej na śląską, również z powodu działalności śląskich organizacji społeczno-politycznych i emancypację tożsamości regionalnej Śląska. Również zmieniona forma, bardziej oddająca złożone tożsamości, mogła mieć wpływ na te wyniki.¹⁶⁹ Ten skokowy wzrost nie przełożył się preferencje wyborcze w wyborach do Sejmiku Województwa Opolskiego w 2014 roku, a organizacje takie Ruch Autonomii Śląska uzyskały jedynie 2% poparcia w regionie.¹⁷⁰

Ostatni Spis Powszechny odbył się w 2021 roku. Identyfikację narodowo-etniczną śląską ogółem zadeklarowało 596 224 osoby, natomiast jako jedyną

¹⁶⁴ H. Rusek, op. cit., s. 126.

¹⁶⁵ M. Szmeja, *Silesian Identity...*, s. 108.

¹⁶⁶ J. Kijonka, op. cit., s. 116-117.

¹⁶⁷ P. Bujak, op. cit., s. 67.

¹⁶⁸ Ibidem, s. 67-68.

¹⁶⁹ M. Mazurkiewicz, op. cit., s. 89.

¹⁷⁰ Ibidem, s. 95-96.

187 372 osoby.¹⁷¹ Pomimo spadku deklaracji, mniejszość śląska nadal pozostaje największą mniejszością w Polsce, nadal nie będąc uznaną prawnie.¹⁷² Również w tym przypadku ożywiła się działalność na rzecz uznania praw mniejszości narodowych i etnicznych, mając na celu zwrócenie uwagi i uświadomienie, że Polska jest wieloetniczną wspólnotą. Mniejszości również upominały się o uznanie. Parlament Młodych Rzeczypospolitej Polskiej w 2021 roku powołał uchwałę o regionie śląskim, wzywając państwo do przywrócenia szacunku do Ślązaków i Ślązaczek. W imieniu młodych ludzi, wyrazili chęć nadania praw mniejszości śląskiej.¹⁷³

W przypadku Spisu Powszechnego w Czechach w 2021 roku, uczestnicy również mogli sami określić własną etniczność. Łącznie śląską etniczność zadeklarowało 31 301 osób, w tym jako jedyną 12 451 osób. Mniejszość śląska znalazła się na ósmym miejscu.¹⁷⁴

W badaniach naukowych nad Śląskiem sugeruje się także spojrzeć na niego z perspektywy postkolonialnej jako grupy podporządkowanej wobec grupy dominującej. W historii Śląska, jego autochtoniczni mieszkańcy byli grupą podporządkowaną pod względem kulturowym, ponieważ rzadko pełnili władzę, a śląska kultura była uważana za gorszą od kultury polskiej czy niemieckiej. Wzmacniało to również relację “my-oni”. Początkowo społeczności śląskie były zamknięte i kontynuowały tradycje we własnej wspólnocie, natomiast wraz ze zmianą granic oraz migracjami, nastąpiło przemieszanie się ludności, tym samym przenikanie kultury. Przełom demokratyczny zmienił sytuację polityczną, co spowodowało pojawienie się większej liczby śląskich głosów za sprawą działalności organizacji z tego regionu.¹⁷⁵

Podejście postkolonialne jest możliwe w przypadku Śląska, ponieważ zakłada ono nie tylko gospodarczą dominację, ale również relacje wobec ludzi. Badacze postkolonialni zwracali szczególną uwagę na wykorzenienie i kulturowe zniewolenie. Przykładem jest Edward Said, który twierdził, że grupy podrzędne (kobiety, osoby mieszkające na skolonizowanym Wschodzie) są dostrzegane i mają głos dopiero, kiedy są głośni i zrobią zamieszanie, walcząc o prawa do własnej tożsamości. Mówiono także

¹⁷¹ D. Szałtys (red.), *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna w świetle wyników NSP 2021*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2023, s. 115.

¹⁷² J. Gorzelik, *Upper Silesia and Upper Silesians – an introduction to an unknown region and identity of Poland*, "Kisebbségvédelem | Minority Protection" 2023, nr 8, s. 101-102.

¹⁷³ A. Kożyczkowska, op. cit. s. 39-40.

¹⁷⁴ J. Vachuška, R. Kurkin, *The first results for the Population Characteristics of the 2021 Census in Czechia*, "Demografie" 2022, nr 64, s. 343.

¹⁷⁵ R. Geisler, *Fenomen śląskiej etniczności jako postkolonialna emancypacja*, "Pogranicze. Polish Borderlands Studies" 2015, t.3 nr 2, s. 111-112.

o odrzuceniu obcej kultury, sięganiu do własnych korzeni oraz o budowie nowej tożsamości.¹⁷⁶

Innym wątkiem nurtu postkolonialnego, który może być ważny w kontekście badań nad Śląskiem, jest obiektywizm badaczy. Gayatri Ch. Spivak w jednym z esejów debatowała, czy podporządkowani mogą zabierać głos w swojej sprawie. Zastanawiała się nad pytaniem, czy badacz, analizując własną grupę, może być obiektywny. Natomiast również badacze z zewnątrz są obciążeni kulturowo, a problem etyczny pojawia się jedynie w kontekście grupy podrzędnej. Badacze zewnątrzni mają być neutralni, jednak zwracają oni uwagę na aspekty, które są ważne dla grupy dominującej, a nie podporządkowanej. W XX wieku Ślązacy nie mieli szansy na wyrażanie tego, co czują i to inni decydowali o ich losach, co może przypominać analogicznie sytuację w krajach skolonizowanych.¹⁷⁷

W teorii postkolonialnej pojawiają się dwa charakterystyczne pojęcia, które również można odnieść w stosunku do sytuacji Ślązaków oraz ich tożsamości. Postobywatelskość to cecha świata, w którym rozpadają się państwa narodowe, a więc zmienia się także tradycyjnie rozumiane obywatelstwo. Wcześniej w Polsce, jako państwie narodowym, przeważnie posiadano jedno obywatelstwo. Wraz z pojawieniem się grupy Ślązaków, zaburzył się ten porządek i coraz częściej pojawiały się osoby o podwójnym obywatelstwie lub osoby, które mówią o dystansie wobec Polski i obywatelstwa.¹⁷⁸

Drugim pojęciem jest postnarodowość, które również związane jest ze zmianą polityki. W XX wieku zaczęto odchodzić od idei państw narodowych, które powstawały w XIX i XX wieku. Zmieniła się rzeczywistość polityczna, społeczno-kulturowa i gospodarcza. Zaczęły tworzyć się państwa ponadnarodowe, chociaż nadal pojawiają się destabilizacje wraz z pojawieniem się nowych grup społecznych. Ślązacy również wpisują się w te zmiany i konstruują nowy rodzaj zbiorowej tożsamości, która oparta jest na własnej historii, odrębnej kulturze oraz na poczuciu własnej wyjątkowości na tle historycznych dziejów.¹⁷⁹

Przełom demokratyczny przyczynił się do innego elementu charakterystycznego dla postkolonialnych grup, jakim jest odtwarzanie kultury. Wraz z wprowadzeniem demokracji, Ślązacy zaczęli udzielać się społecznie i politycznie, zabiegając o zmianę

¹⁷⁶ M. Szmeja, *Nowe tożsamości śląskie...*, s. 103.

¹⁷⁷ Ibidem, s. 104.

¹⁷⁸ R. Geisler, op. cit., s. 113.

¹⁷⁹ Ibidem, s. 113-114.

statusu swojej grupy jako narodu czy grupy etnicznej. Tym samym powstały już wcześniej wymienione organizacje czy postulaty o uznanie śląskiego jako języka. W kontekście teorii postkolonialnych, grupy zdominowane muszą odtwarzać własną kulturę oraz intensywnie zabiegać o zaistnienie w życiu publicznym, jednocześnie kultywując pamięć o przeszłości, język czy tradycje. Tak samo dzieje się w przypadku Ślązaków mówiących o własnej historii i odmienności, co jest wyrazem wielokulturowości Polski.¹⁸⁰

Podsumowując, tożsamość Ślązaków oraz ich definiowanie są złożonym zagadnieniem, które można rozpatrywać w różnych kontekstach m.in. etnologii, socjologii czy prawa. Ślązacy są liczną grupą obywateli polskich, którzy do tej pory nie zostali uznani, ani zaakceptowani przez władze, pomimo wieloletnich zabiegów aktywistów oraz pomimo tak licznych deklaracji narodowościowo-etnicznych. Również wielowymiarowe pojmowanie narodu, etniczności, narodowości sprawia, że w badaniach nad Śląskiem pojawiają się rozbieżne poglądy. Przyjmując paradygmat konstruktywistyczny, można założyć, że konstruowanie narodu czy etniczności to nieustanny proces osób utożsamiających się z daną grupą. Naród oraz grupa etniczna nie są strukturami społecznymi, które można obiektywnie stwierdzić lub zanegować. Procesualne zjawiska społeczno-polityczne wymagają dostosowywania się oraz sytuacyjnego kreowania identyfikacji z grupą.¹⁸¹

Również Maria Szmeja zastanawiając się nad istnieniem narodu śląskiego, wskazuje, że być może on jeszcze nie istnieje, ale jest w trakcie powstawania. Wymaga to czasu i pracy wielu pokoleń. W Polsce jeszcze w XX wieku wśród chłopów tożsamość narodowa nie zawsze była w pełni wykształcona. Ślązacy rozpoczęli pracę we własnym obrębie, zaczynając od wyzbycia się wstydu własnej odrębności kulturowej, otwarcie ją podkreślając i zabiegając o jej przetrwanie. Powstały również organizacje, walczące o ich widoczność w społeczeństwie i polityce. W tym momencie ważne jest uznanie i zauważenie Ślązaków przez innych, co wiąże się także z zaakceptowaniem regionalnego zróżnicowania i wielokulturowości Polski.¹⁸²

¹⁸⁰ M. Szmeja, *Nowe tożsamości śląskie...*, s. 107-109.

¹⁸¹ R. Geisler, op. cit., s. 106-107.

¹⁸² M. Szmeja, *Socjologiczne przesłanki...*, s. 121-123.

2.2 Etnolekt Śląski

Celem tego podrozdziału jest przedstawienie sytuacji językowej Ślązaków. Język jest jednym z ważniejszych składników tożsamości, ale i tożsamość ma znaczny wpływ na mowę danej grupy. Nie jest elementem niezbędnym do mówienia o narodzie i narodowości, ale w wielu wypadkach zależność między językiem a tożsamością jest istotna dla poczucia przynależności.¹⁸³ Wątek mowy śląskiej wiąże się z aktualną dyskusją na temat jej definiowania i próbami prawnego uznania jako język regionalny, dlatego celem podrozdziału jest również przedstawienie argumentów za i przeciw oraz ogólnej sytuacji śląskiego w kontekście tożsamości jego użytkowników.

W celu zachowania neutralności w dalszej części stosowane będą określenia mowa śląska, śląszczyzna oraz etnolekt śląski. Termin etnolekt pozwala na zachowanie obiektywizmu ze względu na to, że śląszczyzna nie została uznana prawnie za język regionalny, a w obecnej sytuacji określenie dialekt nie jest już wystarczające, natomiast gwara uważana jest często za obraźliwą.¹⁸⁴

Najwcześniejsze materiały dotyczące zasięgu śląskiego pochodzą z przełomu XVIII i XIX wieku i są dosyć ogólne. Była to monografia Śląska Friedricha A. Zimmermana oraz polskie omówienia etnolektu śląskiego autorstwa Jerzego S. Bandtkiego. Nie skupiały się one na śląskim jako dialekcie oraz przedstawiały go wyrywkowo. Zainteresowanie sytuacją etniczno-językową wzrosło w latach 40. XIX wieku. Istniało również towarzystwo naukowe *Schlesische Gesellschaft für Vaterländische Kultur*, w ramach którego prowadzone były statystyki językowe, które przedstawiały cofanie się polszczyzny śląskiej oraz dominację języka niemieckiego. W Polsce pierwszym dialektologiem zajmującym się zasięgiem śląskiego był Kazimierz Nitsch.¹⁸⁵

Idea zakładająca, że język konstytuuje naród rozprzestrzeniła się w XIX wieku. Jednocześnie w Europie nastąpiła transformacja krajów z wielkich imperiów do państw narodowych. W Europie Środkowej nadal funkcjonuje takie przekonanie, że istnienie państwa zależy od istnienia narodu, który posługuje się oficjalnie jednym językiem. Zgodnie z takim poglądem, jeśli ktoś mówi po polsku, to jest on Polakiem, obywatelem Polski, czując dokładnie taką tożsamość. Natomiast można podważyć ideę

¹⁸³ J. Tambor, *Kulturowe wyznaczniki...*, s. 3-4.

¹⁸⁴ J. Tambor, *Fenomen pogranicza...*, s. 12.

¹⁸⁵ B. Wyderka, *Granice dialektu śląskiego*, [w:] *Granice Śląska w interdyscyplinarnej perspektywie*, red. Ryszard Gładkiewicz, Teresa Sółdra-Gwiżdż, Marek S. Szczepański, Opole-Wrocław 2012, s. 57-59.

państwa narodowego przykładem Austrii, której językiem oficjalnym jest język niemiecki.¹⁸⁶

Naród jest konstruktem stworzonym przez ludzi. W Europie przeważa narracja mówiąca o tym, że dany naród jest tysiącletni czy nawet wieczny, co podkreśla jego prestiż. Przykładem jest Polska, o której mówi się, że powstała w 966 roku, a nie w 1918 lub Niemcy, którzy przedstawiają powstanie swojego narodu w 962 roku zamiast w 1871 roku. Języki nie są wolne od polityzacji. Ulegały one definiowaniu, produkcji i standaryzacji poprzez słowniki, opracowania i podręczniki. Wraz z edukacją oraz popularyzacją radia i telewizji w połowie XX wieku, a później również internetu, rozpowszechniła się idea standaryzacji oraz poprawności językowej kosztem innych wariantów językowych lub innych języków.¹⁸⁷

Nie jesteśmy wolni od językowych ideologii, które w socjolingwistyce rozumiane są jako zbiór przekonań o języku, stworzony przez jego użytkowników w celu uzasadnienia lub racjonalizacji jego struktury i użycia. Definiowane są również w sposób bardziej ogólny jako przekonania i opinie na temat danego języka. Językowe ideologie przekładają się na działania w celu prawnego uznania języków, ale i na działania wymierzone przeciw emancypacji języka.¹⁸⁸

Na przełomie XX i XXI wieku nastąpił okres, który w lingwistyce nazywany jest epoką „przebudzenia języków”. Charakteryzuje się ona intensywnym przyrostem liczby nowych etnolektów. Jako jedną z przyczyn podaje się politykę Unii Europejskiej, która zakłada wsparcie i rozwój jej regionów i kultur. Wyróżnia się cztery kluczowe wydarzenia, będące przyczynami „językowego przebudzenia”. Pierwszym z nich jest rozpad wielonarodowych organizmów państwowych takich jak Jugosławia oraz Serbia i Czarnogóra. Jednocześnie rozpadły się ich języki – serbsko-chorwacki, następnie serbski. Zastąpiły je chorwacki, serbski, bośniacki, a także czarnogórski.¹⁸⁹

Kolejnym czynnikiem była działalność mniejszości, które zabiegały o kontynuację i wsparcie lokalnych tradycji i kultur, w tym języków. Przykładem są języki manx oraz kornijski, które dzięki tym działaniom przestały być językami martwymi. Trzecim wydarzeniem, które miało pośredni wpływ, było upowszechnienie teorii o słowiańskich mikrojęzykach. Wprowadzono pojęcie mikrojęzyka literackiego,

¹⁸⁶ T. Kamusella, op. cit., s. 80-81.

¹⁸⁷ Ibidem, s. 81-83.

¹⁸⁸ K. Czański, *Regijōnalnō roztōmajtość ślōnskij gōdki a jeji kodyfikacyjō – spoziyrani refleksyjnych używōczōw w kōntekście jynzykowyj rewitalizacyje*, „Living Languages” 2024, nr 1 t.3, s. 239.

¹⁸⁹ H. Jaroszewicz, *Krytyka prób emancypacji śląszczyzny. Płaszczyzna prawno-ustrojowa, społeczno-polityczna i personalna*, „Slavica Wratislaviensa” 2019, nr 168, s.137-138.

natomiast wcześniej funkcjonowały kategorie języka oraz dialektu. Dzięki temu za mikrojęzyk uznano m.in. kaszubski oraz zawężono liczbę słowiańskich dialektów.¹⁹⁰

Jako najważniejsze wydarzenie można uznać przyjęcie Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych przez Radę Europy w 1992 roku. Wprowadzono nowe kategorie języka regionalnego oraz języka mniejszościowego. Dzięki temu rozpoczęto rewitalizację, podniesienie prestiżu małych języków oraz uznanie wielu etnolektów jako języki. W Polsce jako język mniejszościowy uznano łemkowski, a jako język regionalny język kaszubski. Można więc powiedzieć, że przełom XX i XXI wieku był czasem sprzyjającym językowemu emancypacjom.¹⁹¹

Język jest często wymieniany jako podstawowe kryterium mówienia o narodzie i przynależności do narodu. Jednak należy pamiętać, że nie jest to warunek jednoznaczny i uchwytny, dlatego że pierwszym napotkanym problemem jest sam status. Wiele sporów powstaje wokół definiowania danej mowy jako odrębny język czy jako dialekt uznanego już języka. Według J. M. Torosa podział na języki i dialekty wynika z kryteriów nielingwistycznych, a raczej z kryteriów politycznych, socjologicznych i kulturowych. W wyniku braku akceptacji języka przez władze i instytucje, następuje obniżenie statusu danej grupy i jej kultury. Utrwała to myślenie przedstawicieli danej grupy, że ich kultura nie zasługuje na akceptację z zewnątrz, jest prowincjonalna i peryferyjna. Jednocześnie sprawia to, że tożsamość jednostki jest podważana i doprowadza do oderwania od jej korzeni.¹⁹²

Jako że uznanie odrębności danego języka zależne jest od kwestii politycznej, a nie językowej, potwierdzenie statusu języka zależy nie tylko od cech wewnętrznych, ale również od pozajęzykowych czynników. Najważniejsze z nich to status polityczny, czego przykładem jest zapis w konstytucji o oficjalnym języku, tożsamość grupy jego użytkowników, zarówno językowa i jak narodowa. Kolejnymi czynnikami jest polityka państwa w stosunku do języków oraz cechy języka takie jak literacka odmiana, tradycja literacka oraz wytworzone normy ortograficzne. Ważny jest również stopień porozumiewalności z innymi pokrewnymi etnolektami i możliwość wyrażania w nim abstrakcyjnych treści lub idei. Kryteria języka mówią także o uzasadnionej potrzebie istnienia słowników oraz o istnieniu tłumaczenia dzieła, które jest istotne kulturowe, co w europejskim kręgu kulturowym byłoby Biblią. Polityczność definiowania języka

¹⁹⁰ Ibidem.

¹⁹¹ Ibidem, s. 139.

¹⁹² A. Sadowski, *Język komunikacji a język grupy etnicznej na przykładzie krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, "Pogranicze. Studia Społeczne" 2019 nr 32, s. 115-116.

wynika z tego, że to państwa mają prawo określania języków, więc mają władzę stwierdzania czy dany język istnieje, czy jest dialektem.¹⁹³

Z perspektywy językoznawczej trudno zdefiniować język i jego różnice między dialektem. Śląski określany jest gwara, która jako pojęcie ma konotacje z gwarem i hałasem. Innym pojęciem stosowanym w stosunku do mowy Ślązaków jest dialekt, który określa także inne regionalne mowy Polski np. Mazowska czy Wielkopolski. Określenie dialekt postrzega się jako bardziej neutralne niż gwar, która wskazuje na mowę danej wsi czy miasta, a nie regionu. Zauważa się również przekonanie, że dialekty są usytuowane niżej niż języki, ponieważ przynależą one do języka, co jest krytykowane jako niesłuszne, m.in. właśnie ze względu na polityczny charakter decyzji o definiowaniu etnolektu. Prowadzi to do elityzacji języka, który jest uznany za oficjalny w danym kraju, a także, do wcześniej wspomnianej sytuacji, kiedy jednostka mniejszości, w celu pełnej akceptacji przez dominującą większość, musi opanować język państwowy i zachowywać jego jak największą poprawność.¹⁹⁴

Śląsk jako obszar językowy dzieli się na trzy zespoły gwarowe. Wyróżnia się północny, nazywany opolskim, środkowy, czyli katowicko-rybnicki (określany również jako przemysłowy Górny Śląsk) oraz południowy – Śląsk Cieszyński. Taki podział oddaje socjolingwistyczną sytuację tego terenu. Region Śląska Opolskiego i jego mowa charakteryzuje się silnym powiązaniem z wsią, silnym zmieszaniem oraz występowaniem języka niemieckiego. Mowa Górnego Śląska najczęściej występuje jako język potoczny w miastach.¹⁹⁵ Śląsk Cieszyński wyróżnia się poczuciem własnej silnej identyfikacji oraz specyficznym charakterem wynikającym z historii tego regionu. Różnice między tymi trzema obszarami są często brane pod uwagę w pracy nad kodyfikacją śląskiego i mówi się o istnieniu etnolektu śląskiego, w ramach którego występują trzy zespoły dialektalne odpowiadające trzem subregionom.¹⁹⁶

Natomiast pojawiają się głosy, że jest to nieprawidłowe przeświadczenie, a w rzeczywistości granice subregionów nie pokrywają się z odmianami śląszczyzny oraz występują językowe zjawiska niezgodne z założeniami dotyczącymi danego obszaru.¹⁹⁷

¹⁹³ E. Michna, *Odrębność językowa małych grup etnicznych i jej rola w procesach walki o uznanie oraz polityce tożsamości. Analiza porównawcza sytuacji Rusinów Karpackich i Ślązaków*, "Studia Humanistyczne AGH" 2014, nr 3, s. 119.

¹⁹⁴ T. Kamusella, op. cit., s. 96-97.

¹⁹⁵ M. Mętrak, *Gwara? Godka? Język? Śląska tożsamość językowa w mediach elektronicznych*, [w:] *Młodzi o języku regionów*, red. M. Kresa, Warszawa 2016, s. 99.

¹⁹⁶ K. Czaiński, op. cit., s. 241.

¹⁹⁷ Ibidem, s. 242.

Pomimo odmiennych podejść w stosunku do występowania odmian śląskiego, istnieją różnice między jego funkcjami. Na Zaolziu, terenie poza granicami Polski, etnolekt i regionalizmy pełnią podstawowe narzędzie komunikowania, ponieważ działają obok obcego języka urzędowego. Są więc substytutem, a nie uzupełnieniem. Taka sytuacja również przez wiele lat miała miejsce na Śląsku, gdzie śląski występował obok języka niemieckiego. Wieloletni kontakt etnolektu z obcym językiem, a nie językiem polskim, może być przyczyną siły trwania.¹⁹⁸

Język regionalny jest terminem prawno-politycznym. Etnolekty, które uzyskają taką moc prawną, mogą być określane tą nazwą oraz mogą pełnić funkcję języka pomocniczego. Obecnie dzieje się to pod postacią ustawy lub poprawki do niej. Istnieją warunki, które etnolekt musi spełnić, aby stać się językiem regionalnym. Najważniejszym z nich jest kodyfikacja.¹⁹⁹ Według Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych, języki regionalne czy też mniejszościowe definiowane są jako język, który tradycyjnie używany jest przez mniejszość obywateli na terenie danego państwa i różni się od oficjalnego języka, nie dotyczy on dialektów tego języka, ani języka migrantów.²⁰⁰

Język standardowy ma określone funkcje społeczne i jest to funkcja jednocząca. Odnosi się ona do różnych dialektów oraz prowadzi do identyfikacji z szerszą grupą. Język ma również funkcję separującą, ponieważ za jego pomocą można określić tożsamość, ale i wyodrębnić różnice “my-oni”. Mowa jest formą świadectwa wyższej organizacji społeczeństwa, dlatego wyróżnia się funkcję prestiżową. Kryterium ramy odniesienia oznacza kodyfikację i standaryzację mowy, co daje możliwość oceny poprawności językowej.²⁰¹

Śląski w dużej mierze posiada takie funkcje niezależnie od jego prawnego definiowania. Jednoczy on swoich użytkowników oraz pozwala identyfikować się ze Śląskiem oraz Ślązakami. Pełni również funkcję separującą, ponieważ w innych regionach pozwala na zauważenie różnic między Ślązakami a resztą Polski. Jolanta Tambor wskazuje, że etnolekt śląski nie ma jeszcze mowy, która jednoczyłaby wszystkie odmiany.²⁰²

¹⁹⁸ J. Tambor, *Kulturowe wyznaczniki...*, s. 8.

¹⁹⁹ Ibidem, s. 7.

²⁰⁰ Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych (Dz.U. z 1992 r. nr 137 poz. 1121).

²⁰¹ J. Tambor, *Kulturowe wyznaczniki...*, s. 7.

²⁰² Ibidem.

Wraz z falą “językowego przebudzenia” podjęto próby uznania etnolektu śląskiego jako języka regionalnego. Nowelizacja ustawy została zaproponowana po raz pierwszy w 2007 roku przez grupę posłów z Krzysztofem Szygą z Ruchu Ludowo-Narodowego. Następnie w 2010 oraz 2012 roku Marek Plura przedstawił projekt uznania śląskiego jako języka regionalnego.²⁰³ Ostatnia próba została poparta przez członków Rady Górnośląskiej, która została powołana po wynikach Narodowego Spisu Powszechnego przez organizacje śląskie. Zastanawiano się również nad przedstawieniem projektu uznania Ślązaków za mniejszość etniczną, ale z niego zrezygnowano ze względu na chęć skupienia się najpierw na uznaniu śląskiego języka regionalnego. Próby podjęto także w 2014 i w 2018 roku, co także zakończyło się niepowodzeniem. Zmiana statusu, według działaczy na rzecz uznania śląskiego języka, zapewniłaby temu etnolektowi większą ochronę prawną, obecność w przestrzeni publicznej, prestiż, możliwość edukacji w szkole, a także wsparcie finansowe przeznaczone na te cele.²⁰⁴

Ostatnia próba uznania śląskiego za język regionalny została podjęta w 2024 roku. Ustawa została zaakceptowana przez Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej, ale odrzucił ją prezydent Andrzej Duda. W uzasadnieniu swojej decyzji zauważa liczne próby podejmowane w przeszłości oraz wskazuje, że taka decyzja musi wynikać z kryteriów ustawy o mniejszościach i języku regionalnym, a także że jest zależna od oceny specjalistów. Powołując się na opinie Rady Języka Polskiego, językoznawców oraz na opracowania dotyczące języka na Śląsku, stwierdza on, że śląski nie jest językiem, a dialektem i odmianą języka polskiego. Jako argument podaje również, że jeśli śląski jest językiem regionalnym, to dlaczego nie miałoby być języka małopolskiego czy wielkopolskiego. Według przywołanej opinii Bożeny Cząstki-Szymon, taki status śląskiego nie byłby zgodny z Europejską kartą języków regionalnych lub mniejszościowych. Wątpliwości wywołuje również występowanie odmian regionalnych śląskiego. Mimo braku zgody na uznanie śląskiego języka regionalnego, prezydent zapewnia, że zgodnie z prawem jako dialekt, podlega ochronie, przeciwdziałaniu zanikania oraz należy się mu odpowiedni szacunek.²⁰⁵

²⁰³ H. Jaroszewicz, *Krytyka prób emancypacji...*, s. 141.

²⁰⁴ E. Michna, op. cit., s. 120.

²⁰⁵ Pismo do Marszałka Sejmu Prezydenta Andrzeja Dudy, 2024, <https://www.prezydent.pl/prawo/zawetowane/weto-do-nowelizacji-ustawy-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyku-regionalnym.86756> (dostęp: 01.05.2025 r.), s. 2-9.

Prezydent odnosi się nie tylko do argumentów dotyczących języka, ale również do sytuacji społecznej i politycznej. Przywołuje próby uznania mniejszości narodowej śląskiej oraz próby uznania Stowarzyszenia Osób Narodowości Śląskiej, które zakończyły się w Sądzie Najwyższym, negatywnym rozstrzygnięciem dla organizacji. Mówi także o próbach uzyskania autonomii i o zagrożeniu integralności państwa. Uznanie śląskiego języka regionalnego mogłoby zachęcić inne regiony do prób uzyskania takiego statusu dla własnych etnolektów, co poparte jest przykładem Wilamowic, które dążą do uznania języka wilamowskiego. Pismo zakończone jest wyrażeniem obawy o sytuację geopolityczną. Prezydent wskazuje, że “Niedające się wykluczyć działania hybrydowe, jakie mogą być podjęte w stosunku do Rzeczypospolitej Polskiej, związane z prowadzoną wojną za wschodnią granicą, nakazują szczególną dbałość o zachowanie tożsamości narodowej. Ochronie zachowania tożsamości narodowej służy w szczególności pielęgnowanie języka ojczystego.” Ostatecznie odrzuca ustawę o uznanie śląskiego języka regionalnego.²⁰⁶

Przeciwnicy uznania języka śląskiego najczęściej powołują się na opinię Rady Języka Polskiego, która została wystosowana w 2011 roku. Jej zdaniem śląski nie może mieć statusu języka, ponieważ większość językoznawców określiła go jako dialekt. Etnolekt śląski jest strukturalnie niesamodzielny, rozwijał się równolegle do innych polskich dialektów i nie posiada również normy ortograficznej. Użytkownicy języka polskiego również uznają go za terytorialną odmianę polszczyzny, chociaż można podważyć ten argument przywołując wyniki Narodowego Spisu Powszechnego w 2011 roku, gdzie posługiwanie się językiem śląskim deklarowało ponad 529 tys. obywateli.²⁰⁷ Natomiast w najnowszym Spisie Powszechnym w 2021 roku, było to ok. 467 tys. osób.²⁰⁸ Pojawiły się również sugestie, że pełniejszy ogląd na sytuację języka polskiego oraz śląskiego miałyby grupa złożona nie tylko z samych polonistów, ale i slawistów, komparatystów i socjolingwistów.²⁰⁹

Pomimo braku uznania śląskiego języka zdarzały się sytuacje, w których pojawiło się takie pojęcie w przestrzeni prawnej lub administracyjnej. W 2012 roku Minister Administracji i Cyfryzacji wydał rozporządzenie dotyczące państwowego rejestru nazw geograficznych, w którym pojawiło się sformułowanie “język śląski”. Pojawiło się również we wcześniej przytoczonym Narodowym Spisie Powszechnym.

²⁰⁶ Ibidem, s. 10.

²⁰⁷ H. Jaroszewicz, *Krytyka prób emancypacji...*, s. 141.

²⁰⁸ D. Szaltys (red.), op. cit., s. 120.

²⁰⁹ H. Jaroszewicz, *Krytyka prób emancypacji...*, s. 161.

Organization for Standardization (ISO) potraktowała etnolekt śląski jako osobny język, a jej dokumenty są respektowane w Polsce. Rozłam zauważalny jest wśród badaczy i językoznawców. W latach 2011-2014, na prośbę Biura Analiz Sejmowych poproszono naukowców o wydanie opinii i również one nie były spójne.²¹⁰

Prawdopodobnie najczęstszym wątkiem w dyskusji o uznanie języka śląskiego jest kodyfikacja i standaryzacja. Kodyfikacja może być różnie rozumiana, definiuje się ją jako czynności, które podejmowane są w celu standaryzacji języka albo uważa się ją za działania, które dążą do ustalenia alfabetu i podstaw zapisu.²¹¹

Przeciwnicy kodyfikacji śląskiego wskazują, że językiem literackim dla Ślązaków jest polski. Innym argumentem jest zbyt duże zróżnicowanie śląskiego i zbyt duża liczba odmian, co spowodowałoby powstanie sztucznego języka, który może zostać nieprzyjęty za swój przez wszystkich Ślązaków. Osoby zabiegające o emancypację etnolektu śląskiego są świadome różnorodności i argumentują, że kodyfikacja, a zatem przyjęcie jednej z wersji śląszczyzny, może spowodować zubożenie, ale daje to gwarancję przetrwania języka.²¹²

Różnorodność etnolektu śląskiego porównuje się czasami do innych języków, w ramach których funkcjonują różne ich odmiany. Dzieje się tak w łużyckim, który posiada dwie literackie odmiany: dolnołużycki oraz górnołużycki. Taka sytuacja ma miejsce również w języku norweskim, w którym zrezygnowano z kompromisu i używa się dwóch wariantów zapisu.²¹³

Użytkownicy etnolektu śląskiego są świadomi różnic między poszczególnymi odmianami i nierzadko są przeciwko standaryzacji. Najczęściej taki pogląd funkcjonuje jednocześnie z twierdzeniem, że istnieje gwara śląska albo jest to mowa używana jedynie w kontaktach domowych.²¹⁴

W procesie kodyfikacji ważnym momentem była konferencja „Śląsko godka – jeszcze gwara czy jednak już język?” w 2008 roku, która była uwidoczniała siłę ruchu społecznego dotyczącego uznania śląskiego języka, ale pokazała ona również polaryzację zamysłów formy standaryzacji. W wyniku tego wydarzenia pod merytorycznym przewodnictwem prof. Jolanty Tambor powstał elementarz nazywany *Ślabikorzem*, w którym zawarto zasady dotyczące pisowni. W pracy nad kodyfikacją

²¹⁰ Ibidem, s. 142.

²¹¹ B. Wyderka, *O standaryzacji języka śląskiego*, „Kwartalnik Opolski” 2018, nr 1, s. 3-4.

²¹² E. Michna, op. cit., s. 123.

²¹³ K. Czaiński, op. cit., s. 251.

²¹⁴ Ibidem., s. 243-244.

wzięto pod uwagę różnorodność etnolektu śląskiego i opracowano sposób zapisu, który umożliwia odczytanie i zidentyfikowanie dźwięków według odmian terytorialnych. Dla twórców ważne było również, aby *Ślabikorz* był łatwy do przeczytania dla osób bez filologicznego wykształcenia. Powstało również opracowanie zasad pisowni wielkich liter *Srogo buchsztaba*, interpunkcji *Interpunkcyjo* oraz zasad stosowania liczebników *Numeralesy* autorstwa Andrzeja Rocznika.²¹⁵

Problemem *Ślabikorza* może być to, że standaryzacja została oparta o kompetencje autorów, w tym przypadku odzwierciedlając mowę miast okręgu przemysłowego na Śląsku, czyli tzw. Górnego Śląska. Nie jest to zaskakujące ze względu na to, że od początku zabiegania o emancypację językową były kierowane przez osoby pochodzące z tego terenu. Bogusław Wyderka wskazuje różnice między tym regionem a Śląskiem Opolskim i Śląskiem Cieszyńskim oraz że działania podjęte na rzecz zachowania różnorodności etnolektu są niewielkie i dotyczą tylko możliwości innego odczytu liter.²¹⁶

Krytykuje się również decyzje dotyczące leksyki i kryteriów normatywnej oceny językowej. W elementarzu dopuszczono słownictwo gwarowe o niskiej wartości estetycznej, chociaż opracowanie ma pełnić rolę wzorca. Pojawiły się także słowa występujące w konflikcie formalnym, przykładem jest *rybiorz* i *fisze*. Pierwszy wyraz wskazuje na istnienie formy ryba, ale zastosowano wyraz *fisze* zamiast *rybiorz* i *ryby* albo *fiszera* i *fisze*. Również w opracowaniach autorstwa Andrzeja Rocznika pojawiają się nieścisłości oraz brak konsekwencji.²¹⁷

Pomimo krytyki wobec stworzonych opracowań kodyfikacji, Bogusław Wyderka wskazuje, że jest możliwe oraz że istnieją podstawy materiałowe, aby stworzyć opracowanie leksykalne. Wybór słownictwa podstawowego może być ograniczony oraz niedoskonały na początkowym etapie, ale nie należy działać według imperatywu językowej odmienności, ponieważ prowadzi to do sytuacji, w której pojawiają się nowe słowa lub lokalne wyrażenia znane jedynie osobom na Górnym Śląsku.²¹⁸

Przeciwnicy kodyfikacji nie widzą sensu zmiany statusu śląskiego, ponieważ jego edukacja nie zapewnia awansu społecznego, co spowoduje, że nie będzie chętnych do jego nauki. Jako argument podaje się także czasy, w których na terenach Śląska

²¹⁵ B. Wyderka, op. cit., s. 9-10.

²¹⁶ Ibidem, s. 10-11.

²¹⁷ Ibidem, s. 11.

²¹⁸ Ibidem.

prowadzona była polityka germanizacji, a językiem modlitwy w kościołach była polszczyzna, a nie śląski. W argumentach pojawiają się odniesienia do organizacji śląskich, które zabiegają o emancypację językową ze względów na polityczne ambicje. Wielu organizacjom śląskim takim jak Ruch Autonomii Śląska zarzuca się działania separatystyczne, które mogą skutkować osłabieniem jedności państwa polskiego. Z tego powodu działania mające na celu uznanie języka śląskiego widziane są jako jeden z kroków do oderwania Śląska od Polski, o czym pisał również prezydent Andrzej Duda.²¹⁹

Pojawiły się twierdzenia, że dążenia do emancypacji języka śląskiego są spowodowane nie tylko naturalnym procesem działalności politycznej Ślązaków, ale są również manipulacją organizacji, które traktują język instrumentalnie. Następnym krokiem miałyby być rozbięcie jedności państwowej i narodowej Polski. Za plany separatystyczne uważane były tabliczki w urzędach z napisem “Tu godomy po śląsku” oraz tworzona po śląsku literatura.²²⁰ Działania mające na celu usamodzielnienie się śląszczyzny były inicjatywą organizacji związanych z autonomią oraz z dbaniem o lokalną kulturę, jednak nie jest to dowód, że wsparcie tych organizacji równa się stworzeniu tej idei. Naturalnym jest, że wraz z dbaniem o tradycję, kulturę, pojawiają się również aktywności związane z językiem. Bardziej prawdopodobne jest, że organizacje pełnią rolę przedstawicieli wielu osób, którzy już wcześniej byli niezadowoleni z traktowania etnolektu śląskiego jako mowy prostych ludzi lub jako wiejskiej mowy, co nierzadko wiązało się z wyśmiewaniem.²²¹

Wraz z powyższym poglądem o separatystycznych dążeniach osób zabiegających o emancypację śląszczyzny, pojawiły się zdania, że jest to znak polityki germanizacyjnej na Górnym Śląsku. Krytyce poddano występowanie germanizmów w *Ślabikorzu*. Bożena Cząstka-Szymon sugerowała, że takie działania mogą wskazywać na bezpośrednie i zamierzone działania strony niemieckiej, ponieważ duża liczba artykułów przychylnych statusowi języka dla śląszczyzny należy do kapitału niemieckiego. Inni badacze twierdzą, że śląski jest identycznym językiem, co mowa górnosląskich członków Hitlerjugend podczas II wojny światowej, co ma być dowodem na próbie osłabienia polskiej państwowości.²²² Przekonania o zorganizowanej akcji ze strony niemieckiego rządu postrzegane są jako nadmiernie emocjonalne i nienaukowe.

²¹⁹ E. Michna, op. cit., s. 124.

²²⁰ H. Jaroszewicz, *Krytyka prób emancypacji...*, s. 143-145.

²²¹ Ibidem, s. 156.

²²² Ibidem, s. 147-148.

Niektóre wpisują się także w schemat teorii spiskowych i mają wydźwięk ksenofobiczny, dlatego trudno postrzegać je jako merytoryczne argumenty przeciwko językowi śląskiemu.²²³

Podważano również kompetencje naukowe osób zajmujących się kodyfikacją mowy śląskiej, pojawiały się sugestie, że wnioskodawcy ustawy są przestępcami oraz “zespołem warcholów”. Zarzucano chęć wzbogacenia się ze względu na finansowe wsparcie edukacji języków regionalnych.²²⁴

Brzmienie etnolektu śląskiego uważane jest za śmieszne, co także poruszane jest przez przeciwników. Profesor Jan Miodek mówi, że pomimo stworzenia literackiego standardu, śląski nadal będzie ludowy, prosty, a wyrażane w nim treści abstrakcyjne będą brzmieć śmiesznie i sztucznie.²²⁵ Również w latach 90. mowa śląska była postrzegana za śmieszną i ludową gwarę, która nadaje się do opowiadania żartów.²²⁶

Jednak wraz z rozwojem literatury śląskiej w XXI wieku, przeprowadzono także badania nad kształtem literackiego języka, a w 2018 roku powstał korpus literatury śląskiej na podstawie materiału leksykalnego zebranego z 21 dzieł literackich. Spójność tego korpusu była oceniona na 80%, co skutkowało postawieniem hipotezy o wykształceniu się śląskiego języka literackiego na początku XXI wieku. Wyznaczono sześć domen semantycznych zebranej leksyki.²²⁷

Pierwszą domeną jest “Człowiek i psyche”, która dotyczyła intelektualnego i emocjonalnego funkcjonowania człowieka i zawiera ponad 600 leksemów. Pojawiły się m.in. *dziwować się*, *marzić*, *gupie*, *szōsty*, *gryfnie*. Druga domena to “Człowiek i biologia” i dotyczy biologicznego wymiaru funkcjonowania, co przekłada się na 490 leksemów. Zawarte są w niej leksemy takie jak *synek*, *mody*, *kucać*, *miynki*, *ciynżko*, *tyj* lub *wuszt*. Kategoria “Człowiek i społeczeństwo” dotyczy społecznego wymiaru człowieka. W zbiorze 465 leksemów znajdują się *fater*, *Pōnbōczek*, *rzōndzić*, *futrować* czy też *trefić sie*. Kolejna domena nazywa się “Człowiek i materia”, zawiera ponad 300 leksemów i dotyczy określeń przedmiotów *byrna*, *wōga*, ale również leksemów takich jak *luft*, *śniyg*, *strōm*. Domena “Człowiek i przestrzeń” jest mniej pojemna, bo dotyczy 261 leksemów np. *kosmos*, *berga*, *geszeft*, *furgać* czy *rajza*. Ostatnia, najmniejsza

²²³ Ibidem, s. 157.

²²⁴ Ibidem, s. 152-154.

²²⁵ E. Michna, op. cit., s. 124.

²²⁶ T. Kamusella, op. cit., s. 102.

²²⁷ H. Jaroszewicz, *Leksyka współczesnego śląskiego języka literackiego*, “Slavica Wratislaviensia” 2022, nr 175, s.79-79.

kategoria to „Człowiek i czas”. W jej obrębie pojawiają się m.in. określenia *drab*, *niykej*, *dówny* lub *ustōć*.²²⁸

Analiza zgromadzonych leksemów wskazała na wysoką dominację kategorii intelektualno-emocjonalnej. Częściej pojawiają się leksemy dotyczące ludzkiej działalności niż leksemy mówiące o przyrodzie. Pojawia się również więcej określeń dotyczących życia w mieście niż tych określających aktywności ludzi na wsi. Zauważalne są także liczne zapożyczenia z języka niemieckiego oraz występuje około 15% leksemów, które są całkowite obce we współczesnym języku polskim. Najważniejszym wnioskiem z prowadzonej analizy korpusu jest względnie wysoka intelektualizacja śląskiego języka literackiego. Jest również możliwe wyrażanie treści abstrakcyjnych i może funkcjonować nie tylko jako język potoczny.²²⁹

Etnolekt śląski jest obecny w przestrzeni publicznej. Jest on używany przez dziennikarzy w stacjach radiowych oraz telewizji np. Telewizja TVS, Radio Piekary. Pojawia się także na scenach w Teatrze Korez, Teatrze Śląskim. Mową śląską posługują się w swoich tekstach zespoły muzyczne takie jak Oberschlesien oraz pojawia się w miejscowej przestrzeni publicznej w nazwach produktów czy na szyldach sklepów. Istotność języka dla Ślązaków zauważyły również marki, które w swojej komunikacji użyły etnolektu śląskiego. Zrobiły tak m.in. Volkswagen czy Coca Cola.²³⁰

Piśmiennictwo śląskie jest różnorodne i wykracza poza obszar twórczości typowej dla dialektów i gwar. Mowa śląska występuje w formie tomików poetyckich, zbiorów opowiadań, bajek i baśni, ale również w formie esejów, powieści, dramatów czy opowiadań.²³¹ Początkowo skupiano się na twórczości translatorskiej literatury dziecięcej, z czasem pojawiły się przekłady Biblii, antologii poezji światowej czy powieści. Twórczość autorska oraz tłumaczenia stanowią kontrargument wobec przekonań o niskiej funkcjonalności etnolektu śląskiego.²³²

Etnolekt śląski obecny jest w przestrzeni internetowej. Pojawia się jako dostępny język na platformie Facebook oraz w telefonach marki Samsung. W 2008 roku stworzona została również wikipedia w wersji śląskiej.²³³ Rok wcześniej zorganizowano w Internecie Ogólnopolskie Dyktando Języka Śląskiego, podczas którego uczestnicy

²²⁸ Ibidem, s. 79-83.

²²⁹ Ibidem, s. 83-84.

²³⁰ H. Jaroszewicz, *Rozwój języka Górnślązaków w XXI w. Szkic socjolingwistyczny*, „Zeszyty Łużyckie” 2019, nr 53, s. 26.

²³¹ Ibidem, s. 27.

²³² Ibidem, s. 32-34.

²³³ T. Kamusella, op. cit., s. 108.

mieli za zadanie napisać wysłuchany tekst w jednym z możliwych sposobów zapisu. Wydano śląską wersję gry komputerowej “Euro Truck Simulator 2”. Powstają również strony internetowe dotyczące Śląska, pisane w etnolekcie śląskim i są uważane za najszybciej rozwijający się obszar zachodniosłowiańskiego Internetu mniejszości.²³⁴

Ze względu na brak prawnego uznania śląskiego języka regionalnego, śląskiej mniejszości etnicznej lub mniejszości narodowej, śląszczyzna nie jest objęta żadną ochroną. Dialekty nie są ujęte w Europejskiej karcie języków regionalnych lub mniejszościowych, a inne prawa dotyczące ochrony praw mniejszości nie dotyczą Ślązaków, ponieważ nie są oni uznawani za żadną z tych grup. Z tego powodu tak ważne dla Ślązaków są wieloletnie zabiegania o uznanie, ponieważ z perspektywy prawnej w tym momencie nie mogą oni liczyć na jakiekolwiek wsparcie ze strony państwa polskiego.²³⁵

Według kryteriów socjolingwistycznych można mówić o samodzielnym śląskim języku literackim wyodrębnionym z dialektu języka polskiego. Warunkami jakie zostały spełnione jest istnienie wielu użytkowników śląszczyzny, którzy traktują ją jako odrębny kod językowy, istnienie literackiego języka śląskiego w publicznej przestrzeni. Funkcjonuje również piśmiennictwo, które jest zróżnicowane oraz trwają prace nad kodyfikacją i standaryzacją.²³⁶ Należy pamiętać, że uznanie języka śląskiego nie zagraża pozycji języka polskiego. Nadal jest on dokładniej skodyfikowany i posiada większy prestiż, jednak nie oznacza to, że powinien być miernikiem i dowodem “niejęzykowości” etnolektu śląskiego. Na świecie funkcjonuje wiele języków, które także nie zostały wystarczająco opisane. Uznanie języka śląskiego nie jest również zaprzeczeniem, że wywodzi się on z dialektu języka polskiego.²³⁷

Językowe uznanie jest ważne dla emancypacji etnicznej Ślązaków. Jest to swojego rodzaju potwierdzenie odrębności, a język nadal często jest postrzegany jako atrybut narodu.²³⁸ Coraz częstsze pojawianie się mowy śląskiej w przestrzeni publicznej skutkuje przełamaniem stereotypów i autostereotypów związanych ze Śląskiem. Twórczość śląska przekracza ramy dzieł folklorystycznych czy kabaretowych. Dowodzi

²³⁴ M. Mętrak, op. cit., s. 101-103.

²³⁵ B. Zmuda, *Czy rząd polski, mimo nieuznania ustawowego Ślązaków za mniejszość etniczną, ma obowiązek dbania o rozwój i zachowanie języka śląskiego w świetle obowiązującego prawa międzynarodowego?*, “Zeszyty Prawnicze BAS” 2023, nr 2, s. 305-306.

²³⁶ H. Jaroszewicz, *Leksyka współczesnego śląskiego...*, s. 77.

²³⁷ H. Jaroszewicz, *Rozwój języka Górnślązaków...*, s. 29.

²³⁸ E. Michna, op. cit., s. 127.

to również, że etnoлект śląski nie jest reliktem przeszłości, a ważną częścią tożsamości współczesnych Ślązaków.²³⁹

2.3 Postrzeganie śląskości

Ten podrozdział dotyczy tożsamości śląskiej na tle współczesnej sytuacji, jak również czynników, które kształtują Ślązaków. Tożsamość wiąże się z kreacją stereotypów i autostereotypów, które na Śląsku funkcjonują w formie mitów. W dyskusji na temat istnienia mniejszości śląskiej pojawia się wątek mniejszości niemieckiej i wpływu kultury niemieckiej na Śląsk. Ważna jest również działalność organizacji śląskich, które odbierane są w różny sposób.

Stereotypy są zakorzenione w świadomości ludzi, są nieuniknione i nierzadko pełnią rolę narzędzia do szybkiej oceny innego człowieka. Cechują się generalizacją, upraszczaniem, a więc i nieprecyzyjnością. Poprzez funkcjonowanie stereotypów w komunikacji, mogą one stanowić źródło wiedzy o świecie, jednocześnie nadal rozprzestrzeniając zawarte w nich poglądy. Etnolingwistyka definiuje stereotyp jako sąd, który wartościuje pozytywnie i negatywnie w połączeniu z przekonaniem. Jest również oporny na zmiany i może przetrwać kilka pokoleń. Stereotypy etniczne wzmacniają również opozycję my-oni, wskazując różnice między daną grupą a resztą społeczeństwa, co wzmacnia poczucie własnej tożsamości.²⁴⁰ Można mówić również o wyobrażeniu, które jest uproszczeniem rzeczywistej sytuacji, natomiast skrajna jego forma nazywana jest wtedy stereotypem.²⁴¹

Przez wiele lat Górny Śląsk był istotny dla polskiej gospodarki ze względu na złoża węgla i działające tam kopalnie. Natomiast wraz z transformacją gospodarczą i polityczną doszło do załamania mitu górnośląskiego, według którego bogactwo naturalne i przemysł wraz z etosem pracy, będą zawsze potrzebne.²⁴² Pomimo zmian jakie zaszły od lat 90. XX wieku, badania z 2015 roku wskazują, że skojarzenia z węglem, górnictwem, przemysłem, ale również i gwarą czy zanieczyszczeniami, nadal funkcjonują w świadomości ludzi.²⁴³ Taki obraz Śląska pomija specyfikę m.in. Śląska

²³⁹ H. Jaroszewicz, *Rozwój języka Górnoślązaków...*, s. 38-39.

²⁴⁰ M. Marczeńska, *Stereotypy etniczne we współczesnym polskim dyskursie publicznym*, „Res Historica” 2018, nr 46, s. 283-285.

²⁴¹ K. Nowak, op. cit., s. 76.

²⁴² H. Rusek, op. cit., s. 124.

²⁴³ K. Nowak, op. cit., s. 76-77.

Opolskiego, który nie ma górniczego charakteru. Nie przekłada się również na ludność Górnego Śląska, która zawodowo niekoniecznie jest związana z przemysłem.²⁴⁴

Wraz z przemysłowym Śląskiem utrwalił się również obraz Ślązaka-pracownika wraz z jego wartościami: kultem pracy, przywiązaniem do miejsca pracy oraz rzetelnym wykonywaniem obowiązków. Taki wizerunek Ślązaka był często przedstawiany w filmach Kazimierza Kutza, który poruszał tematy powstań śląskich i sytuacji górników. Pojawiała się także krytyka władzy komunistycznej oraz stosunku Polaków do Ślązaków, a tym samym podkreślano różnice w wartościach tych dwóch grup. Życie robotników w filmach Kazimierza Kutza skupiało się wokół rodziny, ciężkiej pracy, uczciwości i posłuszeństwa wobec władzy. W wizualnej części pojawia się dużo folklorystycznych elementów takich jak muzyka, stroje czy ozdoby, które przypominają obrazy skansenów – bajkowych i nierealnych miejsc. Wyidealizowana postać robotnika wraz z jego etosem pracy, folklorystyczna oprawa i brak negatywnych śląskich postaci, przekładały się na utrwalenie autostereotypu Ślązaka.²⁴⁵ Stereotypy dotyczą również kobiet, które częściej zajmowały się gospodarstwem domowym. Wymagano od nich zaangażowania, pracowitości i gospodarności.²⁴⁶ Elementem charakterystycznym dla Ślązaków jest też obrzędowość rodzinna – obchodzenie urodzin, szczególnie uroczyscie “roczku” lub “abrahama”, czyli 50. rocznicy urodzin. Ze Śląskiem kojarzy się kuchnia i niedzielny obiad, na który składają się kluski, rolada, modra kapusta.²⁴⁷

Również w innych filmach o Śląsku pojawiały się stereotypowe wyobrażenia o biednych i ciężko pracujących Ślązakach-górnikach mieszkających w familokach. Mówią oni śląszczyzną i żyją w swoich środowiskach, co nadaje im “swojskości”. Nadal jest to obraz typowy jedynie dla przemysłowej części Śląska, co sprawia, że pomijane są aspekty Ślązaków na Śląsku Opolskim czy Śląsku Cieszyńskim. Również w literaturze brakuje pełnego obrazu tego regionu. Narracja o Ślązakach wskazuje ich lokalność, zamknięcie we własnej grupie oraz plebejski charakter. Pomija się wątki elity społecznej, śląskiego pochodzenia osób, które tworzyły śląski przemysł czy też wątki śląskiej arystokracji.²⁴⁸

W XX wieku wraz ze zmianami granic, ale i rozwojem gospodarczym śląskiego regionu dochodziło do licznych migracji, również wewnętrznych. Do pracy

²⁴⁴ M. Szmaja, *Socjologiczne przesłanki...*, s. 117.

²⁴⁵ M. Szmaja, *Pamięć o przeszłości w kulturze śląskiej*, “Studia Humanistyczne AGH” 2014, t. 13 nr 3, s. 228.

²⁴⁶ P. Bujak, op. cit., s. 67.

²⁴⁷ U. Swadźba, *Czy na Śląsku...*, s. 57-58.

²⁴⁸ M. Szmaja, *Pamięć o przeszłości...*, s. 226-229.

w kopalniach napłynęło wiele ludzi z innych regionów Polski. Różnice między autochtonami a przyjezdnymi wpływały na ich relacje. Niechęć Polaków wynikała z dbałości o “czystość” narodową oraz językową. Natomiast Ślązacy również odczuwali niechęć do innych grup i traktowali ich jako konkurencję na rynku pracy czy na rynku mieszkaniowym. Pojawiły się konflikty wraz ze stereotypami, co przełożyło się na język. W etnolekcie śląskim Polacy nazywani są *gorolami*, a rdzenny Ślązak określany jest *hanysem*. Również ze strony polskiej pojawiły się pejoratywne określenia na mieszkańców Śląska – szwaby i krzyżaki, które nawiązywały do niemieckich związków ze Śląskiem. Nierzadko konflikty były wywoływane i podsycane przez władze.²⁴⁹

Ślązacy mają poczucie marginalizacji regionu, co było wzmacniane przez różnice kulturowe między nimi a osobami napływowymi oraz przez nieudane próby uznania śląskiego języka regionalnego lub śląskiej narodowości. Doświadczenia dyskryminacji w XX wieku ze strony państwa polskiego oraz państwa niemieckiego, które miały na celu dążenia do ujednolicenia narodowego, wpłynęły na wykształcenie się śląskiej tożsamości. Inna perspektywa mówi o wymyśleniu śląskiej tożsamości, a nie samoistnym kreowaniu. Ta sytuacja ma związek z mitem “śląskiej krzywdy” – ze względu na ciężkie doświadczenia minionego wieku, zmitologizowano przeszłość.²⁵⁰ Starsze pokolenia również mają sentyment do przeszłości, co wpływa na utrwalanie się mitów. Przekonanie o “śląskiej krzywdzie” jest nadal obecne, czego przykładem jest felieton Michała Smolorza, który pisał, że śląska tożsamość jest tolerowana, jeśli jest zamknięta w obrębie folkloru, jeśli natomiast wychodzi poza ten obszar i pojawia się w przestrzeni polityki, następuje gwałtowny sprzeciw.²⁵¹

Archetyp Ślązaka można podsumować kilkoma różnymi mitami. Uważa się, że Ślązacy nie posiadają własnych elit, co łączy się z proletariackim obrazem typowego Ślązaka, który pracuje fizycznie w przemyśle, najczęściej kopalni. Natomiast na przestrzeni różnych epok wśród Ślązaków pojawiali się przedstawiciele elit: ród Odrowążów, Wojciech Korfanty lub Karol Miarka. Obraz Ślązaka górnika nie jest adekwatny biorąc pod uwagę Śląsk Opolski i Śląsk Cieszyński, które nie są kojarzone z krajobrazami szybów kopalnianych. Funkcjonuje również mit “Śląska pod zaborami”, który pojawia się najczęściej u Ślązaków o polskiej tożsamości. Jednak w momencie zaborów, Śląsk od wielu lat znajdował się poza granicami Polski, dlatego używanie

²⁴⁹ J. Tambor, *Fenomen pogranicza...*, s. 7-8.

²⁵⁰ P. Bujak, op. cit., s. 65.

²⁵¹ J. Tambor, *Kulturowe wyznaczniki...*, s. 16.

takiego sformułowania jest błędne. Uogólnione jest także postrzeganie Ślązaków jako powstańców, ponieważ nie wszyscy Ślązacy brali w nich udział i nie wszyscy byli politycznie zaangażowani. Jako argument uprawniający w dyskusji o Ślązakach traktuje się własne pochodzenie z powstańczej rodziny. Stereotypem jest również odwieczne starcie między Polską a Niemcami, ponieważ ignoruje on wpływy Czech, Austrii na śląski region. Często pojawiającym się mitem jest także “Ślązak doskonały” – pracowity i uczciwy.²⁵²

Podział między cechami składającymi się na śląskość a tymi, które są błędnie przypisywane, nie jest prosty i jednoznaczny. Część z nich wytworzyła i wzmocniła się samoistnie pod wpływem doświadczeń Ślązaków. Niektóre natomiast wynikają z kreacji, która motywowana była celami politycznymi: sporem o Śląsk między Polską a Niemcami w XX wieku, chęcią zdobycia poparcia politycznego lub asymilacją i homogenizacją z resztą Polski.²⁵³

Kształtowanie się tożsamości i kultury Ślązaków jest również charakterystyczne dla grup podrzędnych, o których mówi teoria postkolonialna. Wraz z kontaktem z inną odmienną grupą Polaków, zauważano różnice, co przyczyniło się do powstawania “wspólnot wyobrażonych” oraz “tradycji wynalezionej”. Współczesna kultura śląska zabiega o nową tożsamość i jej wyraz. W twórczości literackiej często pomija się aspekty, które łączą się z Polską ze względu na chęć podkreślenia odrębności. Jest to typowa cecha grup wyzwalających się z kolonialnej dominacji. Być może postkolonializm jest trafną analogią do sytuacji Ślązaków, którzy podejmują się działalności w celu uznania odrębności narodowej, etnicznej i językowej. Na specyfikę Śląska ma również wpływ jego pograniczny charakter, który wymusza na Ślązakach uzasadnianie i udowadnianie własnej kultury.²⁵⁴

Śląsk Opolski został włączony w granice Polski w 1945 roku, a wcześniej był poddany wpływom niemieckim. Jest również terenem znajdującym się na pograniczu, co wpływa na złożone tożsamości jego mieszkańców. Przekłada się to na zjawisko podwójnego obywatelstwa polskiego i niemieckiego oraz silnej pozycji mniejszości niemieckiej w życiu społecznym. Obywatelstwo niemieckie jest przyznawane na podstawie ustawodawstwa, które zakłada, że mieszkańcy tego regionu, którzy mają niemieckie pochodzenie, ale w wyniku historycznych zmian granic znajdują się poza

²⁵² P. Bujak, op. cit., s. 70-71.

²⁵³ Ibidem, s. 71.72.

²⁵⁴ M. Szmeja, *Pamięć o przeszłości...*, s. 223- 232.

granicami Niemiec, mają prawo do potwierdzenia lub uznania posiadanego obywatelstwa, a nie muszą się o niego ubiegać.²⁵⁵

Motywy posiadania niemieckiego obywatelstwa były względy emocjonalne, tożsamościowe, poczucie związku z tym krajem, ale i względy symboliczne przez pochodzenie swoich rodziców. Niemieckie obywatelstwo w latach 90. XX wieku było użyteczne i dawało możliwość legalnego zatrudnienia w tym kraju, co dawało możliwość polepszenia warunków życia. Było również szansą na emigrację lub przynajmniej na “furtkę bezpieczeństwa”. Uczestnictwo w mniejszości niemieckiej było jednak ważne dla Ślązaków także ze względu na legalne uznanie i chęć wyrażenia swojej odrębności od Polaków, co ma wpływ na wzmacnianie tożsamości.²⁵⁶

Mniejszość niemiecka ma ważną rolę w życiu politycznym województwa opolskiego. Jest aktywna od pierwszych wyborów samorządowych w latach 90. i posiada silną strukturę wraz z wiernymi wyborcami, co przekłada się wyborcze poparcie.²⁵⁷

Od zakończenia II wojny światowej można zauważyć uraz do Niemców i nadal jest on widoczny w niektórych sytuacjach, również w odniesieniu do Ślązaków, nie zważając czy określają się jako mniejszość niemiecka. W 2011 roku Jarosław Kaczyński odnosząc się do *Raportu o stanie Rzeczypospolitej* przygotowanego przez partię Prawo i Sprawiedliwość, powiedział, że “śląskość w wydaniu RAŚ” jest antypolska oraz jest “zakamuflowaną opcją niemiecką”.²⁵⁸ To określenie odnosi się do powiązań mieszkańców Śląska z Niemcami w wyniku przynależności państwowej, nawiązuje również do tych, którzy współpracowali z nazistami przed i w trakcie drugiej wojny światowej lub do tych, którzy zadeklarowali się jako Niemcy w spisie w ramach *Deutsche Volksliste*. Tym samym sugeruje niestabilność tożsamościową Ślązaków. Niektóre ugrupowania prawicowe twierdzą, że można być albo Polakiem, albo Niemcem, pomijając możliwość bycia Ślązakiem i posiadania złożonej tożsamości. Takie założenie odbiera prawo do autoidentyfikacji.²⁵⁹

Objawem wzmacniającej się tożsamości i świadomości odrębności Ślązaków jest wcześniej wspomniane powstawanie organizacji w regionie. Zrzeszenia takie jak

²⁵⁵ B. Solga, op. cit., s. 102-104.

²⁵⁶ Ibidem, s. 104-105.

²⁵⁷ M. Mazurkiewicz, op. cit., s. 93-95.

²⁵⁸ A. Muś, K. Mazalik, “Ukryta opcja niemiecka” – mniejszość niemiecka i śląska grupa etniczna w przestrzeni publicznej. Studium przypadku, “Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” Sectio K: Politologia 2019, v. 26 nr 1, s. 160.

²⁵⁹ Ibidem, s. 165.

Związek Ludności Narodowości Śląskiej, Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej nie zostały zarejestrowane ze względu na brak uznania narodowości śląskiej. Pomimo odwołań, decyzja została podtrzymana. Opinie sądów wywołały oburzenie wśród wielu działaczy na rzecz Śląska, którzy mówili, że polskie władze próbują zaprzeczyć istnieniu wielu ludzi deklarujących śląską narodowość oraz że jest to forma dyskryminacji.²⁶⁰

Jedną z większych organizacji regionalnych jest Ruch Autonomii Śląska. W swojej działalności inspirowane jest regionalizmem i wielokulturowością. Ruch sformułował tezę, że śląska tożsamość jest subiektywna, ma charakter poczucia przynależności, które przekłada się na chęć pracy dla regionu, natomiast nie wynika tylko z cech, które wykształciły się w wyniku procesów historycznych.²⁶¹ W kontekście RAŚ mówi się także o polityzacji śląskiej etniczności. Członkowie tej organizacji publicznie mówią o swojej tożsamości oraz o tym, że są gospodarzami własnego regionu. Wynika to z emancypacji śląskiej tożsamości oraz sprzeciwu wobec zaprzeczania istnieniu Ślązaków.²⁶²

Może się również wydawać, że jest to organizacja najszerzej reprezentująca Ślązaków, ponieważ jej działania są najbardziej widoczne w mediach, podejmują oni szeroki zakres tematów, a na stronie internetowej jest możliwość dyskusji. Natomiast pojawiają się również tam bardzo rozbieżne opinie, co nie wpływa pozytywnie na jednolitość całej organizacji. To, co łączy większość materiałów to temat Śląska jako małej ojczyzny, specyficzność regionu i wielokulturowy charakter. Ruch Autonomii Śląska przedstawia selektywną historię, większość jego działaczy pochodzi z województwa śląskiego, co wpływa na ton jaki jest nadawany ich działalności. Doświadczenia mieszkańców tego regionu różnią się od przeżyć ludności Śląska Opolskiego i Śląska Cieszyńskiego, która przeżyła germanizację czy wcielenie do Wehrmachtu.²⁶³

Kontrowersję wywołuje również sprawa autonomii, do której dąży Ruch Autonomii Śląska. Jest to ujęte jako jeden z celów statutowych organizacji: „uzyskanie przez Śląsk autonomii w ramach dojrzałej decentralizacji Rzeczypospolitej Polskiej”.²⁶⁴ Organizacji zarzuca się dążenia do separatyzmu lub do przyłączenia do Niemiec. RAŚ

²⁶⁰ H. Rusek, op. cit., s. 128-129.

²⁶¹ P. Bujak, op. cit., s. 71.

²⁶² A. Muś, K. Mazalik, op. cit., s. 165.

²⁶³ M. Szmeja, *Czy zmiana identyfikacji? Ślązacy...*, s. 183.

²⁶⁴ <https://autonomia.pl/statut/> (dostęp: 22.05.2025).

odrzuca te zarzuty, wskazując, że nie dążą oni do secesji, a do transformacji Polski w państwo regionalne, gdzie każdy z regionów miałby autonomię i samorządność. W ramach Śląskiego Województwa Autonomicznego miałyby się zawrzeć tereny związane z regionem historycznie, gospodarczo lub kulturowo, co w praktyce mogłoby oznaczać przyłączenie województwa opolskiego, a odłączenie m.in. Zagłębia Dąbrowskiego.²⁶⁵

Wraz z zarzutem separatyzmu pojawiło się również pytanie czy działalność Ruchu Autonomii Śląska nie jest przejawem śląskiego nacjonalizmu. Norbert Slenzok zauważa, że w przypadku pojmowania nacjonalizmu jako prymatu narodu nad jednostkami oraz innymi grupami, ciężko odnieść go do tej organizacji. Ideologia RAŚ jest fragmentaryczna, ale nacjonalizm jako poglądy mówiące o nadrzędnej pozycji narodu kłócą się z ich założeniem o wielokulturowości oraz złożonej tożsamości Ślązaków, Ślązako-Polaków, Ślązako-Czechów czy innych możliwych kombinacji. Nacjonalizm jako idea unifikacji jednostek narodowościowych i politycznych również nie wpisuje się w poglądy RAŚ, którzy nie dążą do niepodległości, podkreślając, że idea autonomicznych obszarów w równym stopniu miałyby dotyczyć innych regionów Polski. Działalność organizacji może być określona jako nacjonalistyczna jedynie w najszerszym rozumieniu tego pojęcia, które nacjonalizmem określa ideologie, poglądy, które mają na celu kreowanie lub podtrzymywanie narodowej tożsamości, jedności i autonomii.²⁶⁶

Postrzeganie śląskości związane jest z funkcjonowaniem stereotypów i autostereotypów dotyczących Śląska i jego mieszkańców. Sprowadzanie śląskiego regionu do przemysłowego krajobrazu, skutkuje pominięciem innych regionów. Autostereotyp pracowitego, porządnego Ślązaka sprawił, że pomimo upływu czasu nadal pojawia się dystans do Polaków. Pomijanie Ślązaków w społeczeństwie oraz brak zrozumienia dla zawilej historii wzmacniają poczucie krzywdy ze strony Polski oraz powodują powiększanie się dystansu. Obecnie Ślązacy w kontekście prawnym nie są uznawani – według prawa nie istnieje mniejszość etniczna śląska, nie ma narodu śląskiego, ani języka śląskiego. Z powodu krzywd jakich Polacy doznali ze strony nazistowskich Niemiec, można zauważyć niechęć do Ślązaków, szczególnie tych

²⁶⁵ N. Slenzok, *Śląski nacjonalizm? Myśl polityczna Ruchu Autonomii Śląska*, "Orient daleki i bliski" 2019, nr 13 cz. 3, s. 261.

²⁶⁶ Ibidem, s. 263-266.

o częściowo niemieckiej tożsamości. Pomimo tych aspektów Ślązacy istnieją, mają prawo do własnej tożsamości i aktywnie działają na rzecz jej uznania.

Rozdział 3. Badanie sondażowe na temat postrzegania śląskości

3.1 Metodologia badań

3.1.1 Problem badawczy, cel i hipotezy badania

Problemem badawczym, podjętym w badaniu sondażowym, jest postrzeganie śląskości przez osoby utożsamiające się jako Ślązacy. Głównym celem badania jest poznanie tożsamości Ślązaków oraz czynników, które na nią wpływają. Założeniem badania jest również dowiedzenie się jak postrzega się Śląsk oraz jak ważną rolę pełni etnolekt śląski w życiu mieszkańców tego regionu.

Na podstawie wcześniej przytaczanych artykułów naukowych, można założyć, że na śląską tożsamość wpływa najczęściej pochodzenie, zamieszkanie na Śląsku oraz posługiwanie się śląszczyzną, która ma istotne znaczenie, o czym świadczą starania o jej uznanie jako język. Prawdopodobne jest również, że Śląsk będzie kojarzony przede wszystkim z okręgiem przemysłowym, ale pojawią się również aspekty związane z innymi obszarami jak Śląsk Opolski czy Cieszyński.

3.1.2 Opis kwestionariusza

Kwestionariusz został stworzony za pośrednictwem Formularzy Google. Został udostępniony w Internecie na platformie Facebook na grupach zrzeszających Ślązaków oraz rozesłany wśród innych osób ze Śląska. We wstępie zaznaczono, że ankieta skierowana jest do osób, które czują się ze Ślązakami, aby to odbiorca miał możliwość subiektywnego określenia własnej tożsamości.

Kwestionariusz jest podzielony na pięć sekcji. Rozpoczyna się metryczką składającą się z pytań o płeć, wiek, miejsce zamieszkania i wykształcenie, ale jest poszerzona również o pytania dotyczące powiatu, z którego pochodzi respondent oraz pytania o to, czy aktualnie mieszka na Śląsku.

Pierwsza sekcja właściwych pytań dotyczy tożsamości respondenta. Poproszono respondentów o określenie własnej tożsamości w formie zamkniętego pytania z możliwością własnej odpowiedzi w "inna odpowiedź" na wypadek alternatywnej kombinacji. Jako odpowiedzi zamknięte jednokrotnego wyboru podano tożsamości

takie jak “śląska”, “śląsko-polska”, ale i odwrotne “polsko-śląska”, które zostały wyszczególnione na podstawie odpowiedzi w Narodowym Spisie Ludności i Mieszkań. W tej sekcji pojawiły się również pytania o przywiązanie do któregoś z regionów oraz o przynależność do organizacji związanej ze Śląskiem czy mniejszością niemiecką. Wymienione zostały ugrupowania, które pojawiały się w artykułach naukowych przytaczanych we wcześniejszych rozdziałach, ale umożliwiono również dodanie innej organizacji, która nie była przewidziana.

Następna sekcja dotyczy głównego pytania badawczego – postrzegania Śląkości. Respondenci zostali poproszeni o podanie skojarzeń ze Śląskiem oraz czynników, które według nich decydują o byciu Ślązakiem. Zostali również zapytani, co według innych decyduje o tożsamości Śląskiej. W celu poznania postrzegania Ślązaków oraz sprawdzenia, czy obecne wśród nich są stereotypowe wyobrażenia, poproszono również o podanie cech typowego Ślązaka i typowej Ślązaczki.

Czwarta sekcja dotyczy etnolektu śląskiego – jego znajomości oraz sytuacji, w których jest używany. Znajomość śląszczyzny była subiektywnie oceniana w formie pięciostopniowej skali. Dodano również pytanie o nieprzyjemne sytuacje, które wynikały z jej używania.

Ostatnia sekcja zawiera pięć pytań, w których respondenci wyrażali swoje stanowisko wobec przedstawionych poglądów za pomocą skali Likerta, która zakładała odpowiedzi “zdecydowanie się zgadzam”, “raczej się zgadzam”, “nie mam zdania”, “raczej się nie zgadzam”, “zdecydowanie się nie zgadzam”. Ankieta została zakończona nieobowiązkowym pytaniem o dodatkowe refleksje na temat Śląska lub Ślązaków. Kwestionariusz ankietowy został załączony do niniejszej pracy w formie aneksu.

3.1.3 Dobór respondentów

Kwestionariusz ankietowy został skierowany do wszystkich osób, które czują się Ślązakami, co warunkowane jest subiektywnym poczuciem przynależności. Możliwe jest również czuć się częściowo Ślązakiem, dlatego nie pojawiły się pytania filtrujące poprzez tożsamość. Dla lepszego zrozumienia specyfiki grupy ankietowanych zastosowano pytania o związek z regionem, powiat pochodzenia oraz o to, czy aktualnie respondent mieszka na Śląsku. We wstępie zaznaczono również, że określenie “Śląsk” dotyczy regionu (również bez szczegółowej definicji ze względu na różne rozumienie jego granic), a nie województwa. Formularz został rozesłany przez Internet oraz za

pośrednictwem grup na platformie Facebook, które dotyczą osób o tożsamości śląskiej, m.in. na grupie “Obywatele Narodu Śląskiego ONS”, “Jestem Ślązakiem – dyskusje o regionie”, “Ślonzoki Razem” oraz “ŚLŮNSK je gryfny. Schlesien ist schön. Slezsko je krásné.”. Badanie zostało przeprowadzone w kwietniu 2025 roku i wzięło w nim udział 105 osób.

3.2 Analiza wyników badań

3.2.1 Charakterystyka respondentów

Tabela 1. Płeć

odpowiedzi	częstość	procent
mężczyzna	59	56,19%
kobieta	44	41,90%
nie chcę podawać	1	0,95%
inna	1	0,95%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Wśród respondentów większą część stanowią mężczyźni (56,19%), natomiast kobiety stanowią 41,90%. Jedna osoba jest innej płci, a jedna nie udzieliła odpowiedzi.

Tabela 2. Wiek

odpowiedzi	częstość	procent
do 20	7	6,67%
20-29	35	33,33%
30-39	18	17,14%
40-49	16	15,24%
50-59	17	16,19%
60-69	7	6,67%
od 70	5	4,76%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Największa grupa wiekowa to osoby w wieku od 20 do 29 lat (33,33% respondentów), następnie są to osoby w wieku od 30 do 39 lat (17,14%), od 50 do 59 lat (16,19%) oraz w wieku od 40 do 49 lat (15,24%). W badaniu wzięły również osoby w wieku poniżej 20 roku życia (6,67%), w wieku od 60 do 69 lat (6,67%), a także osoby

powyżej 70 roku życia (4,76%), co stanowi zróżnicowaną grupę pod względem wiekowym.

Tabela 3. Wykształcenie

odpowiedzi	częstość	procent
wyższe	60	57,14%
średnie	25	23,81%
w trakcie studiów	19	18,10%
podstawowe	1	0,95%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Ponad połowa ankietowanych posiada wyższe wykształcenie (57,14%), a w trakcie studiów jest 18,10% osób. Średnie wykształcenie zdobyło 23,81%, natomiast podstawowe wykształcenie ma tylko jedna osoba.

Tabela 4. Miejsce zamieszkania

odpowiedzi	częstość	procent
wieś	18	17,14%
Miasto do 20 tys. mieszkańców	10	9,52%
Miasto od 20 tys. mieszkańców do 50 tys. mieszkańców	11	10,48%
Miasto od 50 tys. mieszkańców do 100 tys. mieszkańców	9	8,57%
Miasto od 100 tys. mieszkańców do 200 tys. mieszkańców	26	24,76%
Miasto od 200 tys. mieszkańców do 500 tys. mieszkańców	12	11,43%
Miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	19	18,10%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Grupa badanych nie jest jednolita pod względem miejsca zamieszkania. Prawie 25% stanowią osoby, które mieszkają w mieście od 100 tys. do 200 tys. mieszkańców. Drugą co do wielkości grupą są osoby mieszkające w największych miastach (18,10%), a trzecią, osoby mieszkające na wsi (17,14%). Ankietowani zamieszkują również miasta do 20 tys. mieszkańców (9,52%), od 20 tys. do 50 tys. mieszkańców (10,48%), od 200 tys. do 500 tys. mieszkańców (11,437%). Najmniejszą grupą, stanowiącą 8,57% badanych, są osoby, które mieszkają w mieście od 50 tys. do 100 tys. mieszkańców.

Tabela 5. Z jakiego powiatu Pan/Pani pochodzi?

odpowiedzi	częstość	procent
Piekary Śląskie	8	7,62%
tarnogórski	6	5,71%
Ruda Śląska	6	5,71%
Chorzów	6	5,71%
mikołowski	5	4,76%
raciborski	5	4,76%
Bytom	5	4,76%
tyski	5	4,76%
Katowice	5	4,76%
gliwicki	5	4,76%
opolski	5	4,76%
wodzisławski	4	3,81%
oleski	4	3,81%
Zabrze	4	3,81%
Siemianowice Śląskie	4	3,81%
strzelecki	4	3,81%
krapkowicki	4	3,81%
Mysłowice	2	1,90%
bielski	2	1,90%
wrocławski	2	1,90%
rybnicki	2	1,90%
Żory	2	1,90%
inne	10	9,53%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Badani pochodzą z wielu różnych powiatów, co utrudnia dokładniejsze scharakteryzowanie grupy ankietowanych, ale pozwala na przedstawienie zróżnicowanych wyników. Najczęściej pojawiającymi się powiatami są Piekary Śląskie (7,62% respondentów), powiat tarnogórski (5,70%), Ruda Śląska (5,71%) oraz Chorzów (5,71%).

Wśród wymienionych powiatów zdecydowanie przeważają te, które obecnie należą do województwa śląskiego, również pod względem liczby osób przeważa to województwo. Następne są powiaty należące do województwa opolskiego. Pojawił się

również powiat wrocławski, ale i powiaty znajdujące się poza granicami Śląska – powiat warszawski, skarżyski i kępiński.

Tabela 6. Czy mieszka Pan/Pani aktualnie na Śląsku?

odpowiedzi	częstość	procent
tak	79	75,24%
nie	26	24,76%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Zdecydowana większość ankietowanych mieszka obecnie na Śląsku (75,24%), natomiast są osoby, które wyprowadziły się poza Śląsk (24,76%).

3.2.2 Analiza wyników

Tożsamość

Tabela 7. Jaka jest Pana/Pani tożsamość?

odpowiedzi	częstość	procent
śląska	50	47,62%
śląsko-polska	23	21,90%
śląsko-niemiecka	13	12,38%
polsko-śląska	9	8,57%
niemiecko-śląska	6	5,71%
śląsko-polsko-niemiecka	1	0,95%
śląsko-europejska	1	0,95%
niemiecka	1	0,95%
śląsko-czechosłowacka	1	0,95%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Pierwsze pytanie sekcji pytań właściwych dotyczyło tożsamości badanych. Niecała połowa, bo 47,62% osób, odczuwa jedynie śląską tożsamość. Druga połowa posiada złożone tożsamości. 21,90% respondentów odpowiedziało, że są Ślązako-Polakami, natomiast 12,38% osób są Ślązako-Niemcami. W badaniu sondażowym wzięły również osoby o tożsamości polsko-śląskiej (8,57%), niemiecko-śląskiej (5,71%), ale i śląsko-polsko-niemieckiej (0,95%). Taką samą część

respondentów, czyli 0,95%, stanowią osoby o tożsamości śląsko-europejskiej, niemieckiej i śląsko-czechosłowackiej.

Tabela 8. Z jakim regionem jest Pan/Pani związany_?

odpowiedzi	częstość	procent odpowiedzi	procent respondentów
Górny Śląsk	53	44,90%	50,50%
Śląsk Opolski	24	20,30%	22,90%
aglomeracja górnośląska	13	11,00%	12,40%
Śląsk Przemysłowy	6	5,10%	5,70%
Dolny Śląsk	5	4,20%	4,80%
Śląsk Cieszyński	3	2,50%	2,90%
cały Śląsk	3	2,50%	2,90%
Śląsk Czeski	2	1,70%	1,90%
Raciborszczyzna	2	1,70%	1,90%
inne	7	5,90%	6,70%
ogółem	118	100,00%	112,40%

Źródło: opracowanie własne

Wśród odpowiedzi dotyczących regionu ankietowanych pojawiły się trzy główne subregiony Śląska, ale 2,90% osób stwierdziło, że są oni związani z całym Śląskiem. Natomiast połowa respondentów jest związana z Górnym Śląskiem. Ze Śląskiem Opolskim identyfikuje się 22,90%, a ze Śląskiem Cieszyńskim 2,90%. Pytanie dawało możliwość wpisania własnej odpowiedzi, dlatego pojawiły się również dokładniejsze obszary takie jak aglomeracja górnośląska (12,40%), Śląsk Przemysłowy (5,70%). Są dosyć podobnymi terenami pod względem geograficznym, jednak zostały rozdzielone na dwie kategorie ze względu na odmiennie położony nacisk – w pierwszym przypadku na miejskość obszaru, a w drugim na przemysłowość Śląska. Wśród odpowiedzi pojawił się również Dolny Śląsk (4,80% respondentów), który zwykle nie jest już uznawany za tak “śląski”, ale i Śląsk Czeski oraz Raciborszczyzna, które zostały wymienione przez 1,90% osób.

Tabela 9. Zależność między regionem a tożsamością

region		tożsamość									
		śląska	śląsko -polska	polsko -śląska	śląsko -niemiecka	niemiecko -śląska	śląsko -polsko -niemiecka	śląsko -euro -pejska	niemiecka	śląsko -czecho -słowac -ka	ogółem
Śląsk Opolski	częstość	2	9	2	5	4	1	0	1	0	24
	procent	4,0%	39,1%	22,2%	38,5%	66,7%	100,0%	0,0%	100,0%	0,0%	
Górny Śląsk	częstość	31	8	5	8	0	0	0	0	1	53
	procent	62,0%	34,8%	55,6%	61,5%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	
Śląsk Cieszyński	częstość	1	1	0	0	1	0	0	0	0	3
	procent	2,0%	4,3%	0,0%	0,0%	16,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
cały Śląsk	częstość	3	0	0	0	0	0	0	0	0	3
	procent	6,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Dolny Śląsk	częstość	2	0	1	1	1	0	0	0	0	5
	procent	4,0%	0,0%	11,1%	7,7%	16,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Śląsk przemysłowy	częstość	4	2	0	0	0	0	0	0	0	6
	procent	8,0%	8,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Śląsk Czeski	częstość	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2
	procent	2,0%	0,0%	0,0%	7,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
Racibor -szczyzna	częstość	1	1	0	0	0	0	0	0	0	2
	procent	2,0%	4,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
aglomeracja górnosląska	częstość	6	5	1	0	0	0	1	0	0	13
	procent	12,0%	21,7%	11,1%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	
inne	częstość	3	2	0	1	1	0	0	0	0	7
	procent	6,0%	8,7%	0,0%	7,7%	16,7%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	
ogółem	częstość	50	23	9	13	6	1	1	1	1	105

Źródło: opracowanie własne

Analizując tożsamość pod względem regionu, do którego przywiązani są respondenci, można zauważyć, że pomimo skojarzeń Śląska Opolskiego z mniejszością niemiecką i podwójną przynależnością państwową, nie jest to dominujący typ

tożsamości, chociaż pojawiła się jedna osoba o tożsamości tylko niemieckiej. Najwięcej osób ze Śląska Opolskiego zadeklarowało tożsamość śląsko-polską.

Pod względem częstości zdecydowanie wyróżnia się tożsamość tylko śląska na Górnym Śląsku, a należy pamiętać, że do tego regionu można włączyć również inne kategorie takie jak aglomeracja górnośląska, Śląsk Przemysłowy. Taka zależność może świadczyć o głębokim poczuciu odrębności Ślązaków na Górnym Śląsku.

Tabela 10. Czy przynależy Pan/Pani do organizacji związanej ze Śląskiem?

odpowiedzi	częstość	procent
nie przynależę	75	71,43%
Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej	13	12,38%
Ruch Autonomii Śląska	3	2,86%
Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim	3	2,86%
DFK (Deutsche Freundschaftskreise - Niemieckie Koło Przyjaźni)	3	2,86%
Związek Ludności Narodowości Śląskiej - Ferajna Ślōnski Nacyje	1	0,95%
inne	7	6,67%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani zostali zapytani o przynależność do organizacji związanej ze Śląskiem w celu określenia, czy są oni zaangażowani w działalność społeczną lub polityczną. Zdecydowana większość nie jest zaangażowana (71,43%). Organizacją, do której przynależy największa liczba osób to Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej (12,38%), co wskazuje również na postrzeganie śląskiej tożsamości jako narodowości. Tylko 2,86% osób przynależy do Ruchu Autonomii Śląska. Takim samym zainteresowaniem cieszy się Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim oraz Deutsche Freundschaftskreise – Niemieckie Koło Przyjaźni, czyli stowarzyszenia związane z mniejszością niemiecką. Wśród innych organizacji pojawiły się również Związek Ludności Narodowości Śląskiej – Ferajna Ślōnski Nacyje, który również zabiega o uznanie narodowości śląskiej.

Tabela 11. Skojarzenia ze Śląskiem

odpowiedzi	częstość	procent odpowiedzi	procent respondentów
kuchnia i jedzenie	25	8,00%	23,80%
węgiel, kopalnie i górnicy	22	7,10%	21,00%
tradycja i zwyczaje	21	6,80%	20,00%
rodzina	16	5,10%	15,20%
heimat	16	5,10%	15,20%
etos pracy	16	5,10%	15,20%
historia	16	5,10%	15,20%
ojczyzna, moje miejsce	15	4,80%	14,30%
godka	14	4,50%	13,30%
przemysł	13	4,20%	12,40%
gwara i dialekt	11	3,50%	10,50%
dom	10	3,20%	9,50%
przyroda	10	3,20%	9,50%
język śląski	8	2,60%	7,60%
przyjaciele, ludzie	7	2,30%	6,70%
familoki i Nikiszowiec	5	1,60%	4,80%
dyskryminacja	5	1,60%	4,80%
pogranicze	5	1,60%	4,80%
Góra św. Anny	4	1,30%	3,80%
wieś, swojskość	4	1,30%	3,80%
ślązacy, naród	4	1,30%	3,80%
miasto	4	1,30%	3,80%
piękno	3	1,00%	2,90%
religia	3	1,00%	2,90%
porządek	3	1,00%	2,90%
Odra	3	1,00%	2,90%
region	3	1,00%	2,90%
rozwój i przyszłość	3	1,00%	2,90%
odrębność	3	1,00%	2,90%
bezpieczeństwo	3	1,00%	2,90%
Niemcy	2	0,60%	1,90%
inne	34	10,90%	32,40%
ogółem	311	100,00%	296,20%

Źródło: opracowanie własne

Kolejna sekcja dotyczy postrzegania Śląska i Ślązaków. W pierwszym pytaniu ankietowani zostali poproszeni o podanie trzech skojarzeń związanych ze Śląskiem. Najwięcej wyrażen dotyczyło kuchni i jedzenia (23,80% respondentów), pojawiały się zarówno ogólne sformułowania „kuchnia” jak i konkretne przykłady: kluski, rolada, modro kapusta. Następne pod względem częstości skojarzenie dotyczyło węgla, kopalni i górników (21% osób), takie założenia o Śląsku pojawiały się już wcześniej w części dotyczącej stereotypów. Jednym z podobnych skojarzeń jest przemysł (12,40% ankietowanych) oraz etos pracy (15,20%), który jest często przypisywany górnikom. Respondentom Śląsk kojarzy się również z tradycją i zwyczajami (20% osób) oraz rodziną (15,20%).

Część skojarzeń odwołuje się do stosunku respondentów do Śląska. Jest to dla nich ojczyzna (14,30%) oraz heimat (15,20%), które znaczeniowo są do siebie do podobne, ale zostały rozdzielone ze względu na wybór różnych języków. Śląsk jest również domem (9,50% respondentów).

Śląsk kojarzony jest ze śląszczyzną. Została ona określona na trzy sposoby: jako godka (13,30% respondentów), gwara i dialekt (10,50%) oraz język śląski (7,60%), co wskazuje na różne podejście i definiowanie etnolektu oraz na silne powiązanie regionu z jego mową.

Śląsk jako kraina geograficzna jest kojarzona z różnymi miejscami. Śląsk to familoki i Nikiszowiec (4,80% respondentów), Góra św. Anny (3,80%) oraz Odra (2,90%), ale pojawiły się również bardziej ogólne pojęcia jak region (2,90%), przyroda (9,50%), wieś i swojskość (3,80%) oraz przeciwnie – miasto (3,80% osób). Śląsk kojarzy się pozytywnie jako piękne miejsce (2,90%). Wymienione zostają również Niemcy (1,90%), jednak można przypuszczać, że to skojarzenie pojawiło się nie w kontekście państwowych granic, a raczej w kontekście przynależności i narodu.

Śląsk stanowią ludzie i przyjaciele (6,70% respondentów) oraz Ślązacy, będący narodem (3,80%). Wskazana została również religia (2,90% osób) jako jedna z śląskich wartości, porządek również jest ważnym elementem Śląska (2,90%).

Badani Ślązacy wskazali skojarzenia związane ze śląskim społeczeństwem. 4,80% ankietowanych wymieniło dyskryminację jako doświadczenie dotyczące mieszkańców tego regionu, a 15,20% wskazało historię. W tej kategorii również pojawiły się negatywne i trudne doświadczenia z przeszłości takie jak powstania śląskie czy śląska krzywda. 4,80% respondentów zauważyło również pograniczny charakter

swojego regionu, a 2,90% osób kojarzy go z odrębnością. Śląsk kojarzy się także pozytywnie – jako bezpieczne miejsce (2,90% respondentów), w którym widzą możliwości rozwoju i własnej przyszłości (2,90%).

Tabela 12. Co według Pana/Pani decyduje o byciu Ślązakiem?

odpowiedzi	częstość	procent odpowiedzi	procent respondentów
pochodzenie	41	19,80%	39,00%
poczucie tożsamości	28	13,50%	26,70%
przywiązanie do kultury i tradycji	27	13,00%	25,70%
znajomość śląskiego	17	8,20%	16,20%
poczucie przynależności	17	8,20%	16,20%
miejsce urodzenia	13	6,30%	12,40%
wieź emocjonalna	12	5,80%	11,40%
przyjęcie śląskich wartości	11	5,30%	10,50%
znajomość historii	8	3,90%	7,60%
miejsce zamieszkania	7	3,40%	6,70%
przywiązanie do miejsca	7	3,40%	6,70%
poczucie odrębności	5	2,40%	4,80%
wychowanie	5	2,40%	4,80%
inne	9	4,30%	8,60%
ogółem	207	100,00%	197,10%

Źródło: opracowanie własne

Respondenci zostali poproszeni o odpowiedzenie na pytanie, co według nich decyduje o byciu Ślązakiem. Prawie 40% osób podało pochodzenie jako czynnik tożsamości śląskiej. Kolejną pod względem częstości odpowiedzią jest osobiste odczucie o tożsamości (26,70% respondentów), a następnie przywiązanie do kultury i tradycji (25,70%). Wśród odpowiedzi znalazły się również inne subiektywne czynniki takie jak poczucie przynależności (16,20%), wieź emocjonalna (11,40%), przywiązanie do miejsca (6,70%) oraz poczucie odrębności (4,80%).

Na tożsamość śląską ma również wpływ znajomość śląskiego (16,70%), miejsce urodzenia (12,40%) oraz miejsce zamieszkania (6,70%). Aby być Ślązakiem, według badanych osób należy również przyjąć śląskie wartości (10,50%), znać historię (7,60%) i być w ten sposób wychowanym (4,80%). Niektórzy ankietowani zaznaczali, że elementy takie jak posługiwanie się śląszczyzną nie są obowiązkowe, a wiedza

dotycząca historii musi dotyczyć tej “prawdziwej”, co może sugerować, że ankietowany uważa, że w nauce występują przekłamania dotyczące tego, co wydarzyło się na Śląsku.

Natomiast można przyjąć, że wśród najczęściej pojawiających się czynników śląskości człowieka, pojawia się pochodzenie oraz osobiste poczucie śląskiej tożsamości, które przejawia się również poczuciem przynależności, więzi emocjonalną i świadomością odrębności od innych.

Tabela 13. Jak Pan/Pani myśli, co według innych decyduje o byciu Ślązakiem?

odpowiedzi	częstość	procent odpowiedzi	procent respondentów
pochodzenie	38	23,00%	36,20%
znajomość śląskiego	28	17,00%	26,70%
miejsce zamieszkania	23	13,90%	21,90%
miejsce urodzenia	20	12,10%	19,00%
poczucie tożsamości	12	7,30%	11,40%
przywiązanie do tradycji i kultury	10	6,10%	9,50%
poczucie przynależności	10	6,10%	9,50%
poczucie odrębności	5	3,00%	4,80%
przyjęcie śląskich wartości	3	1,80%	2,90%
inne	16	9,70%	15,20%
ogółem	165	100,00%	157,10%

Źródło: opracowanie własne

Następne pytanie dotyczyło tej samej kwestii, to znaczy czynników, które decydują o byciu Ślązakiem, ale respondenci mieli za zadanie określić, co przypuszczalnie inne osoby mogą uznać za wyznacznik śląskości.

Najczęściej pojawiającą się odpowiedzią było pochodzenie, które pojawiło się u 36,20% respondentów. Ważna jest również według nich znajomość śląskiego (26,70% ankietowanych) oraz miejsce zamieszkania (21,90%). Podobną kategorię stanowi miejsce urodzenia (19% osób). Pojawiły się również czynniki dotyczące subiektywnego poczucia tożsamości (11,40%), przynależności (9,50%) oraz poczucie odrębności (4,80%). Ważne według badanych jest przywiązanie do tradycji i kultury (9,50%), jak i przyjęcie śląskich wartości (2,90%)

W obu pytaniach dotyczących czynników wpływających na bycie Ślązakiem pojawiają się podobne odpowiedzi. Pochodzenie zostało wymienione przez podobną liczbę ludzi. Ważna również jest znajomość śląskiego, chociaż sami ankietowani

twierdzą, że dla nich nie jest aż tak ważna jak dla innych. Częstymi czynnikami są również te, które dotyczą osobistych odczuć i poczucia przynależności do miejsca, do tożsamości.

Jeden z respondentów rozróżnił trzy rodzaje podejść do śląskości. Według niego niektórzy uznają, że o byciu Ślązakiem decyduje pochodzenie i jest to formuła eksklusywna. Dla drugiej grupy osób, aby zostać Ślązakiem należy przyjąć śląskie wartości, kulturę oraz odczuwać śląską autoidentyfikację, co zostało określone jako formuła inkluzywna z progiem wejścia. Dla trzeciej grupy Ślązacy to osoby, które po prostu przyjęły taką identyfikację i nie potrzebują spełniać innych kryteriów. Jest to nazwane nowośląskością, czyli formułą inkluzywną bez progu wejścia.

Więcej kategorii pojawiło się w pytaniu „Co według Pana/Pani decyduje o byciu Ślązakiem?”, gdzie pojawiły się odpowiedzi „wychowanie”, „znajomość historii”, które natomiast nie zostały wymienione w pytaniu dotyczącym przypuszczeń o innych osobach. Czynnik poczucia tożsamości według respondentów jest ważniejszy dla nich niż dla innych osób. Może to wskazywać, że uważają, że inne osoby są bardziej restrykcyjne w określaniu śląskiej tożsamości, zważając również na to, że w przypadku innych, znajomość śląskiego pojawiła się na drugim miejscu.

Tabela 14. Jaki jest typowy Ślązak?

odpowiedzi	częstość	procent odpowiedzi	procent respondentów
pracowity	66	22,40%	62,90%
rodzinny	19	6,50%	18,10%
solidny i rzetelny	14	4,80%	13,30%
uczciwy	13	4,40%	12,40%
religijny	12	4,10%	11,40%
pomocny	11	3,70%	10,50%
miły	11	3,70%	10,50%
cechy negatywne	11	3,70%	10,50%
tradycyjny	10	3,40%	9,50%
pokorny i skromny	9	3,10%	8,60%
związany z śląskością	9	3,10%	8,60%
wesoły	8	2,70%	7,60%
hardy	8	2,70%	7,60%
dumny	7	2,40%	6,70%
bezpośredni	7	2,40%	6,70%

szczerzy	6	2%	5,80%
mądry	5	1,70%	4,80%
odważny	4	1,40%	3,80%
uparty	4	1,40%	3,80%
gościnny	3	1,00%	2,90%
rozsądny	3	1,00%	2,90%
nie ma typowego Ślązaka	8	2,70%	7,60%
inne	46	15,70%	43,80%
ogółem	294	100,00%	280,00%

Źródło: opracowanie własne

Następne pytanie porusza temat postrzegania typowego Ślązaka. Według ankietowanych jest on pracowity, co pojawiło się u 62,90% osób. Jest to odpowiedź, która zdecydowanie przeważa nad resztą wymienionych cech, ponieważ określenie „rodzinny” pojawiło się u 18,10% badanych. Postrzeganie ślązaków jako pracowitych pojawia się także w innym pytaniu o skojarzenia związane ze Śląskiem, a sam etos pracy wymieniany jest jako jeden z wyobrażeń o Ślązakach również w literaturze naukowej. Cechy, które również mogą być odniesione do sposobu wykonywania pracy przez Ślązaków, to solidność i rzetelność, które zostały wymienione przez 13,30% ankietowanych oraz uczciwość, która pojawia się u 12,40% osób.

Wspomniana wcześniej rodzinność Ślązaka, łączy się z jego religijnością (11,40% respondentów), co wskazuje również na jego tradycyjność (9,50%). Wśród wymienionych cech przeważają te o pozytywnym charakterze. Typowy Ślązak jest pomocny (10,50%), miły (10,50%), wesoły (7,60%), gościnny (2,90%) i otwarty (1,90%).

Natomiast zostały wymienione także cechy negatywne, ale jedynie u 10,50% respondentów. Były one zbyt zróżnicowane, aby można było utworzyć osobne kategorie. Wadą typowego Ślązaka jest m.in. to, że jest zawistny, niemiły, wulgarny oraz ma poczucie wyższości. Może być również uparty (3,80% ankietowanych).

Ślązacy w naturalny sposób są związani ze śląskością (8,60%). Wśród wymienionych cech pojawiają się również określenia hardy (7,60%), dumny (6,70%), bezpośredni (6,70%) oraz szczerzy (5,80%). Ślązaka cechują również wartości takie jak mądrość (4,80%), odwaga (3,80%) i rozsądek (2,90%).

Wśród Ślązaków dominuje zdecydowanie pozytywny wizerunek i wyłaniają się cechy, które funkcjonują jako stereotypy i autostereotypy tej grupy. Według niektórych typowy Ślązak nie istnieje i nie można go określić (7,60% respondentów).

Tabela 15. Jaka jest typowa Ślązaczka?

odpowiedzi	częstość	procent odpowiedzi	procent respondentów
pracowita	48	16,40%	45,70%
rodzinna	28	9,60%	26,70%
zaradna	18	6,10%	17,10%
gospodarna	17	5,80%	16,20%
troskliwa	16	5,50%	15,20%
twarda	13	4,40%	12,40%
pobożna, wierząca	10	3,40%	9,50%
związana ze Śląskiem	10	3,40%	9,50%
bezpośrednia	9	3,10%	8,60%
szczerza	8	2,70%	7,60%
dobrze gotuje	7	2,40%	6,70%
ładna	7	2,40%	6,70%
tradycyjna	7	2,40%	6,70%
rzetelna	7	2,40%	6,70%
uporządkowana	7	2,40%	6,70%
mądra	6	2,00%	5,70%
pokorna	6	2,00%	5,70%
uczciwa	6	2,00%	5,70%
miła	5	1,70%	4,80%
odważna	5	1,70%	4,80%
wygadana	5	1,70%	4,80%
wierna	4	1,40%	3,80%
nie ma typowej Ślązaczki	8	2,70%	7,60%
inne	36	12,30%	34,30%
ogółem	293	100,00%	279,00%

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani zostali zapytani również o cechy typowej Ślązaczki w celu sprawdzenia różnic płciowych w wyobrażeniach na temat własnej grupy. Tak jak w przypadku Ślązaka najczęściej pojawiającą się cechą jest pracowitość (45,70% respondentów) oraz rodzinność (26,70%). Pojawiają się również określenia zaradna

(17,10%) i gospodarna (16,70%), co może wskazywać, że to Ślężaczki są odpowiedzialne za dom i jego sprawne funkcjonowanie. Kobiety potrafią także dobrze gotować (6,70%) i są uporządkowane (6,70%). Obraz typowej Ślężaczki odpowiada stereotypowemu obrazowi tradycyjnej kobiety, co również jako tradycyjność pojawiło się wśród wymienionych cech (6,70%).

Typowa Ślężaczka jest równocześnie troskliwa (15,20% ankietowanych) i twarda (12,40%). Jest zarówno bezpośrednia (8,60%), szczera (7,60%), wygadana (4,80%), jak i pokorna (5,70%).

Respondenci podawali cechy dotyczące wyglądu, co nie pojawiło się w obrazie typowego Ślężaka. Ślężaczka jest postrzegana jako ładna kobieta (6,70%). Jest również wierna (3,80%), co w odpowiedziach pojawia się czasem jako “wierna mężowi”.

Typowa Ślężaczka jest rzetelna (6,70% respondentów), mądra (5,70%), uczciwa (5,70%), miła (4,80%) i odważna (4,80%), co występuje w wymienionych cechach typowego Ślężaka. Powtarzającymi się odpowiedziami było również przywiązanie do Śląska (9,50%) oraz stwierdzenie, że nie ma typowej Ślężaczki (7,60%).

Porównując obraz typowego Ślężaka i typowej Ślężaczki można zauważyć powtarzające się cechy dotyczące pracowitości i rzetelności, czyli tzw. etosu pracy Ślężaków. Ślężacy widzą siebie jako tradycyjnych, religijnych i przywiązanych do kultury ludzi. Pojawiają się różnice między płciami i można przypuszczać, że to Ślężaczki odpowiedzialne są za dom i za jego zarządzanie.

Etnolekt śląski

Tabela 16. W jakim stopniu zna Pan/Pani śląski?

odpowiedzi	częstość	procent
1 (w ogóle nie znam)	0	0,00%
2	4	3,81%
3	30	28,57%
4	46	43,81%
5 (znam perfekcyjnie)	25	23,81%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Następna sekcja dotyczy etnolektu śląskiego. W celu lepszego zrozumienia podejścia do ślęszczyzny, badani zostali poproszeni o subiektywne określenie jej

znajomości na pięciostopniowej skali przy założeniu, że 1 oznacza “w ogóle nie znam”, a 5 oznacza “znam perfekcyjnie”.

Wszyscy respondenci w jakimś stopniu znają etnolekt śląski. Najwięcej osób określiło swoją znajomość na 4 (43,81% respondentów), następnie na 3 (28,57%) oraz na 5 (23,81%). Została również obliczona średnia, która wynosi 3,88, można więc stwierdzić, że śląszczyzna jest dobrze znana osobom badanym, jednak większość nie czuje się na tyle pewnie by określić swój poziom na perfekcyjny. Warto również zauważyć, że może mieć na to wpływ regionalne zróżnicowanie etnolektu śląskiego. Sprawia to, że nie wszystkie śląskie słowa są znane jego użytkownikom, co jest naturalne, ale może wpłynąć na poczucie umiejętności językowych.

Tabela 17. W jakich sytuacjach posługuje się Pan/Pani śląskim?

odpowiedzi	częstość	procent odpowiedzi	procent respondentów
w domu z rodziną	67	35,10%	63,80%
ze znajomymi	39	20,40%	37,10%
z osobami mówiącymi po Śląsku	24	12,60%	22,90%
na co dzień	16	8,40%	15,20%
w pracy	12	6,30%	11,40%
na Śląsku	10	5,20%	9,50%
w Internecie	4	2,10%	3,80%
w publikowanych tekstach	3	1,60%	2,90%
nie znam śląskiego	2	1,00%	1,90%
inne	14	7,30%	13,30%
ogółem	191	100,00%	181,90%

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani zostali również poproszeni o podanie sytuacji, w których używają etnolektu śląskiego. Ponad połowa badanych używa śląskiego w domu z rodziną (63,80% respondentów). Jest to naturalne zjawisko zważając na fakt, że to dom jest miejscem nauki swojego języka. Również rozmawianie z osobami mówiącymi po śląsku (22,90%) oraz posługiwanie się etnolektem na Śląsku (9,50%) są odpowiedziami zrozumiałymi i możliwymi do przewidzenia.

Respondenci używają śląskiego ze znajomymi (37,10%), na co dzień (15,20%) oraz w pracy (11,40%). Pojawiły się również odpowiedzi dotyczące przestrzeni internetowej (3,80%) oraz tekstów w niej publikowanych (2,90%).

Wymienione odpowiedzi ukazują, że śląszczyzna to mowa nie tylko kontaktów domowych, ale jest również używana w codziennym życiu i w przestrzeni publicznej. W kontekście poprzedniego pytania mogą budzić zdziwienie odpowiedzi o nieznanomości śląskiego. Prawdopodobnie wynika to z tego, że dane osoby znają śląski ze słyszenia, rozumieją niektóre słowa, ponieważ mieszkają w regionie, ale nie znają go na tyle lub nie identyfikują się z śląszczyzną na tyle, aby jej używać.

Tabela 18. Czy kiedykolwiek spotkał _ się Pan/Pani z nieprzyjemną sytuacją ze względu na posługiwanie się śląskim?

odpowiedzi	częstość	procent odpowiedzi	procent respondentów
nie pojawiły się	34	27,20%	32,40%
wyśmiewanie	14	11,20%	13,30%
“mów po polsku, bo tu jest Polska”	11	8,80%	10,50%
w szkole	11	8,80%	10,50%
krytyka nauczycieli	9	7,20%	8,60%
wiele sytuacji	7	5,60%	6,70%
sprowadzanie śląskiego do żartów	5	4,00%	4,80%
sprowadzanie śląskiego do czegoś wieśniackiego	5	4,00%	4,80%
nazywanie Niemcami	5	4,00%	4,80%
w Internecie	4	3,20%	3,80%
docinki kolegów	3	2,40%	2,90%
krzywe spojrzenia	3	2,40%	2,90%
inne	14	11,20%	13,30%
ogółem	125	100,00%	119,00%

Źródło: opracowanie własne

W sekcji dotyczącej etnolektu śląskiego, ankietowani zostali zapytani o pojawienie się nieprzyjemnych sytuacji związanych z używaniem śląszczyzny. Tylko 32,40% badanych nie posiada takiego doświadczenia. 6,70% respondentów było uczestnikiem wielu nieprzyjemnych wydarzeń. Najczęściej pojawiającą się sytuacją jest wyśmiewanie (13,30% osób). Ślązacy spotykają się również z uwagą, że mają mówić po polsku, ponieważ znajdują się w Polsce (10,50%).

Nieprzyjemne sytuacje występowały również w szkole (10,50% respondentów) oraz ze strony nauczycieli (8,60%), którzy krytykowali uczniów posługujących się

śląszczyzną. Innym miejscem, w którym pojawiły się negatywne doświadczenia to Internet (3,80%). Ślązaków spotykały również docinki kolegów (2,90%) oraz krzywe spojrzenia (2,90%).

Wśród odpowiedzi pojawiły się również sytuacje, które wskazują na negatywne postrzeganie śląskiego jako mowy, która jest śmieszna i nadaje się do żartów (4,80% respondentów) i która postrzegana jest jako wieśniacka i mało poważna (4,80%). Osoby, które wypowiadały się po śląsku zostały także nazwane Niemcami (4,80%).

Odczucia

Tabela 19. Mówię w miejscach publicznych po śląsku.

odpowiedzi	częstość	procent
Zdecydowanie się zgadzam	41	39,05%
Raczej się zgadzam	35	33,33%
Nie mam zdania	14	13,33%
Raczej się nie zgadzam	11	10,48%
Zdecydowanie się nie zgadzam	4	3,81%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Następna sekcja dotyczy odczuć związanych ze śląskością. Pierwsze pytanie sprawdza, czy respondenci rozmawiają po śląsku w miejscach publicznych. 39,05% badanych zdecydowanie się zgadza z tym stwierdzeniem, a 33,33% raczej się zgadza. Około 13% respondentów nie ma zdania na ten temat, a 10,48% raczej się nie zgadza. Zdecydowaną niezgodę zadeklarowało jedynie 3,81% grupy badanych, można więc przyjąć, że większości osób zdarzyły się sytuacje posługiwania się śląszczyzną w miejscach publicznych.

Tabela 20. Czuję się związany_ ze Śląskiem.

odpowiedzi	częstość	procent
Zdecydowanie się zgadzam	90	85,71%
Raczej się zgadzam	14	13,33%
Raczej się nie zgadzam	1	0,95%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Większość osób (85,71%) zdecydowanie zgadza się ze stwierdzeniem, że badany czuje się związany ze Śląskiem, 13,33% respondentów raczej się zgadza. Jedynie jedna osoba zaznaczyła odpowiedź “raczej się nie zgadzam”. Prawie wszyscy badani związani są ze Śląskiem.

Tabela 21. Zależność między aktualnym mieszkaniem na Śląsku a poczuciem przywiązania

Czuję się związany_ ze Śląskiem		Czy mieszka Pan/Pani aktualnie na Śląsku?		
		tak	nie	ogółem
Zdecydowanie się zgadzam	częstość	68	22	90
	procent	86,1%	84,6%	
Raczej się zgadzam	częstość	10	4	14
	procent	12,7%	15,4%	
Raczej się nie zgadzam	częstość	1	0	1
	procent	1,3%	0,0%	
ogółem	częstość	79	26	105

Źródło: opracowanie własne

Tabela nr 21 pokazuje, czy aktualne zamieszkanie na Śląsku bądź wyprowadzka z tego terenu wpływa na poczucie przywiązania do Śląska. Natomiast można zauważyć, że mieszkanie poza regionem nie wpływa zbyt na śląską tożsamość i przywiązanie do niej. Osoby, które się wyprowadziły, w większości zdecydowanie zgadzają się ze stwierdzeniem “Czuję się związany ze Śląskiem” (84,6% respondentów, którzy nie zamieszkują aktualnie Śląska).

Tabela 22. Jestem dumny_ z bycia Ślązakiem/Ślązaczką.

odpowiedzi	częstość	procent
Zdecydowanie się zgadzam	88	83,81%
Raczej się zgadzam	9	8,57%
Nie mam zdania	6	5,71%
Raczej się nie zgadzam	2	1,90%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

W przypadku pytania o dumę pojawiło się więcej zróżnicowanych odpowiedzi. Nadal większość respondentów zdecydowanie deklaruje dumę z bycia Ślązakiem lub Ślązaczką (83,81%), a 8,57% osób raczej czuje się dumnym z regionu. Pojawiły się również odpowiedzi mówiące o braku opinii na temat (5,71% respondentów), a 1,90% badanych raczej nie zgadza się ze stwierdzeniem zaprezentowanym w pytaniu.

Tabela 23. Często zdarzały mi się sytuacje, w których tłumaczył_m skąd pochodzę.

odpowiedzi	częstość	procent
Zdecydowanie się zgadzam	46	43,81%
Raczej się zgadzam	34	32,38%
Nie mam zdania	7	6,67%
Raczej się nie zgadzam	12	11,43%
Zdecydowanie się nie zgadzam	6	5,71%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Ankietowani zostali zapytani o swój stosunek do stwierdzenia dotyczącego tłumaczenia własnej tożsamości. Ślązacy często posiadają złożone tożsamości lub odczuwają przynależność do dwóch narodów, dlatego możliwe jest, aby zostali spytani o to, kim się czują. Prawie połowa respondentów (43,81%) zdecydowanie zgadza się, że pojawiały się sytuacje, kiedy tłumaczyli swoje pochodzenie. 32,38% ankietowanych raczej zgadza się z przedstawionym stwierdzeniem. Nie wszyscy zgodzili się z poruszoną kwestią – odpowiedź “raczej się nie zgadzam” zaznaczyło 11,43% badanych, a odpowiedź “zdecydowanie się nie zgadzam” 5,71% respondentów. Około 7% osób nie ma zdania na ten temat.

Tabela 24. Jestem pewn_ tego kim jestem.

odpowiedzi	częstość	procent
Zdecydowanie się zgadzam	87	82,86%
Raczej się zgadzam	13	12,38%
Nie mam zdania	3	2,86%
Raczej się nie zgadzam	2	1,90%
ogółem	105	100,00%

Źródło: opracowanie własne

Większość badanych (82,86%) zdecydowanie zgadza się z tym, że są pewni tego kim są, a 12,38% osób raczej zgadza się z takim stwierdzeniem. To wskazuje, że tożsamość śląska, często połączona z innymi identyfikacjami, jest przeważnie czymś stałym i pewnym, a więc nie budzi wątpliwości. Jedynie dwie osoby raczej nie zgadzają się z zaprezentowanym zdaniem i pojawiają się u nich wątpliwości na temat ich tożsamości.

3.3 Podsumowanie

Celem badań sondażowych było poznanie tożsamości Ślązaków oraz czynników, które mogą na nią wpływać. Wśród zadeklarowanych identyfikacji najczęściej pojawia się tylko śląska tożsamość, przeważają również tożsamości dwuczłonowe, które posiadają na pierwszym miejscu śląską identyfikację. Badani deklaruje różne rodzaje złożonych tożsamości, gdzie wraz z poczuciem śląskości jednocześnie występuje poczucie polskości, niemieckości czy europejskości.

Na śląskości tożsamość, zarówno z perspektywy ankietowanych jak i innych osób, wpływa pochodzenie, znajomość śląskiego, ale również ważne jest subiektywne poczucie tożsamości i przywiązanie do regionu i jego kultury. Potwierdza to wcześniej założoną hipotezę.

Badanie miało za zadanie wykazać jak widziany jest Śląsk. W tym celu zapytano ankietowanych o skojarzenia z nim związane. Pojawiły się wyrażenia, które funkcjonują także jako stereotypy o Śląsku. Ten region widziany jest przez pryzmat jego kuchni, górnictwa i kopalni oraz tradycji. Śląsk kojarzony jest z rodziną, heimatem, nazywanym również ojczyzną. Pojawiły się skojarzenia z mową śląską i konkretnymi miejscami jak familoki, Nikiszowiec czy Góra św. Anny. Na początku badania założono, że pojawiają się skojarzenia związane z przemysłem Śląska, ale

respondenci pisali również o wiejskości Śląska czy miejscach związanych ze Śląskiem Opolskim.

Samych Ślązaków postrzega się dosyć stereotypowo. Mało badanych Ślązaków zaprzeczyło istnieniu typowego Ślązaka. Ślązacy, niezależnie od płci są pracowici, rodzinni, rzetelni oraz religijni. Wśród wymienionych cech pojawia się niewiele negatywnych określeń. Natomiast pojawiają się różnice w postrzeganiu typowego Ślązaka i typowej Ślązaczki, ponieważ kobiecie przypisywano cechy fizyczne (ładna) oraz cechy świadczące, że to do niej należy odpowiedzialność za funkcjonowanie domu (gospodarna, zaradna, dobrze gotuje). Ślązacy są związani z własnym regionem, niezależnie czy nadal mieszkają na jego terenie. Odczuwają również dumę z własnej tożsamości, której określenie nie sprawia im większego problemu.

Ważną rolę w tożsamości śląskiej pełni etnoлект śląski, który jest dosyć dobrze znany wszystkim ankietowanym. Jest to mowa używana zarówno w przestrzeni prywatnej w gronie rodziny lub znajomych, jak i w przestrzeni publicznej m.in. w pracy czy na co dzień. Śląski używany jest także w Internecie i w publikowanych tekstach, co świadczy o tym, że etnoлект funkcjonuje również w formie pisemnej. Zdarzają się nieprzyjemne sytuacje związane z używaniem śląskiego. Ślązaków spotyka wyśmiewanie, zmuszanie do posługiwania się językiem polskim oraz sprowadzanie śląszczyzny do mowy śmiesznej i wieśniackiej.

Tożsamość dla Ślązaków jest ważna, o czym świadczy również ich zaangażowanie w badanie. Wielu z badanych chciało podzielić się dodatkowymi uwagami na temat śląskości. Wyrażali oni swoje przywiązanie do Śląska i jego mieszkańców. Czują się jednak niezrozumiani przez resztę Polski zarówno pod względem identyfikacji jak i przedstawiania historii. Wyrażają również swoje chęci do dbania o kulturę, a niektórzy liczą, że zostanie uznany język śląski. W badaniu wzięła udział również osoba, która poczuła się Ślązakiem dopiero po przeprowadzce do Katowic, pomimo braku śląskiego pochodzenia.

Ślązacy są świadomi specyficzności regionu i jego pogranicznego charakteru. Ciekawą uwagą na temat śląskości jest użycie pojęcia spektrum, które możliwe, że trafnie pozwala ująć złożone tożsamości mieszkańców Śląska.

Rozdział 4. Analiza treści komentarzy pod postami o ustawie dotyczącej śląskiego języka regionalnego

4.1 Metodologia badań

4.1.1 Problem badawczy, cel i hipotezy badania

Analiza treści dotyczy komentarzy pod postami informującymi o projekcie ustawy o śląskim języku regionalnym i porusza problem nieudanej próby ustanowienia śląskiego jako języka regionalnego w pierwszej połowie 2024 roku. Celem badania jest dowiedzenie się, jakie opinie na temat śląskiego jako języka mają użytkownicy platformy X. Analiza ma za zadanie wykazać, co mówi się o języku śląskim oraz jaka argumentacja jest przedstawiana. Za pomocą analizy językowego aspektu śląskości można również wywnioskować jak widziani są sami Ślązacy. Analiza komentarzy pozwala również zobaczyć jaki stosunek do prób emancypacji językowej mają nie tylko Ślązacy, ale również inni Polacy.

Można założyć hipotezę, że opinie na temat śląskiego jako języka będą podzielone, a bardziej przychylni będą sami Ślązacy. Prawdopodobnie w argumentacji pojawi się powołanie na autorytet np. na znanego językoznawcę. Dyskusja w komentarzach pod postami może również odnosić się do samych Ślązaków, ich postrzegania oraz stereotypów dotyczących tej grupy.

4.1.2 Charakterystyka materiału badawczego

Materiałem badawczym, który został poddany analizie, jest 200 komentarzy zebranych spod 10 postów opublikowanych na platformie X w okresie od 26 kwietnia 2024 roku do 3 czerwca 2024 roku, czyli w czasie, w którym toczyły się rozmowy na temat ustawy o śląskim języku regionalnym. Posty zostały wybrane losowo, natomiast analizą zostały objęte wszystkie publicznie wstawione komentarze razem z zamieszczonymi do nich odpowiedziami.

Posty zostały wyszukane za pomocą wyszukiwarki platformy X z wykorzystaniem filtrów czasowych od 1 stycznia 2024 roku do 31 lipca 2024 roku oraz z wykorzystaniem fraz “śląski”, “język śląski”. Posty zostały opublikowane przez jedno z największych polskich mediów informacyjnych tvn24 (@tvn24), tvp.info

(@tvp_info) oraz Onet Wiadomości (@OnetWiadomosci). Posty miały charakter informacyjny i dotyczyły uchwalenia przez sejm ustawy o śląskim języku regionalnym, zawetowania przez prezydenta Andrzeja Dudę tej ustawy oraz dwóch wypowiedzi na ten temat. Spis postów znajduje się na końcu pracy.

4.1.3 Klucz kategoryzacyjny

W ramach analizy treści wyszczególniono 8 kategorii, które mają za zadanie osiągnąć założony cel, czyli określenie stosunku użytkowników platformy X do śląskiego jako języka.

Argumenty popierające język śląski

W tej kategorii zawierają się wszystkie treści dotyczące aspektów, które wskazują na to, że śląszczyzna mogłaby zostać uznana jako język. Mogą pojawiać się aspekty językowe, ale zarówno społeczne czy też dotyczące tożsamości i jej elementów.

Argumenty przeciwko językowi śląskiemu

Analogicznie została wyróżniona kategoria, która dotyczy dowodów mających popierać stanowisko, że śląski jest dialektem albo gwara.

Definiowanie etnolektu śląskiego

Kolejną kategorią klucza jest definiowanie śląskiego, czyli wszystkie określenia jakie towarzyszą śląszczyźnie m.in. język, dialekt, gwara. Pozwala to określić w miarę jednoznaczny sposób stosunek autora komentarza do emancypacji etnolektu śląskiego.

Określenia Ślązaków

Ślązacy są grupą, która jest różnie odbierana w polskim społeczeństwie. Ta kategoria pozwala sprawdzić w jaki sposób są postrzegani. Jednocześnie w przypadku komentarzy Ślązaków również mogą pojawić się określenia, które wskazują na definiowanie własnej tożsamości jako etniczność lub narodowość.

Powołanie na autorytet

Zgodnie z założoną hipotezą w materiale badawczym mogą pojawiać się odwołania do wypowiedzi osób uważanych za autorytet, dlatego ta kategoria pozwala sprawdzić, kto dla zwolenników, jak i dla przeciwników jest specjalistą mającym

odpowiednie kompetencje do oceny czy śląski jest językiem. Kategoria pozwala również sprawdzić na jakie wypowiedzi odwołuje się dany użytkownik platformy X.

Porównanie z innymi językami lub dialektami

W dyskusji na temat uznania śląskiego języka regionalnego pojawiają się odwołania do języka kaszubskiego i jego uznania oraz do innych etnolektów funkcjonujących na terenie Polski. Ta kategoria pozwala określić czy pojawiają się porównania oraz czy używane są przez zwolenników, czy przez przeciwników.

Osobiste historie

W związku z emocjonalnym charakterem sprawy emancypacji językowej śląskiego można założyć, że pojawią się osobiste historie Ślązaków, które opisują sytuacje związane z używaniem etnolektu lub opisują nieprzyjemności, których doświadczyli. Jednocześnie mogą również pojawić się komentarze osób, które miały kontakt ze Ślązakami, co wpłynęło na ich podejście.

4.2 Analiza wyników badań

Argumenty popierające język śląski

Komentarze osób popierających uznanie śląskiego języka regionalnego najczęściej odnoszą się do prezydenta Andrzeja Dudy, który zawetował projekt tej ustawy. Mówią oni o braku kompetencji prezydenta do wydawania takich opinii. Wskazują również, że za rok (po wyborach prezydenckich w 2025 roku) będzie kolejna szansa na uznanie językowości śląszczyzny ze względu na zmianę władzy. Może to sugerować, że również użytkownicy platformy X wskazują, że decyzja o językowej emancypacji ma charakter nie tylko językowy, ale i polityczno-społeczny.

Komentujący nie odnoszą się do konkretnych argumentów przytaczanych na przykład w artykułach naukowych lub w wypowiedziach specjalistów, ale uważają, że ważne jest dla Polski respektowanie praw mniejszości oraz że działa to na korzyść wszystkich obywateli. Według zwolenników śląskiego języka prezydent zawetował ustawę, ponieważ śląszczyzna budzi zbyt wiele skojarzeń z Niemcami, którzy po II wojnie światowej nadal w Polsce mają negatywny wizerunek.

Brak uznania śląskiego języka regionalnego, a zarazem rozpoznania tożsamości śląskiej, jest widziane jako skandaliczny czyn oraz jako decyzję podjętą w oparciu o biznesowe kalkulacje, a nie o obiektywne wyznaczniki. Samo podjęcie próby o uznanie śląskiego języka jest odbierane jako dbałość o tradycję i kulturę, a nie jako działania mające na celu separatyzm.

Argumenty przeciwko językowi śląskiemu

Przeciwnicy uznania śląskiego języka regionalnego w swoich komentarzach podkreślają, że śląski to nie język i odnoszą się do polskości Śląska. Posługują się również stwierdzeniami, że w Polsce jest język polski i Polacy, zaprzeczając istnieniu Ślązakom i jednocześnie odbierając prawo do autoidentyfikacji. Jest to dla nich oczywista sprawa, że prezydent Andrzej Duda nie podpisał tej ustawy bo inaczej potwierdziłby, że “koło to kwadrat”.

Decyzja prezydenta jest również według nich dowodem na jego propolskość, a politycy, którzy zagłosowali za przyjęciem ustawy o śląskim jako języku regionalnym, są określani jako zdrajcy. Pojawia się przy tym całkiem przeciwny argument do polskości śląska – śląski nie jest odmianą polskiego, a “bełkotem” połączonym z niemieckim. Kwestia niemieckości wydaje się być najczęściej poruszaną kwestią w tej dyskusji i przedstawia się na dwóch płaszczyznach: niemieckości Śląska oraz działań niemieckich mających na celu przyjęcie tej ustawy, jak również niemieckiego wpływu na polityków głównie Platformy Obywatelskiej oraz Donalda Tuska.

Przeciwnicy śląskiego języka regionalnego wskazują, że etnoлект śląski powiązany jest z językiem niemieckim i pojawiają się tam zapożyczenia z tego języka. Pojawiają się również ironiczne pytania o uznanie niemieckiego jako języka języka narodowego Polski. Zauważalne są również liczne wulgaryzmy i wyzwiska na przykład “szuje antypolskie” czy “niemiecki śmieciu”. Internauci uważają, że próby uznania językowości śląskiego są wynikiem tajnych działań niemieckiego rządu skierowanych przeciwko Polsce. Według nich Łukasz Kohut, będący śląskim działaczem, czy premier Donald Tusk są niemieckimi agentami, dodatkowo Donald Tusk ma współpracować nie tylko z Niemcami, ale i z Rosją. Również portalowi Onet Wiadomości zarzuca się, że jest niemiecki i dlatego publikuje posty związane z tą ustawą. Zarzut współpracy z państwem niemieckim skierowany jest również w stronę Ruchu Autonomii Śląska, którego działalność jest widziana jako antypolska. W komentarzach tego typu pojawia się słownictwo zaczerpnięte z terminologii używanej w kontekście II wojny światowej,

to znaczy “kolaboranci”, czyli Onet współpracujący z Niemcami oraz “folksdojcze”, czyli Ślązacy chcący śląskiego języka regionalnego.

Argumentem przeciwko uznaniu śląskiego języka regionalnego jest zagrożenie separatyzmem, które pojawia się również jako zarzut w stronę Ruchu Autonomii Śląska. Według komentujących może to być hybrydowe działanie wymierzone w Polskę i jej niepodległość. Projekt ustawy o języku śląskim jest widziany jako działanie separatystyczne, które jest podejmowane na życzenie państwa niemieckiego. Decyzja prezydenta o zawetowaniu ustawy również widziana jest jako obawa przed odłączeniem się Śląska od Polski, co porównane zostaje do rozbicia dzielnicowego.

Użytkownicy platformy X, którzy są przeciwnikami ustawy, uważają, że próby uznania śląskiego języka są podejmowane w celach finansowych i politycznych. Według nich Ślązakom w rzeczywistości nie zależy na takiej decyzji, ale są osoby, które widzą w tym możliwość zarobku (prawdopodobnie mając na myśli dofinansowania, które są przewidziane w ramach ustawy o językach regionalnych) lub są to osoby, które chcą wywołać podziały w społeczeństwie oraz wywołać niepokoje. Próba uznania śląskiego języka jest według nich próbą podziału Polaków.

Inne argumenty mówią o tym, że Ślązacy nie potrzebują uznania i nie są oburzeni decyzją weta. Pojawia się również wątek, że ten projekt ustawy nie jest istotny, a polscy politycy powinni zająć się innymi, rzeczywiście ważnymi kwestiami. Poruszona jest kwestia dużej liczby śląskich gwar oraz pytanie o zdanie specjalistów i językoznawców, ponieważ według komentującego, należy kierować się zdaniem naukowców, natomiast śląski język jest sprawą polityczną i “czas zrezygnować z foliowych czapeczek”.

Definiowanie etnolektu śląskiego

Kolejna kategoria dotyczy określeń jakie są stosowane wobec etnolektu śląskiego, co pozwala zobaczyć jak jest definiowany przez użytkowników platformy X. Można założyć, że osoby pozytywnie komentujące decyzję sejmu o uznaniu śląskiego języka regionalnego, a także krytykujące weto prezydenta, uznają, że śląski to język. Analogicznie, osoby zadowolone z decyzji prezydenta i osoby negatywnie wypowiadające się o projekcie ustawy, nie będą uznawały śląskiego języka oraz przypuszczalnie uznają go za dialekt lub gwarę.

Natomiast jeśli chodzi o określenia, które rzeczywiście pojawiły się w treści komentarzy często pojawia się termin gwara lub dialekt. Pojawiło się również

definiowanie śląskiego jako niemieckiego, ale i jako dialektu języka polskiego, co świadczy o rozbieżności w opiniach na temat pochodzenia. Zjawisko przypisywania etnolektu śląskiego i do języka polskiego, i do języka niemieckiego nie jest odosobnionym przypadkiem, ponieważ Ślązakom zarówno zarzuca się niemieckość, jak i bezwzględnie uznaje się za część Polski. Umniejsza się również śląszczyźnie porównując do wcześniej wspomnianego “pijackiego bełkotu”, co może wskazywać na postrzeganie jej jako mowy niezrozumiałej, nieskładnej i prostej.

Komentujący mówili również o śląskim jako “tylko dialekcie” oraz “dumnej i szanowanej gwarze”, co wskazuje jednocześnie na postrzeganie śląskiego jako niepełnoprawnej części języka, która nie może funkcjonować osobno. Poruszenie aspektu dumy i szacunku pokazuje również, że brak uznania śląskiego za język nie jest równoznaczny z brakiem uznania dla ogólnie pojętej śląskości i nie zawsze wiąże się z negatywnym stosunkiem wobec Ślązaków.

Określenia Ślązaków

Za pomocą analizy komentarzy dotyczących projektu ustawy o śląskim języku regionalnym, można zauważyć jak postrzegani są Ślázacy. We wpisach internautów pojawiają się nie tylko “Ślázacy” jako neutralne określenie tej grupy. Powtarzają się nawiązania do Niemców: “kolaboranci”, “folksdojczy”, co świadczy o negatywnym obrazie śląskości, ale i niemieckości. Mówi się także o antypolskości, separatystach i zdrajcach państwa polskiego, co jest nawiązaniem do II wojny światowej oraz dążeniach do autonomii niektórych śląskich działaczy.

Odnosząc się do pisma prezydenta o zawetowaniu tej ustawy, komentujący cytują również słowa Jarosława Kaczyńskiego “zakamuflowana opcja niemiecka”, ale również w wersji “opcji rosyjskiej”. Jest to nawiązanie do słów prezydenta o zagrożeniu hybrydowymi działaniami w Ukrainie.²⁶⁷ Pojawia się to w komentarzu o charakterze ironicznym, ale zostaje on skomentowany stwierdzeniem, że osoby popierające Łukasza Kohuta współpracują z Niemcami, którzy z kolei współpracują z Rosją.

Komentujący wprost zaprzeczają istnieniu Ślázaków lub definiują ich dumnymi Polakami, wskazując, że opinia publiczna kreuje ich na rebeliantów. W komentarzach oprócz określenia “Ślázacy” nie występują inne neutralne nazwy jak na przykład “etniczność”. Nie pojawiają się także pozytywne określenia, bo chociaż nazywani są dumnymi, narzuca im się polską tożsamość.

²⁶⁷ Pismo do Marszałka Sejmu..., s. 10.

Powołanie na autorytet

W dyskusji na temat językowości śląskiego naturalnym jest powoływanie się na autorytety, czyli specjalistów, językoznawców, którzy już wcześniej wypowiadali swoje opinie na ten temat. Jednocześnie pojawiają się również komentarze odnoszące się do braku wystarczających kompetencji w wydawaniu orzeczeń. Komentujący piszą, że Onet Wiadomości, który wstawił artykuł na temat projektu ustawy nie jest odpowiednim podmiotem do wypowiadania się na ten temat. Również w stosunku do prezydenta Andrzeja Dudy pojawiają się komentarze na temat jego kompetencji zarówno ze strony przeciwników, jak i zwolenników.

Komentujący wskazują również wątpliwości, co do decyzji sejmu o przyjęciu uchwały i zastanawiają się jakie zdanie mają specjaliści i językoznawcy. Inni powołują się na konkretnych naukowców. Cytują słowa profesora Jerzego Bralczyka, który uważa, że według obecnych badań, śląski to dialekt języka polskiego i nie można traktować go jako osobny język. Użytkownicy platformy najczęściej powołują się na wypowiedzi profesora Jana Miodka, w szczególności na jedną z jego wypowiedzi w programie telewizyjnym. Odpowiadając na pytanie, czy istnieje śląski język, językoznawca powiedział, że jest to dialekt języka polskiego, który jest bardzo charakterystyczny i dobrze słyszalny, ale nie posiada żadnej cechy strukturalnej, która mogłaby wyróżnić śląszczyznę od innych dialektów.²⁶⁸ Profesor Jan Miodek jest zdecydowanym autorytetem wśród osób, dla których śląski to dialekt. Nie pojawiają się natomiast żadne odwołania do autorytetów, opinii specjalistów wśród osób, które są za uznaniem śląskiego języka regionalnego.

Porównanie z innymi językami lub dialektami

W literaturze naukowej pojawiają się porównania sytuacji Polaków do innych grup etnicznych polski. W przypadku analizowanych komentarzy również pojawiają się porównania, jednak ponownie dzieje się to w odniesieniu do negatywnych zjawisk. Internauci, wyrażając swoje niezadowolenie na temat uchwalenia ustawy przez sejm, mówią, że następnym krokiem Koalicji Obywatelskiej będzie uznanie języka mazowieckiego albo grypserskiego, czyli języka środowisk przestępczych, co ma wskazywać na absurdalność podjętej decyzji o śląskim języku regionalnym. Jednak pojawia się również porównanie ze strony zwolennika językowej emancypacji – ma on

²⁶⁸ Maciej Kazimierz, *Prof. Miodek o dialekcie śląskim. Język, dialekt czy gwara?*, 25.07.2023, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=ZeLW6fdEotU> (dostęp: 11.06.2025).

nadzieję, że jeśli etnolekt śląski został uchwalony jako język regionalny przez sejm (później jednak nie został zaakceptowany przez prezydenta), to wilamowski również ma szansę na takie prawne uznanie.

Porównania pojawiają się również w wątkach dotyczących separatyzmu. Uznanie śląskiego języka regionalnego miałoby doprowadzić do secesjonizmu, a następnie do wojny tak jak w Ukrainie, w Donbasie oraz do sytuacji takiej jak w Katalonii.

Osobiste historie

Następna kategoria dotyczy osobistych historii i odczuć, o których mogli mówić użytkownicy platformy X i które mogły wpłynąć na ich podejście w dyskusji.

Decyzja prezydenta Andrzeja Dudy nie dziwi użytkownika, który określa państwowe władze jako “polskiego okupanta”. Odnosząc się do postaci prezydenta komentujący powołują się na sytuację, w której odwiedził śląskich górników i rozdawał kanapki, jednak nie wiadomo, czy komentujący byli uczestnikami tej sytuacji. Odniesienie do tej sytuacji ma rolę pokazania hipokryzji prezydenta, który wcześniej miał kreować się jako osoba przychylna górnikom, a następnie nie uznał ich mowy. Zwolennicy uznania śląskiego języka regionalnego wyrażają swoje niezadowolenie również wobec Ślązaków, którzy głosowali na partię Prawo i Sprawiedliwość i którzy mają być też odpowiedzialni za brak uznania śląszczyzny i niszczenie śląskości. W odpowiedzi do komentarzy mówiących o marnowaniu czasu na ustawę o śląskim języku regionalnym, wskazuje się, że dla Ślązaków jest to ważna sprawa, ponieważ zabiegają o uznanie już od 30 lat.

Komentarze na temat śląskiego języka regionalnego często stają się pretekstem, aby rozpocząć dyskusję polityczną. Wypowiadają się zarówno zwolennicy Platformy Obywatelskiej, jak i Prawa i Sprawiedliwości. Pojawiają się też wpisy osób głosujących na KORWiN i Grzegorza Brauna. Może to wskazywać, że decyzja o uznaniu śląskiego języka regionalnego jest również decyzją polityczną, ale i sama dyskusja jest jedynie pretekstem, aby wyrazić swoje opinie na temat polskiej władzy.

4.3 Podsumowanie

Analiza komentarzy miała na celu sprawdzenie opinii na temat językowości śląskiego w kontekście projektu ustawy o śląskim języku regionalnym w 2024 roku. Przeprowadzenie badania pozwala na sprawdzenie jak postrzegani są Ślązacy nie tylko przez samych siebie, ale również innych.

Można potwierdzić hipotezę o podzielności opinii na temat śląskiego języka regionalnego, chociaż prawdopodobnie przeważały komentarze przeciwników tej ustawy. Zwolennicy wypowiadali się rzadko i nie przedstawiali zbyt wielu argumentów. Wśród przeciwników języka śląskiego były osoby, które miały negatywny stosunek także do samych Ślązaków.

Zwolennicy śląskiego języka najczęściej wskazywali na istotność takich działań jak ustawa o języku regionalnym dla mniejszości występujących w Polsce. Przeciwnicy dzielą się na tych, którzy podkreślają polskość śląskiego i Ślązaków oraz na tych, którzy uważają, że podejmowane próby emancypacji językowej są wynikiem współpracy z Niemcami, a sam śląski również ma cechy niemieckiego. Ten argument występuje najczęściej wraz z zarzutami wobec polityków Platformy Obywatelskiej o działalności jako niemieccy agenci. Porusza się również wątek separatyzmu i chęci odłączenia się Śląska od Polski. Istnieje także obawa o motywy polityczne i finansowe osób popierających projekt ustawy.

Etnolekt śląski jest uważany za język, gwarę oraz dialekt, co wskazuje na rozbieżne opinie internautów. Ponownie śląski postrzegany jest jednocześnie jako odmiana języka polskiego oraz jako część języka niemieckiego. Pojawiły się również negatywne określenia wobec śląszczyzny. Analogiczna sytuacja ma miejsce w stosunku do samych Ślązaków – “folksdojczy”, zarzuty współpracy z Niemcami i Rosjanami, ale i określenia “dumni Polacy” wraz z próbą zaprzeczenia ich własnej identyfikacji.

Hipoteza o pojawieniu się znanego autorytetu może być potwierdzona osobą profesora Jana Miodka, który był wielokrotnie cytowany. Pojawiły się porównania do innych etnolektów, ale zabrakło przykładu kaszubskiego, który mógłby pojawić się jako element pozytywny na korzyść zwolenników śląskiego języka regionalnego.

Z analizy komentarzy wyłania się dosyć negatywny obraz Ślązaków i śląszczyzny. Przeważają wpisy osób, które zadowolone są z decyzji o nieuznaniu języka śląskiego, a samych Ślązaków postrzegają jako wrogów i zdrajców, działających na rzecz Niemców lub Rosji. Pojawiają się osoby, które nie mają negatywnego stosunku

do mieszkańców regionu śląskiego, ale nie uznają oni ich odrębności. Sama dyskusja o przyjęciu ustawy przez sejm i zawetowaniu prezydenta jest również pretekstem, aby wyrazić własne zdanie o polskiej polityce, poprzeć daną partię lub obrazić polityka.

Rozdział 5. Wywiady pogłębione ze Ślązakami na temat ich tożsamości

5.1 Metodologia badań

5.1.1 Problem badawczy, cel i hipotezy badania

Wywiady pogłębione poruszają problem postrzegania własnej tożsamości w zależności od różnych czynników. Ich celem jest poznanie doświadczeń badanych związanych ze śląskością oraz z używaniem śląskiego. Mają również na celu sprawdzenie, jakie spostrzeżenia zauważyli na temat śląskości u innych osób z otoczenia oraz jaką mają opinię na temat prób uznania śląskiego języka regionalnego oraz mniejszości śląskiej.

Wywiady pogłębione pozwalają na dokładniejsze poznanie odczuć Ślązaków wobec ich tożsamości oraz odrębności od innych, tym samym umożliwiają poszerzenie i pogłębienie perspektywy na tematy podejmowane w badaniu sondażowym oraz analizie treści.

Hipoteza, jaka została założona na początku badań, to zauważanie różnic wśród Ślązaków z różnych regionów. Prawdopodobnie są oni świadomi odmiennych doświadczeń wcześniejszych pokoleń, które wpływają na cechy danej grupy. Można przypuszczać, że obecnie nie wszyscy Ślązacy, pomimo wcześniejszej przynależności do państwa niemieckiego, odczuwają związek z tym krajem. Można również założyć hipotezę, że pomimo braku bezpośredniego zaangażowania w działalność aktywistyczną na rzecz śląskości, badani chcieliby prawnego uznania języka lub mniejszości.

5.1.2 Opis scenariusza wywiadu

Scenariusz został podzielony na cztery części tematyczne i zawiera 20 pytań, do których zostały dodane pytania pogłębiające. Został również opracowany w taki sposób, aby zapewnić możliwość swobodnej rozmowy z uczestnikiem, ale jednocześnie spełnić założone cele. Scenariusz został załączony na końcu pracy w formie aneksu.

Pierwsza sekcja wstępna dotyczy tożsamości badanego i składa się z kilku pytań krótkiej odpowiedzi na temat tożsamości, pochodzenia i miejsca zamieszkania. Ma na

celu umożliwienie scharakteryzowania uczestnika pod kątem zróżnicowań jakie mogą zachodzić między wszystkimi rozmówcami.

Druga część pytań dotyczy podejścia do śląskości. Ma na celu poznanie jak uczestnik rozumie śląskość oraz Śląsk, jakie elementy kultury i tradycji są dla niego ważne, a także czy zauważa różnice między Ślązakami. Ta sekcja pozwala również wskazać, co według badanych, odróżnia Ślązaków od reszty społeczeństwa. Kolejne pytania nawiązują do badań sondażowych oraz analizy treści. Pojawia się pytanie o sytuację, w których uczestnicy musieli tłumaczyć swoje pochodzenie innym osobom, jaki był kontekst tego wydarzenia oraz jak się wtedy czuli. Pozwala to zobaczyć dwa aspekty – jak Ślązacy czują się z tłumaczeniem kim są oraz jakie podejście wykazują inne osoby, kiedy chcą się czegoś dowiedzieć na ich temat. Pytanie nawiązujące do analizy treści, ale i do pojawiających się wątków w literaturze naukowej, dotyczy uwag skierowanych wobec Ślązaków na temat niemieckiego pochodzenia i ich powiązań z tym krajem.

Kolejna sekcja dotyczy etnolektu śląskiego, to znaczy czy jest on znany uczestnikom badania, w jakim stopniu określają swoją znajomość i jak sami definiują tę mowę. Pojawiają się pytania dotyczące miejsc, w których posługują się śląszczyzną oraz czy używają jej w miejscach publicznych. Ostatnie pytanie tej sekcji dotyczy nieprzyjemnych sytuacji, których mogli doświadczyć ze względu na posługiwanie się etnolektem śląskim.

Ostatnia sekcja ma zadanie podsumować doświadczenia uczestników, ich spostrzeżenia oraz przypuszczenia o sytuacji w przyszłości. Ta część badania składa się z pytania o tym, czy w następnych latach zmieni się podejście do Ślązaków, czy mają oni szansę na bycie uznanym za mniejszość etniczną lub narodową oraz, czy zostanie uchwalony śląski język regionalny. Istotnym pytaniem pogłębiającym jest aspekt osobistej perspektywy badanego – czy jest to dla niego ważne. Scenariusz badania zakłada również pytanie o rozmowy z rodzicami, dziadkami: czy pojawiały się takie dyskusje oraz czy według rozmówców, zmieniło się podejście do śląskości między pokoleniami.

5.1.3 Dobór uczestników

Zostały przeprowadzone cztery wywiady z osobami określającymi się jako Ślązacy. Pomimo wspólnej tożsamości, zostali wybrani w taki sposób, aby każdy z nich wyróżniał się jakimś kryterium. Jednym z uczestników był mężczyzna w średnim wieku, który pochodzi ze Śląska Opolskiego, ale przeprowadził się w obręb regionu, druga uczestniczka również jest ze Śląska Opolskiego, ale nigdy się nie wyprowadziła. W badaniu uczestniczył również młody dorosły z Śląska Opolskiego, który obecnie mieszka na Górnym Śląsku, a także młoda dorosła pochodząca z Górnego Śląska, która przeprowadziła się na Dolny Śląsk. Rozmówców łączy śląska tożsamość, natomiast odróżniają się wiekiem, miejscem pochodzenia i miejscem zamieszkania, co daje możliwość ujęcia szerszej perspektywy.

5.2 Analiza wyników badań

Tożsamość

Pierwsza część wywiadu dotyczyła tożsamości rozmówców. Większość z nich pochodzi ze Śląska Opolskiego, ale wymieniony został również Górny Śląsk. Nie wszyscy podkreślają rozróżnienie na regiony Śląska i mówią o swoim miejscu zamieszkania "Śląsk", chociaż nie negują również takiego podziału. Tylko jedna osoba nigdy się nie przeprowadziła, pozostała część przeprowadzała się w obręb Śląska Opolskiego, ale i z opolszczyzny na Górny Śląsk lub z Górnego Śląska na Dolny Śląsk.

Uczestnicy badania mówią o sobie "Ślązacy", ale i "Ślązako-Polacy". Wskazują jednak na przewagę śląskiej tożsamości nad polską. Jeden z rozmówców precyzuje również swoją tożsamość jako Ślązak opolski. Osoba pochodząca z Górnego Śląska określiła swoją śląską tożsamość jako narodową, reszta osób uważa ją za etniczność. Jeden z badanych mówi również o swojej podwójnej identyfikacji jako zbiorze. Swoją polskość traktuje jako narodowość i jako ogólny zbiór, w którym znajduje się jego śląska etniczność. Uważa również, że można rozróżnić Ślązaków ze Śląska Opolskiego i tych z Górnego Śląska jako różne grupy, których łączy ogólna śląskość, ale dzielą niektóre cechy.

Różnie określane jest pochodzenie przodków. Osoby z Śląska Opolskiego mają przodków z tego samego terenu, ale podały one różne odpowiedzi. Pojawiło się sformułowanie, że przodkowie badanych pochodzili z Śląska, ale i z Niemiec. Wskazano również, że trudność sprawia dokładne określenie pochodzenia, ponieważ

wśród rodzinnych historii pojawiają się wątki o austriackich korzeniach, ale nie znaleziono na to potwierdzenia. Biorąc pod uwagę zmienną przynależność państwową w ostatnich wiekach, migracje związane z wojnami, możliwe jest mieszane i niepotwierdzone pochodzenie. Wbrew ogólnym skojarzeniom Śląska Opolskiego z Niemcami, również osoba z Górnego Śląska ma pochodzenie śląskie i niemieckie.

Badani zostali poproszeni o przypomnienie sobie Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2021 roku oraz wcześniejszych, jeśli brali w nich udział. W odpowiedzi na pytanie o narodowość jedna osoba wpisała tylko śląską tożsamość i powiedziała, że również jej cała rodzina odpowiedziała w ten sposób. Inne osoby wpisywały śląską i polską narodowość lub nie pamiętają dokładnej odpowiedzi. Wszyscy zadeklarowali, że język, jakim posługują się w domu to śląski i polski.

W niektórych przypadkach w trakcie wywiadu pojawiły się dwa różne określenia na śląską tożsamość – etniczność i narodowość. Osoby, które odpowiedziały, że śląskość jest dla nich etnicznością, w Narodowym Spisie Powszechnym określiły ją jako narodowość. Jednak należy pamiętać, że w formularzu do samospisu w pytaniu narodowość, podkreślone zostaje, że należy ją rozumieć jako narodowość i etniczność, ale nie obywatelstwo. Można, więc przyjąć, że te dwie różne odpowiedzi nie wykluczają się. Ważne dla uczestników jest rozróżnienie śląskości od polskości.

Podejście do śląskości

Druga sekcja dotyczy postrzegania własnej śląskości i spostrzeżeń na temat Ślązaków. Podejście do śląskości jest dosyć podobne, ale pojawiają się różnice. Niektórzy mają bardziej praktyczne podejście i określają ją jako swoją codzienność, jest to dla nich ich życie, to kim są i jak się zachowują. Pojawiają się terminy takie jak kultura i unikalne cechy regionu: język, kuchnia czy architektura. Śląskość jest również dumą z pochodzenia. W nawiązaniu do wcześniejszych pytań, określona zostaje etnicznością, na którą składa się pochodzenie człowieka, ale i wcześniejszych pokoleń. Śląskość jest zakorzeniona w osobie i może być również kulturą, chociaż według jednego z rozmówców nie jest jasno określona i może wydawać się wyblakła. Śląska kultura nie jest łatwa do zdefiniowania, ale w momencie skonfrontowania się z innym polskim regionem zauważa się różnice i odrębność.

Z wywiadów wynika, że śląskość nie jest determinowana jedynie pochodzeniem, ale i sposobem myślenia i mówienia, który wynika z mieszkania na Śląsku.

Śląsk postrzegany jest jako region, miejsce urodzenia i zamieszkania. Pojawiają się odniesienia nie tylko do fizycznego wymiaru Śląska jako miejsca na mapie, ale i do wymiaru metafizycznego. Śląsk jest ojczyzną, domem i dzieciństwem. Śląsk widziany jest jako kultura, ludzie oraz tradycje. Uczestnicy zostali spytani o to, gdzie według nich znajduje się ten region. Śląsk widziany jest w ujęciu całościowym w południowo-zachodniej części Polski, ale zauważa się również jego subregiony. Dzielony jest na Śląsk Opolski, Górny Śląsk, Śląsk Cieszyński. Dolny Śląsk pomimo nazwy przeważnie nie jest widziany jako śląski w rozumieniu tożsamościowym, choć niektórzy nie mieli styczności z ludźmi z tych terenów i ciężko wyznaczyć jest tę granicę. Natomiast dla osoby z Górnego Śląska, Śląsk jest właśnie tam z wyłączeniem Zagłębia.

W przypadku zauważanych różnic między Ślązakami najczęściej wspomniane aspekty dotyczą języka. Również w obrębie samego Górnego Śląska można usłyszeć odmienne akcenty między Katowicami a Piekarami Śląskimi. Jednak zauważa się to głównie wśród osób starszych. Taka sama sytuacja została zaobserwowana w obrębie Opolszczyzny. Nie jest jednak to coś, co widziane byłoby jako niepożądane, a rozmówcy traktują występujące różnice jako zjawisko, którego nie można uniknąć.

Jeden z młodszych uczestników badania ma kontakty zarówno z osobami ze Śląska Opolskiego, jak i z Górnego Śląska ze względu na przeprowadzkę między tymi dwoma regionami. Zauważalne różnice językowe dotyczą akcentowania, na Śląsku Opolskim mówi się „oł” a na Górnym Śląsku „o”. Przykładem jest wyraz babcia, po śląsku oma, wypowiedziany jako „ołma” albo „oma” (według *Ślabikorza* zapisywane również jako „ōma”).

Różni się także według niego podejście do śląskości między tymi dwoma regionami. Na Górnym Śląsku podkreśla się swoją tożsamość i historię, a na Śląsku Opolskim nie jest ona taka „głośna”. Według rozmówcy może to wynikać z charakteru tych dwóch regionów. Ze względu na Górnośląski Okręg Przemysłowy znajduje się tam więcej miast, a sam region ma bardziej miejski charakter, przez co dzieje się tam więcej politycznych wydarzeń takich jak np. walka o kopalnie. Sam region był również istotniejszy przez bogate złoża węgla. Natomiast z badania wynika, że Śląsk Opolski ma charakter wiejski, a w kręgu zainteresowania Ślązaków znajduje się ich własna okolica, dom i rodzina, co ma się przekładać na podejście do śląskiej tożsamości.

Badany zauważa zróżnicowaną śląskość wśród młodych Ślązaków na Opolszczyźnie. Według niego ta różnica nie polega na odmiennych elementach tej

tożsamości, a bardziej na nasileniu śląskości w człowieku. Są miejscowości o bardziej wiejskim charakterze, gdzie więcej osób ma gospodarstwo i zwierzęta hodowlane, a są miejscowości, w których ten styl życia zanika. Przekłada się to również na sposób spędzania czasu w towarzystwie, ponieważ w miejscowościach pierwszego typu młodzież preferuje bawić się we własnym gronie, w domu jednego ze znajomych. Preferują oni muzykę z gatunków disco polo i śląskie szlagry. Natomiast drudzy chcąc spotkać się ze znajomymi proponują wyjazd do miasta, pójście do klubu i muzykę techno.

Z wywiadu wynika, że jest to zależne od natężenia śląskości, ponieważ sam badany mieszkał w miejscowości o mniej wiejskim charakterze, gdzie doszło do większego przemieszania się śląskiej ludności z osobami napływowymi ze względu na obecność przemysłu wapienniczego. Natomiast w miejscach zamieszkania jego kolegów nie ma aż tak wielu osób "z zewnątrz" i więcej mówi się po śląsku. Ma również świadomość innych czynników – bliskiej odległości do miast, lepszej dostępności pod względem transportu publicznego i lepszego połączenia drogowego z większymi miastami.

Kolejnym wątkiem wywiadu było opowiadanie o swoim pochodzeniu osobom spoza Śląska. Wszystkim uczestnikom wydarzyła się taka sytuacja. Część osób doświadczyła przyjemnych sytuacji i odczuwa dumę, że może opowiedzieć kim są. W rozmowach pojawiają się pytania o to, czy posługują się mową śląską i skąd wynika taka tożsamość. Takie dyskusje pojawiają się też w gronie rodzinnym niektórych uczestników i również ich dzieci zadają pytania o tożsamość i pochodzenie. Zdarzyły się również nieprzyjemne sytuacje, w których rozmówca Ślązaka przypisywał wszystkim niemiecką tożsamość, co spotkało się z niezgodą badanego oraz poczuciem braku zrozumienia.

Rozmowy o własnych tożsamościach śląskich pojawiają się także wśród Ślązaków z różnych regionów na zajęciach uniwersyteckich podczas dyskusji na temat odmiennych przynależności. Badany miał okazję opowiedzieć jak to jest być Ślązakiem z Opolszczyzny, który na co dzień ma kontakt z elementami niemieckimi. Różnice jakie zostały zauważone dotyczyły właśnie odczuć związanymi z niemieckością. Na Śląsku Opolskim są one dosyć naturalne i często spotykane ze względu na obecność mniejszości niemieckiej, natomiast wśród uczestników dyskusji z Górnego Śląska, kojarzyły się one z ingerencją obcego państwa w Polskę. Z drugiej strony również

osoba badana pochodząca z Katowic, posiada niemieckie korzenie, a język niemiecki był obecny w życiu jej dziadków i pradiadków.

Rozmówcy zostali spytani o określenia "Niemiec" oraz czy wynikały one z niewiedzy, czy ich intencją było zarzucenie niemieckości. Pojawiają się negatywne sytuacje, w których rzeczywiście zarzuca się badanemu, że jest Niemcem lub nie jest wystarczająco Polski. Towarzyszy temu dyskomfort i często ignoruje się takie komentarze. Kierowane są również żarty z tym związane, ale nie są one odbierane pozytywnie. Z określeniem "Goebbels" spotkała się rozmówczyni w szkole podstawowej w latach 80. ze strony nauczycieli, którzy w ten sposób poniżali śląskich uczniów.

Niektórzy nie zakładają wprost niemieckiej tożsamości osób ze Śląska Opolskiego, ale istnieje założenie, że wszyscy w tym subregionie posługują się językiem niemieckim. Takie przeświadczenie wynika z obecności dwujęzycznych nazw miejscowości, zjawiska podwójnego obywatelstwa czy występowania mszy świętej i spowiedzi w języku niemieckim. Przypuszcza się, że umiejętność posługiwania się językiem niemieckim jest zdobywana w domu, co budzi zaskoczenie przy informacji o dużej ilości nauki tego języka w szkole.

Z badania wynika, że niemieckość Śląska dla niektórych jest bardzo oderwana od Niemiec i gdyby nie ten sam język, to Śląsk Opolski nie kojarzyłby się tak z tym krajem, ponieważ nie odczuwa się innych rodzajów powiązań. Rozmówca przypuszcza, że gdyby wymienić język niemiecki na śląszczyznę, to charakter tego regionu byłby po prostu śląsko-opolski, a nie niemiecki.

Ślązaków spotykają nieprzyjemne sytuacje ze względu na ich tożsamość. Takie doświadczenie pamięta ze szkolnych czasów kobieta w średnim wieku, która wzięła udział w tym badaniu. Nauczyciele poniżali w szkole podstawowej nawiązując do niemieckiego charakteru Opolszczyzny, ale również w liceum w mieście wojewódzkim spotkano się z gorszym traktowaniem. Dotyczyło to zarówno śląskiej identyfikacji, ale i robotniczego pochodzenia, które często było związane z byciem Ślązakiem. Często spotykano się z postrzeganiem Ślązaków jako "wieśniaków". Dyskryminacja ze względu na śląskie pochodzenie miała miejsce również w innych oficjalnych sytuacjach. Jedna z uczestniczek została wykluczona z przesłuchań teatralnych, co było argumentowane niemożnością wyzbycia się naleciałości gwary śląskiej.

Niektórych nie dotknęły nieprzyjemne sytuacje ze względu na śląskość, pojawiły się docinki kolegów, ale to nie śląskość była celem ataku, a chęć żartów czy

dokuczania. Zdarzają się również żarty o tym który Śląsk jest lepszy, ale dzieje się to w życzliwej atmosferze bez rzeczywistych uprzedzeń.

Dla Ślązaków ważne w śląskości są tradycje, kuchnia, wielopokoleniowość i wartości rodzinne. Spośród elementów kultury wyróżnia się mowa, która pozwala na rozróżnienie. Jako ważną część tożsamości śląskiej wymienia się również religijność, która przez jednego z rozmówców określana jest jako nieodłączna część śląskości pomimo spadku udziału Ślązaków w Kościele katolickim. Religijność jest postrzegana jako coś, co pozwoliło przetrwać w trudnych czasach, a kościół był miejscem ostoji i nadziei. Jako istotne miejsce wymienione są Piekary Śląskie, które były w PRL-u ważne ze względów religijnych i politycznych. Według rozmówcy, pomimo prób odłączenia śląskości od religijności, te dwa elementy zawsze będą przenikać w ludziach i kulturze.

Etnolekt śląski

Wywiady wskazują, że powszechna jest znajomość śląskiego, którego poziom określany jest jako bardzo dobry, choć badani mają świadomość, że nie znają go perfekcyjnie i istnieją nieznane im słowa. Definiowany jest zarówno jako gwara, jak i język. Dla osób nieuznających językowości śląszczyzny ten stan nie jest ostateczny i uważają, że etnolekt potrzebuje jeszcze więcej czasu i większej odrębności na uznanie. Pomimo definiowania śląskiego jako gwary zauważa się cechy, które odróżniają ją od języka polskiego.

Etnolekt śląski najczęściej używany jest w gronie rodzinnym, często mieszany jest z językiem polskim. Rozmowy po śląsku odbywają się również z innymi Ślązakami – kolegami, znajomymi z pracy, osobami z tej samej wsi. W przypadku miejsc publicznych sytuacja bywa różna. Niektórzy stosują zasadę, że jeśli ktoś posługuje się śląskim, to naturalnie również publicznie wybiera się tę mowę, inni starają się dostosować do rozmówcy i zależy to od drugiej osoby. Inni rozmawiają tylko w gronie rodzinnym i w towarzystwie zaufanych osób. Jedna z uczestniczek badania używa śląszczyzny również w restauracjach i zauważyła, że niektóre lokale stosują naklejki "Godomy po ślonsku".

Część osób spotkała się z nieprzyjemną sytuacją wynikającą z używania etnolektu śląskiego. Pojawiało się wyśmiewanie w szkole połączone z dokuczaniem ze względu na pochodzenie ze wsi. Kiedyś również nie przyznawano się do znajomości śląskiego przed strachem o gorsze oceny. Uczniowie wyuczali się dobrej polszczyzny

i ukrywali swoje pochodzenie, aby być równo traktowanym przez nauczycieli. Odkryto je jednak przy wcześniej wspomnianym pytaniu o przynależność do klasy robotniczej, ponieważ najczęściej łączono fakty, że są to głównie ślascy uczniowie, których ojcowie pracowali w pobliskim zakładzie przemysłowym, a matki były gospodyniami domowymi.

Przyszłość i spostrzeżenia

Opinie na temat szans na uznanie śląskiego języka regionalnego oraz mniejszości śląskiej są rozbieżne. Według niektórych jest to niemożliwe ze względu na zbyt mocne skojarzenia Ślązaków z Niemcami lub obawą przed dążeniem do autonomii. Również mieszanie się różnych grup i migracje sprawiają, że osłabia się śląska tożsamość i brakuje chęci do pielęgnowania tradycji. Według starszych osób młodsze pokolenia nie używają już śląszczyzny.

Pojawia się również przypuszczenie, że jeśli nadal będą podejmowane starania o uznanie śląskiego języka regionalnego, to ustawa zostanie uchwalona i pojawi się więcej inicjatyw mających na celu przeciwdziałanie zanikaniu śląskiej kultury, ale dla przeciętnego Ślązaka w życiu codziennym nic się nie zmieni. Wątpliwości wywołuje również możliwość wzmocnienia śląskości. Pojawia się teoria o tym, że Ślązacy będą się polaryzować w stronę tych, u których obecnie jest poczucie śląskości i będzie ono wzrastać oraz tych, u których to poczucie jest niskie i będzie nadal wymierać.

Pojawia się jednak nadzieja na większe uznanie na tle prawnym, które mogłoby spowodować wzrost szacunku wobec Ślązaków tak jak dzieje się to w przypadku Kaszubów. Jednak kolejne nieudane próby uznania językowości śląskiego osłabiają wiarę w powodzenie tych działań, a tym bardziej uznania mniejszości etnicznej czy narodowej. Nie jest to również osobiście bardzo ważna sprawa dla badanych Ślązaków, ale jest w nich chęć do dbania o własną śląskość.

Z wywiadów wynika, że w większości podejście do śląskości różni się między badanymi a ich rodzicami i dziadkami. Zmienia się poczucie niemieckości. Obecnie śląskość nie jest łączona z Niemcami i niemieckim pochodzeniem. Pojawia się również stwierdzenie, że polskość i niemieckość to jedynie obywatelstwo i przynależność państwowa zależna od historycznych uwarunkowań. Przodkowie mieszkali zawsze na Śląsku, a zmieniał się urząd i język urzędowy. Umiejętność mówienia po polsku lub niemiecku wynika z granic, w jakich znajduje się region badanych, na co oni sami nie mają wpływu.

Kiedyś śląskość była bardziej łączona z niemieckością, a wcześniejsze pokolenia były bardziej przywiązane do państwa niemieckiego, ponieważ w tym kraju się urodziły i chodziły do szkoły. Późniejsze zmiany granic po II wojnie światowej wpłynęły na ich codzienne życie m.in. została zmieniona pisownia ich imion. Była to nieprzyjemna sytuacja narzucenia im polskiej tożsamości i wywoływała opór np. za pomocą niemieckiego zapisu imienia na własnym nagrobku.

5.3 Podsumowanie

Celem wywiadów było poznanie doświadczeń Ślązaków związanych z ich tożsamością oraz z używaniem śląskiego. Te doświadczenia są zróżnicowane. Pojawiają się nieprzyjemne sytuacje, które można określić jako dyskryminacja, ale zwykle nie mają one już instytucjonalnego charakteru. Ślązacy zauważają swoją odrębność, swoją śląskość, która jest dla nich codziennością, tradycją i powodem do dumy. Poczucie ich regionalnej tożsamości jest niezależne od przynależności państwowej – byli Ślązacy w granicach Niemiec, i są Ślązacy w granicach Polski.

Pomimo ogólnego pojęcia “Ślązak” istnieją zróżnicowania między subregionami oraz istnieją zróżnicowania wewnętrzne. Najbardziej zauważalne są odmienne sposoby akcentowania i wypowiadania niektórych słów, ale różni się również stopień śląskości w człowieku. Niektóre różnice w sposobie mówienia przypuszczalnie zależne są od miejskiego lub wiejskiego charakteru danego miejsca, co wpływa na ich mieszkańców. Takie różnice można zauważyć między Górnym Śląskiem a Śląskiem Opolskim. Można potwierdzić hipotezę o różnicach między Ślązakami z poszczególnych subregionów, których sami są świadomi.

Rozmówcy definiują śląszczyznę jako język, dialekt lub gwarę. Nie można jednoznacznie określić czy według nich jest szansa na językową emancypację etnolektu i nie dla wszystkich jest to ważne, co zaprzecza postawionej na początku hipotezie. Sprawa uznania mniejszości śląskiej tym bardziej nie była poruszana, ponieważ badani nie widzą perspektyw na takie prawne uznanie. Jako uzasadnienie podaje się m.in. zbyt częste skojarzenia Ślązaków z Niemcami oraz obawy o dążenia do odłączenia się od państwa. Sama dbałość o śląskość i śląską mowę jest ważna dla przedstawicieli tej grupy i wyrażają oni swoje chęci do kontynuacji tradycji i kultury.

Można zauważyć, że w przypadku niektórych starszych pokoleń Ślązako-Niemców, ich przynależność obywatelska do Niemiec była dla nich ważnym

elementem tożsamości. We współczesnym pokoleniu Ślązaków przynależność do Polski nie pełni aż tak istotnej roli w ich tożsamości. Być może niemieckość dla Ślązako-Niemców była tak istotna, ze względu na utratę tej przynależności państwowej i towarzyszące im poczucie straty. Natomiast obecnie potomkowie tego pokolenia mają dysonans między obywatelstwem swoich rodziców a własnym obywatelstwem.

Oczywiście trzeba mieć świadomość, że zbadana została jedynie niewielka próba, a istnieją dowody takie jak aktywna działalność mniejszości niemieckiej na Śląsku, że nadal żywe jest poczucie narodowości niemieckiej. Nie można również kwestionować braku poczucia narodowości polskiej wśród Ślązaków, którzy jak wskazują same wywiady, mają złożone tożsamości.

Ślązacy traktują śląskość jako ważny element swojej tożsamości i pochodzenia. Czują także swoją odrębność, są świadomi różnic i braku jednolitości wewnątrz własnej grupy, nie stoi to jednak na przeszkodzie, aby dbać o tradycje i kulturę. Badania wykazują, że niektórzy Ślązacy nie potrzebują prawnego uznania, ale zrozumienia ze strony innych wobec złożoności ich tożsamości oraz szacunku wobec ich autoidentyfikacji.

Zakończenie

Celem tej pracy było przedstawienie postrzegania śląkości. Praca jest również próbą określenia, kim są Ślązacy, jednak od początku przypuszczano, że nie jest możliwe, aby to jednoznacznie i obiektywnie stwierdzić. Mają na to wpływ czynniki historyczne – region śląski od początku był celem podbojów państwa polskiego, niemieckiego czy czeskiego. Dzieleny był również wewnętrznie, co wpływa na specyficzne różnice między subregionami: Górnym Śląskiem, Śląskiem Opolskim, Śląskiem Cieszyńskim i Dolnym Śląskiem. Pograniczność omawianego regionu sprawia, że jest to teren wielokulturowy i wielonarodowy, co ma przełożenie na różne tożsamości jego mieszkańców. Żyją tu m.in. Ślązacy, Ślązako-Polacy, Polacy, Niemcy i Czecho-Ślązacy.

Nie jest możliwe, aby jednoznacznie zdefiniować naród lub etniczność. Są to konstrukty społeczne, które nie mogą być w obiektywny sposób potwierdzone lub zanegowane i wymagają nieustannego procesu tworzenia tych struktur przez osoby utożsamiające się z daną grupą. Obecnie polskie prawo nie uznaje mniejszości śląskiej. Niektórzy badacze wskazują, że naród śląski aktualnie nie istnieje, ale jest w trakcie powstawania.

Badanie sondażowe na temat postrzegania śląkości pozwala stwierdzić, że na tożsamość śląską składa się pochodzenie, mowa, ale i poczucie przynależności, odrębności oraz autoidentyfikacja. Samo postrzeganie Ślązaków i Śląska naznaczone jest stereotypami, które nie zawsze pozwalają na autentyczne przedstawienie tej grupy. Zróznicowanie regionu również sprawia, że wiele cech może być jedynie uproszczonym obrazem śląkości. Etnolekt śląski, będący ważnym elementem śląkości respondentów, obecny jest nie tylko w przestrzeni prywatnej, ale pojawia się również w przestrzeni publicznej czy internetowej.

Projekt ustawy o śląskim języku regionalnym ostatecznie nie został uchwalony. Był szeroko dyskutowany w przestrzeni internetowej, dlatego za pomocą analizy treści komentarzy pod postami o tej ustawie, została zbadana opinia użytkowników platformy X na temat definiowania śląskiego. Etnolekt śląski postrzegany jest negatywnie przez użytkowników Internetu, a wraz z dyskusją na jego temat wyłania się negatywny obraz Ślązaków jako wrogów i zdrajców Polski, którzy mają współpracować z Niemcami w celu odłączenia się od państwa polskiego. Jednak uznanie językowości śląskiego jest również ważne dla emancypacji etnicznej Ślązaków.

Wywiady pogłębione ze Ślązakami na temat identyfikacji wykazały, że tożsamość śląska jest ważną częścią ich życia, jak również tradycji i kultury, które są kultywowane. Tożsamość śląska i przynależność państwowa są traktowane jako niezależne elementy identyfikacji. Badani są również świadomi różnic między regionami, szczególnie w przypadku mowy. Jednak dla części Ślązaków nie jest aż tak ważne prawne uznanie mniejszości czy języka. Natomiast czują się skrzywdzeni wieloletnim pomijaniem i brakiem zrozumienia ze strony Polski. Dalsze ich ignorowanie prawdopodobnie zwiększy dystans między tymi dwoma grupami i doprowadzi do zanikania śląskości. Ślązacy chcieliby szacunku wobec autoidentyfikacji oraz większego zrozumienia wobec jej złożoności.

Kim są więc Ślązacy? Istnieją – to pierwsze ważne stwierdzenie, które nie dla wszystkich jest oczywiste. Nadal próbuje zaprzeczać się ich istnieniu i odrębności. Ślązacy pochodzą ze Śląska, zamieszkują Śląsk i są z nim związani, mają swoją mowę i swoje tradycje, które są dla nich istotne. Ślązacy mają również prawo do własnej tożsamości, dlatego tak ważne jest ich uznanie. Wymaga to jednak zaakceptowania, że Polska jest krajem wielokulturowym i zróżnicowanym regionalnie.

Bibliografia

literatura i artykuły naukowe

Babczyński, Tomasz, Kubik, Tomasz, Ptak, Roman, Strauchold, Grzegorz, *GIS as a tool to analyze the history of Silesia and Changes in its Political (and Cultural) Geography*, "Studia Geohistorica" 2016 nr 4, s. 113-141.

Barciak, Antoni, *Historyczne granice Śląska*, [w:] *Granice Śląska w interdyscyplinarnej perspektywie*, red. Ryszard Gładkiewicz, Teresa Sółdra-Gwiżdż, Marek S. Szczepański, Opole-Wrocław 2012, s. 17-33.

Bogoczová, Irena, *Mieszana odmiana językowa jako sposób na wielojęzyczność i wieloetniczność pogranicza (na przykładzie Śląska Cieszyńskiego w Republice Czeskiej)*, "Slavistica Vilnensis" 2023 nr 1, s. 59-72.

Bujak, Piotr, *Tożsamość śląska. Rzeczywistość czy XX-wieczna kreacja?*, "Pogranicze. Polish Borderlands Studies" 2016 t. 4 nr 1, s. 61-74.

Czaiński, Kamil, *Regijōnalnō roztōmajtość ślōnskij gōdki a jeji kodyfikacyjō – spoziyrani refleksyjnych używōczōw w kōntekście jynzykowyj rewitalizacyje*, "Living Languages" 2024, nr 1 t.3, s. 237-262.

Czapliński, Marek (red.), *Historia Śląska*, Wrocław 2002.

Geisler, Robert, *Fenomen śląskiej etniczności jako postkolonialna emancypacja*, "Pogranicze. Polish Borderlands Studies" 2015, t.3 nr 2, s. 105-116.

Gorzelik, Jerzy, *Upper Silesia and Upper Silesians – an introduction to an unknown region and identity of Poland*, "Kisebbségvédelem | Minority Protection" 2023, nr 8, s. 101-123.

Heffner, Krystian, Solga, Brygida, *Granice Śląska – granice na Śląsku. Ewolucja i współczesne wymiary*, [w:] *Granice Śląska w interdyscyplinarnej perspektywie*, red. Ryszard Gładkiewicz, Teresa Sółdra-Gwiżdż, Marek S. Szczepański, Opole-Wrocław 2012, s. 127-142.

Jaroszewicz, Henryk, *Krytyka prób emancypacji śląszczyzny. Płaszczyzna prawno-ustrojowa, społeczno-polityczna i personalna*, "Slavica Wratislaviensia" 2019, nr 168, s. 137-166.

Jaroszewicz, Henryk, *Leksyka współczesnego śląskiego języka literackiego*, "Slavica Wratislaviensia" 2022, nr 175, s.77-85.

Jaroszewicz, Henryk, *Rozwój języka Górnślązaków w XXI w. Szkic socjolingwistyczny*, "Zeszyty Łużyckie" 2019, nr 53, s. 25-42.

Jas, Katarzyna, *Poczucie tożsamości narodowej osób w wieku późnej dorosłości żyjących w polskiej i czeskiej części Śląska Cieszyńskiego*, "Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne" 2020 nr 1, s. 127-156.

Kamusella, Tomasz, *Silesian: From Gwara to Language after 1989*, "Rocznik Polsko-Niemiecki" 2016 nr 24/1, s. 78-119.

Kijonka, Justyna, *Górnoślązacy. Tożsamość regionalna i etniczna ponad granicami*, "Człowiek i społeczeństwo" 2017 nr 44, s. 111-131.

Kłodnicki, Zygmunt, *Śląsk a Ślązacy – głos w dyskusji*, [w:] *Granice Śląska w interdyscyplinarnej perspektywie*, red. Ryszard Gładkiewicz, Teresa Sółdra-Gwiżdż, Marek S. Szczepański, Opole-Wrocław 2012, s. 85-103.

Kożyczkowska, Adela, *(Nie-)Polak, (nie-)Niemiec - Ślązak, czyli o rozpoznaniu własnej etniczności*, "Edukacja Międzynarodowa" 2022 nr 1, s. 39-49.

Marczewska, Marzena, *Stereotypy etniczne we współczesnym polskim dyskursie publicznym*, "Res Historica" 2018, nr 46, s. 283-300.

Mazurkiewicz, Marek, *Wielokulturowy Śląsk Opolski – perspektywa politologiczna*, "Pogranicze. Polish Borderlands Studies" 2015, t. 3 nr 1, s. 83-101.

Mętrak, Maciej, *Gwara? Godka? Język? Śląska tożsamość językowa w mediach elektronicznych*, [w:] *Młodzi o języku regionów*, red. M. Kresa, Warszawa 2016, s. 97-109.

Michna, Ewa, *Odrębność językowa małych grup etnicznych i jej rola w procesach walki o uznanie oraz polityce tożsamości. Analiza porównawcza sytuacji Rusinów Karpackich i Ślązaków*, "Studia Humanistyczne AGH" 2014, nr 3, s. 115-130.

Muś, Anna, Mazalik, Karolina, *"Ukryta opcja niemiecka" – mniejszość niemiecka i śląska grupa etniczna w przestrzeni publicznej. Studium przypadku.*, "Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska" Sectio K: Politologia 2019, v. 26 nr 1, s. 160-177.

Nowak, Kamil, *Wpływ przebiegu granic województw na tożsamość regionalną oraz postrzeganie regionów Małopolski i Śląska*, "Studia Regionalne i Lokalne" 2018 nr 71, s. 62-81.

Opióła, Wojciech, *About the role of the state border in the theory of borderland*, [w:] *Open Europe: Cultural dialogue across borders vol. 2: Historical Collective Memory within Borderlands*, red. Wojciech Chlebda, Opole 2014, s. 27-35.

Rusek, Halina, *Wielokulturowość z konfliktem w tle – Ślązacy: naród? Narodowość? Grupa etniczna?*, "Pogranicze. Studia Społeczne" 2015 nr 25, s. 121-134.

Sadowski, Andrzej, *Język komunikacji a język grupy etnicznej na przykładzie krajów Europy Środkowo-Wschodniej*, "Pogranicze. Studia Społeczne" 2019 nr 32, s. 111-128.

Šerý, Miloslav, Šimáček, Petr, *Perception of the historical border between Moravia and Silesia by residents of the Jeseník area as a partial aspect of their regional identity*, "Moravian Geographical Reports" 2021 nr 20, s. 2-12.

Slenzok, Norbert, *Śląski nacjonalizm? Myśl polityczna Ruchu Autonomii Śląska*, "Orient daleki i bliski" 2019, nr 13 cz. 3, s. 261-268.

Solga, Brygida, *Granice historyczne Śląska a współczesne przemiany społeczno-gospodarcze*, "Studia Śląskie" 2011 nr 70, s. 93-115.

Swadźba, Urszula, *Czy na Śląsku są jeszcze gorole? Analiza socjologiczna konfliktu etnicznego*, "Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa" 2012 nr 3, s. 49-63.

Swadźba, Urszula, Żak, Monika, *Kształtowanie się identyfikacji etnicznej i tożsamości śląskiej. Analiza Socjologiczna*, "Sociologia a społeczność" 2016 nr 2, s. 43-65.

Szałtys, Dorota (red.), *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna w świetle wyników NSP 2021*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2023.

Szczepański, Marek S., *Region pogranicza kulturowego w perspektywie socjologicznej: przypadek Górnego Śląska*, "Studia Etnologiczne i Antropologiczne" 1999 t. 2, s. 161-180.

Szmeja, Maria, *Czy zmiana identyfikacji? Ślązacy we współczesnym społeczeństwie polskim*, "Studia Migracyjne - Przegląd Polonijny" 2013 nr 1, s. 175-188.

Szmeja, Maria, *Historyczne i społeczne uwarunkowania powstania mniejszości niemieckiej i narodu śląskiego w Polsce*, "Studia Socjologiczne" 1998 nr 4, s. 39-65.

Szmeja, Maria, *Nowe tożsamości śląskie. Skąd się biorą? Pogranicze i spojrzenie na Śląsk*, "Studia Śląskie" 2018 nr 83, s. 101-111.

Szmeja, Maria *Pamięć o przeszłości w kulturze śląskiej*, "Studia Humanistyczne AGH" 2014, t. 13 nr 3, s. 219-234.

Szmeja, Maria, *Silesian Identity: Social and Political Problems*, "Journal of Borderlands Studies" 2007 nr 1, s. 99-115.

Szmeja, Maria, *Socjologiczne przesłanki powstania "narodu śląskiego"*, [w:] *Śląskość – siła tradycji i współczesne problemy*, red. Krystyna Kossakowska-Jarosz, Opole 2005, s. 111-123.

Tambor, Jolanta, *Fenomen pogranicza na przykładzie Śląska*, "Annales Instituti Slavici Universitatis Debreceniensis. Slavica" 2010 nr 39, s. 1-15.

Tambor, Jolanta, *Kulturowe wyznaczniki tożsamości. Tożsamość mieszkańców województwa śląskiego*, Regionalne Obserwatorium Kultury, Poznań 2017, s. 1-19.

Telus, Magdalena, *Dyskursywne sposoby konstrukcji tożsamości rozmytych. Zarys projektu badawczego na materiale tożsamości europejskiej w podręcznikach szkolnych*, [w:] *Badanie komunikacji vol. 1*, red. Michael Fleischer, Wrocław 2018, s. 71-94.

Vachuška, Jakub, R. Kurkin, Roman, *The first results for the Population Characteristics of the 2021 Census in Czechia*, "Demografie" 2022, nr 64, s. 335-352.

Woźniczka, Zygmunt, *Górny Śląsk jako region wielu granic – uwagi historyka*, „Anthropos?” 2010 nr 14-15, s. 56-65.

Wyderka, Bogusław, *Granice dialektu śląskiego*, [w:] *Granice Śląska w interdyscyplinarnej perspektywie*, red. Ryszard Gładkiewicz, Teresa Sołdra-Gwiżdż, Marek S. Szczepański, Opole-Wrocław 2012, s. 57-75.

Żmuda, Bartosz, *Czy rząd polski, mimo nieuznania ustawowego Ślązaków za mniejszość etniczną, ma obowiązek dbania o rozwój i zachowanie języka śląskiego w świetle obowiązującego prawa międzynarodowego?*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2023, nr 2, s. 292-308.

dokumenty prawne

Europejska karta języków regionalnych lub mniejszościowych (Dz.U. z 1992 r. nr 137 poz. 1121).

Pismo do Marszałka Sejmu Prezydenta Andrzeja Dudy, 2024,
<https://www.prezydent.pl/prawo/zawetowane/weto-do-nowelizacji-ustawy-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-jezyku-regionalnym.86756> (dostęp: 01.05.2025 r.).

słowniki

hasło: granica, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, (red.) Witold Doroszewski,
<https://sjp.pwn.pl/szukaj/granica.html> (dostęp: 13.11.2024 r.).

hasło: identyfikacja, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, (red.) Witold Doroszewski,
<https://sjp.pwn.pl/szukaj/identyfikacja.html> (dostęp: 26.02.2025 r.).

hasło: tożsamość, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, (red.) Witold Doroszewski,
<https://sjp.pwn.pl/szukaj/to%C5%BCsamo%C5%9B%C4%87.html> (dostęp: 26.02.2025 r.).

inne

<https://autonomia.pl/statut/> (dostęp: 22.05.2025).

Kołodziejczyk, Rudolf, Helis, Paweł, *Naród Śląski. “Wszelka władza musi pochodzić z woli narodu”*, Narodowa Oficyna Śląska, Zabrze 2011-2012.

Maciej Kazimierz, *Prof. Miodek o dialekcie śląskim. Język, dialekt czy gwara?*, 25.07.2023, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=ZeLW6fdEotU> (dostęp: 11.06.2025).

źródła postów z platformy X, których komentarze zostały poddane analizie treści

<https://x.com/tvn24/status/1783790912432128363> (dostęp: 05.06.2025).

<https://x.com/tvn24/status/1795806213143183631> (dostęp: 05.06.2025).

<https://x.com/tvn24/status/1795882900610519496> (dostęp: 05.06.2025).
https://x.com/tvp_info/status/1791355667036414111 (dostęp: 05.06.2025).
https://x.com/tvp_info/status/1797497347397616119 (dostęp: 05.06.2025).
https://x.com/tvp_info/status/1783798339403751775 (dostęp: 05.06.2025).
<https://x.com/OnetWiadomosci/status/1787212816103178307> (dostęp: 05.06.2025).
<https://x.com/OnetWiadomosci/status/1795806102900425181> (dostęp: 05.06.2025).
<https://x.com/OnetWiadomosci/status/1795835880793633165> (dostęp: 05.06.2025).
<https://x.com/OnetWiadomosci/status/1790695437219033182> (dostęp: 05.06.2025).

Aneks

Kwestionariusz ankietowy

Badanie postrzegania śląkości

Jestem studentką komunikacji wizerunkowej na Uniwersytecie Wrocławskim. W ramach mojej pracy magisterskiej realizuję badanie ankietowe, którego celem jest określenie jak Ślązacy definiują własną śląskość.

Zapraszam do wypełnienia ankiety wszystkie osoby, które czują się Ślązakami.

W dalszej części określenie “Śląsk” odnosi się do regionu, a nie tylko województwa.

Ankieta jest anonimowa oraz dobrowolna, jej wypełnienie powinno zająć ok. 5-7 minut.

Wyniki posłużą wyłącznie do celów naukowych.

Dziękuję!

Sekcja 1 – Metryczka

Płeć

- Kobieta
- Mężczyzna
- Inna
- Nie chcę odpowiadać

Wiek

Wykształcenie

- Podstawowe
- Średnie
- W trakcie studiów
- Wyższe

Miejsce zamieszkania

- Wieś
- Miasto do 20 tys. mieszkańców
- Miasto od 20 tys. mieszkańców do 50 tys. mieszkańców
- Miasto od 50 tys. mieszkańców do 100 tys. mieszkańców
- Miasto od 100 tys. mieszkańców do 200 tys. mieszkańców
- Miasto od 200 tys. mieszkańców do 500 tys. mieszkańców
- Miasto powyżej 500 tys. mieszkańców

Z jakiego powiatu Pan/Pani pochodzi?

Czy mieszka Pan/Pani aktualnie na Śląsku?

Sekcja 2 – Tożsamość

Jaka jest Pana/Pani tożsamość?

- śląska
- śląsko-polska
- polsko-śląska
- śląsko-niemiecka
- niemiecko-śląska
- inna odpowiedź (możliwość samodzielnego wpisania)

Z jakim regionem Śląska jest Pan/Pani związany_ (np. Śląsk Opolski, Śląsk Cieszyński)?

Czy przynależy Pan/Pani do organizacji związanej ze Śląskiem?

- Nie przynależę do żadnej organizacji
- Ruch Autonomii Śląska
- Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim
- DFK (Deutsche Freundschaftskreise - Niemieckie Koło Przyjaźni)
- Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej
- Związek Ludności Narodowości Śląskiej - Ferajna Ślōnskij Nacyje
- inna odpowiedź (możliwość samodzielnego wpisania)

Sekcja 3 – Postrzeganie Śląska i Ślązaków

Proszę podać 2 skojarzenia ze Śląskiem.

Co według Pana/Pani decyduje o byciu Ślązakiem?

Jak Pan/Pani myśli, co według innych decyduje o byciu Ślązakiem?

Jaki jest typowy Ślązak? Proszę podać 3 określenia.

Jaka jest typowa Ślązaczka? Proszę podać 3 określenia.

Sekcja 4 – Śląski

W jakim stopniu zna Pan/Pani śląski przy założeniu, że 1 oznacza "w ogóle nie znam", a 5 oznacza "znam perfekcyjnie"?

(odpowiedź w formie skali liniowej)

W jakich sytuacjach posługuje się Pan/Pani śląskim?

Czy kiedykolwiek spotkał_ się Pan/Pani z nieprzyjemną sytuacją ze względu na posługiwanie się śląskim? Jeśli tak, proszę opisać tę sytuację.

Sekcja 5 – Odczucia

W tej sekcji zostanie Pan/Pani poproszon_ o ustosunkowanie się do przedstawionych poglądów.

Mówię w miejscach publicznych po śląsku.

- Zdecydowanie się zgadzam.
- Raczej się zgadzam.
- Nie mam zdania.
- Raczej się nie zgadzam.
- Zdecydowanie się nie zgadzam.

Czuję się związany_ ze Śląskiem.

- Zdecydowanie się zgadzam.
- Raczej się zgadzam.
- Nie mam zdania.

- Raczej się nie zgadzam.
- Zdecydowanie się nie zgadzam.

Jestem dumny_ z bycia Ślązakiem/Ślązaczka?

- Zdecydowanie się zgadzam.
- Raczej się zgadzam.
- Nie mam zdania.
- Raczej się nie zgadzam.
- Zdecydowanie się nie zgadzam.

Często zdarzały się sytuacje, w których tłumaczył_m skąd pochodzę.

- Zdecydowanie się zgadzam.
- Raczej się zgadzam.
- Nie mam zdania.
- Raczej się nie zgadzam.
- Zdecydowanie się nie zgadzam.

Jestem pewny_ tego kim jestem.

- Zdecydowanie się zgadzam.
- Raczej się zgadzam.
- Nie mam zdania.
- Raczej się nie zgadzam.
- Zdecydowanie się nie zgadzam.

Zachęcam do podzielenia się dodatkowymi refleksjami na temat Śląska lub Ślązaków.

Scenariusz wywiadu pogłębionego

wstęp – tożsamość

1. Z jakiego regionu pochodzisz?
2. Czy mieszkasz obecnie na Śląsku?
3. Jaka jest Twoja tożsamość?
 - Traktujesz ją jako etniczność czy narodowość?
4. Skąd pochodzą twoi przodkowie?
5. Czy pamiętasz jaką narodowość wpisał_ś w Narodowym Spisie Powszechnym?
6. Czy pamiętasz jakie język wpisał_ś w Narodowym Spisie Powszechnym?

podejście do śląkości

1. Czym jest dla ciebie śląskość?
2. Czym jest dla ciebie Śląsk?
 - Gdzie według ciebie jest Śląsk?
3. Czy zauważył_ś różnice kulturowe między ślązakami?
 - Jakie to były różnice?
4. Czy tłumaczył_ś kiedyś komuś swoje pochodzenie?
 - Jaki był kontekst tej sytuacji i dlaczego ktoś spytał?
 - Jak się z tym czuł_ś?
5. Czy spotkałeś się z określeniami “Niemiec” albo nawet zarzutami niemieckości?
 - Jak się z tym czuł_ś?
6. Czy była sytuacja, w której poczuł_ś, że jesteś gorzej traktowany jako Ślązak?
7. Co jest dla ciebie najważniejszym elementem śląkości/tradycji śląskiej?

etnolekt śląski

1. Posługujesz się śląskim?
2. W jakim stopniu znasz śląski?
3. Jak Byś zdefiniował(a) śląski? (dialekt, język)
4. Z kim rozmawiasz po śląsku? W jakich sytuacjach?
 - Mówisz publicznie po śląsku?
5. Czy spotkały cię nieprzyjemne sytuację w związku z używaniem śląskiego?

podsumowanie – przyszłość i spostrzeżenia

1. Myślisz, że w przyszłości zmieni się podejście do Ślązaków?
 - W jaki sposób?
 - Czy śląszczyzna ma szansę w przyszłości na bycie uznanym jako język?
 - Czy Ślązacy będą według ciebie uznani za mniejszość narodową lub etniczną?
 - Czy jest to dla ciebie ważne?
2. Myślisz, że masz takie same podejście do śląskości jak twoi rodzice, dziadkowie?
 - Rozmawiacie lub rozmawialiście na tematy waszej tożsamości oraz pochodzenia?

Spis tabel

Tabela 1. Płeć.....	68
Tabela 2. Wiek.....	68
Tabela 3. Wykształcenie.....	69
Tabela 4. Miejsce zamieszkania.....	69
Tabela 5. Z jakiego powiatu Pan/Pani pochodzi?.....	70
Tabela 6. Czy mieszka Pan/Pani aktualnie na Śląsku?.....	71
Tabela 7. Jaka jest Pana/Pani tożsamość?.....	71
Tabela 8. Z jakim regionem Śląska jest Pan/Pani związany?.....	72
Tabela 9. Zależność między regionem a tożsamością.....	73
Tabela 10. Czy przynależy Pan/Pani do organizacji związanej ze Śląskiem?.....	74
Tabela 11. Skojarzenia ze Śląskiem.....	75
Tabela 12. Co według Pana/Pani decyduje o byciu Ślązakiem?.....	77
Tabela 13. Jak Pan/Pani myśli, co według innych decyduje o byciu Ślązakiem?.....	78
Tabela 14. Jaki jest typowy Ślązak?.....	79
Tabela 15. Jaka jest typowa Ślązaczka?.....	81
Tabela 16. W jakim stopniu zna Pan/Pani śląski?.....	82
Tabela 17. W jakich sytuacjach posługuje się Pan/Pani śląskim?.....	83
Tabela 18. Czy kiedykolwiek spotkał się Pan/Pani z nieprzyjemną sytuacją ze względu na posługiwanie się śląskim?.....	84
Tabela 19. Mówię w miejscach publicznych po śląsku.....	85
Tabela 20. Czuję się związany ze Śląskiem.....	85
Tabela 21. Zależność między aktualnym mieszkaniem na Śląsku a poczuciem przywiązania.....	86
Tabela 22. Jestem dumny z bycia Ślązakiem/Ślązaczka.....	87
Tabela 23. Często zdarzały się sytuacje, w których tłumaczyłem skąd pochodzę.....	87
Tabela 24. Jestem pewny tego kim jestem.....	88